XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGALA

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka (XKR)

Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

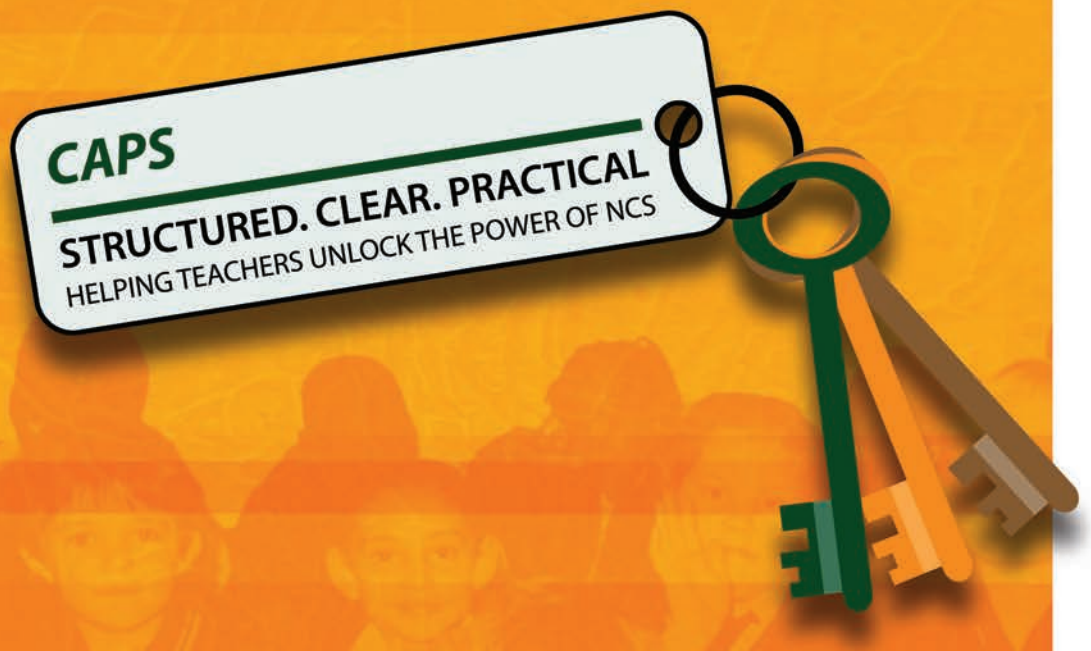

Xiyimo xa le Xikarhi Tigiredi ta 4-6

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO TIGIREDI TA 4-6

XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA

DISCLAIMER

In view of the stringent time requirements encountered by the Department of Basic Education to effect the necessary editorial changes and layout to the Curriculum and Assessment Policy Statements and the supplementary policy documents, possible errors may occur in the said documents placed on the official departmental websites.

There may also be vernacular inconsistencies in the language documents at Home-, First and Second Additional Language levels which have been translated in the various African Languages. Please note that the content of the documents translated and versioned in the African Languages are correct as they are based on the English generic language documents at all three language levels to be implemented in all four school phases.

If any editorial, layout or vernacular inconsistencies are detected, the user is kindly requested to bring this to the attention of the Department of Basic Education.

E-mail: capslangcomments@dbe.gov.za or fax (012) 328 9828

Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0471-8

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

VUNDZENI

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO 3

1.1 Vundzhaku 3

1.2 Nkatsakanyo wa Kharikhulamu 3

1.3 Swikongomelo swa Kharikhulamu ya Afrika-Dzonga hi ku Angarhela 4

1.4 Maavelo ya nkarhi 6

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo 6

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi 7

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla 7

1.4.4 Tigiredi ta 10-12 8

XIYENGE XA 2: NTIVISO WA TINDZIMI 9

2.1 Tindzimi eka xitatimende xa pholisi ya kharikhulamu na makambelelo 9

2.1.1 Swiyimo (tilevhele) swa tindzimi 9

2.1.2 Vuswikoti bya ririmi 10

2.1.3 Madyondziselo ya ririmi 14

2.2 Nkarhi lowu averiweke ririmi ro engetela ro sungula eka kharikhulamu 15

2.3 Switirhisiwa swo pfuneta ku dyondza na ku dyondzisa 16

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA NKUNGUHATO WA KU DYONDZISA WA VUSWIKOTI BYA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA EKA XIYIMO XA LE XIKARHI 18

3.1 Nkatsakanyo wa vundzeni, vuswikoti na maqhinga 18

3.2 Maavelo ya switshuriwa eka tigiredi ta 4-6 24

3.2.1 Tafula ra vuandlalo bya switshuriwa 24

3.2.2 Nkomiso wa tinxaka ta switshuriwa eka xiyimo xa le xikarhi 27

3.2.3 Vulehi bya switshuriwa eka ririmi ro engetela ro sungula (swi tsariwa/endliwa hi vadyondzi) 33

3.2.4 Vulehi bya switshuriwa eka ririmi ro engetela ro sungula (swa ku tirhiwa hi vadyondzi) 33

3.2.5 Ntivomarito lowu faneleke ku tiviwa hi vadyondzi va ririmi ri engetela ro sungula 34

3.3. Minkunguhato ya ku dyondzisa 34

3.3.1 Ndlela leyi switshuriwa swi hlanganaka hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi 34

3.3.2 Ndlela leyi switshuriwa/migingiriko yi longoloxiweke hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi 34

3.3.3 Tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo na leswi bumabumeriweke 34

3.3.4 Nhlayo ya switshuriwa swa nkoka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi 35

3.3.5 Ndlela leyi Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi nga ta dyondzisiwa hi yona 35

3.4 Vundzeni na minkunguhato ya ku dyondzisa ya xitsonga ririmi ro engetela ro sungula 36

XIYENGE XA 4: MAKAMBELELO 108

4.1 Manghenelo 108

4.2 Ku kambela ka nkamafundza kumbe ka siku na siku 109

4.3 Makambelelo ya mafundza 110

4.3.1 Swilaveko swa makambelelo ya mafundza ya ririmi ro engetela ro sungula 110

4.3.2 Tinxaka ta makambelelo ya mafundza ya vundzeni bya ririmi ro engetela ro sungula 111

4.4 Nongonoko wa makambelelo 113

4.5 Ku rhekhoda na ku vika 124

4.6 Ndzinganiso/nxopelo/modarexini ya mintirho yo kambela 124

4.7 Vuangarheto 125

DLILOSARI 126

XIYENGE XA 1: NTIVISO WA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO

1.1 VUNDZHAKU

Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (XKR) xi hlamusela pholisi ya kharikhulamu na makambelelo eka xiyenge xa swikolo.

Ku antswisa matirhiselo ya xona Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xi antswisiwile naswona ku antswisiwa loku ku ta sungula ku tirhisiwa hi Sunguti 2012. Tsalwa rin'we leri hlanganeke ra Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo ri endliwile eka dyondzo yin'wana na yin'wana ku siva Switatimende swa tidyondzo, Swiletelo swa minongonoko yo dyondza na Swiletelo swa makambelelo ya dyondzo leswa khale eka Tigiredi ta V-*12* .

1.2 NKATSAKANYO WA KHARIKHULAMU

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) xi yimela xitatimende xa pholisi yo dyondza no dyondzisa eswikolweni swa Afrika-Dzonga naswona xi katsa leswi landzelelaka:

(i) *Switatimende swa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo* swa dyondzo yin'wana na yin'wana ya xikolo leyi pfumeleriweke hilaha swi longoloxiweke hakona

(ii) Tsalwa ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12 ;* na

(iii) Tsalwa ra pholisi ra: *National Protocol for Assessment Grades R- 12 (January 2012)*.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* (Sunguti 2012) xi siva switatimende swa tikharikhulamu ta rixaka swimbirhi swa nkarhi wa sweswi ku nga:

(i) *Revised National Curriculum Statement Grades R-9, Government Gazette No. 23406 of 31 May 2002*, na

(ii) *National Curriculum Statement Grades 10-12 Government Gazettes, No. 25545 of 6 October 2003* and *No. 27594 of 17 May 2005*

(c) Switatimende swa Kharikhulamu ya Rixaka leswi vuriweke eka ndzimantsongo ya b(i) na (ii) swi angarhela switsariwa swa pholisi leswi landzelaka leswi nga ta siviwa hi ndlela yo engetela hi switsongotsongo hi Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 (Sunguti 2012) hi malembe ya 2012 - 2014.

(i) Switatimende swa Dyondzo, Swiletelo swa Nongonoko wo Dyondza na Swiletelo swa Makambelelo ya Dyondzo swa Tigiredi ta V-*9* na Tigiredi ta 10-*12*,

(ii) Tsalwa ra pholisi ra, *National Policy on assessment and qualifications for schools in the General Education and Training Band leri hangalasiweke* eka *Government Notice No. 124* eka *Government Gazette No. 29626* ya 12 Nyenyanyani 2007;

(iii) Tsalwa ra pholisi ra, the *National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF)*, leri hangalasiweke eka *Government Gazette No.27819* ya 20 Mawuwani 2005;

(iv) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF),* mayelana na vadyondzi lava nga na swilaveko swo hlawuleka**,** leri hangalasiweke eka *Government Gazette, No.29466* ya 11 N'wendzamhala 2006, ri katsiwile eka tsalwa ra pholisi ra , *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12 ; na*

(v) Tsalwa ra pholisi ra, *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), mayelana na tsalwa ra National Protocol for Assessment (Grades R-12)*, leri hangalasiweke eka *Government Notice No.1267* eka *Government Gazette No. 29467* ya 11 N'wendzamhala 2006.

(d) Tsalwa ra pholisi ra *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12* xikan'we na swiyenge swa Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo hilaha swi longoloxiweke hakona eka Kavanyisa ka 2, 3 na 4 eka tsalwa leri, swi vumba swipimo swa maendlelo na mimpimo ya Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* . Hikwalaho, hi ku ya hi xiyenge xa 6A xa *South African School Act 1996* (nawu wa nomboro ya 84 wa 1996) wu vumba masungulo ya ku va Holobye wa Dyondzo ya Masungulo a nyika vugimutsongo bya mimbuyelo na mimpimo, xikan'we na maendlelo yo kambela matirhelo ya vadyondzi lama nga ta tirhisiwa eka swikolo swa mfumo na leswi tiyimeleke.

1.3 SWIKONGOMELO SWA KHARIKHULAMU YA AFRIKA-DZONGA HI KU ANGARHELA

(a) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi nyika nhlamuselo ya leswi swi tekiwaka swi ri vutivi, vuswikoti na minkoka leyi faneleke ku dyondziwa eka swikolo swa le Afrika dzonga. Xikongomelo xa kharikhulamu leyi i ku tiyisisa leswaku vana va kuma no tirhisa vutivi na vuswikoti hi tindlela leti nga ta nkoka evuton'wini bya vona vini. Hikwalaho ka leswi, kharikhulamu yi kondletela mhaka yo dyondzisa vutivi lebyi simekiweke eka mbangu lowu vadyondzi va tshamaka eka wona yi ri karhi yi tekela enhlokweni mhaka yo katsa na leswi humelelaka emisaveni.

(b) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-*12* xi tirha ku:

- fuwisa vadyondzi hi vutivi, vutshila na minkoka leyi nga ta endla leswaku va kota ku tienerisa, na ku va na xiave lexi vuyerisaka exikarhi ka vanhu tanihi vaakatiko va tiko leri tshunxekeke, handle ka ku langutisa vundzhaku bya vona mayelana na swa mahanyelo na ta ikhonomi, rixaka,
- endla leswaku va kota ku fikelela dyondzo ya le henhla;
- olovisa ku khaluta ka vadyondzi ku suka etindhawini to dyondzela eka tona ku ya etindhawu ta mintirho; na
- ku nyika vathori matimu yo enela ya vuswikoti bya mudyondzi.

(c) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka ya Tigiredi ta V-12 xi simekiwe eka minsinya leyi landzelaka:

- Ku hundzuluxa mahanyelo ya vanhu: ku tiyisisa leswaku ku pfumaleka ka ndzingano ka minkarhi leyi hundzeke ka lulamisiwa, na leswaku swiyenge hinkwaswo swa vanhu va laha tikweni swi nyikiwa swivandla swo ringana swo dyondza

- Ku dyondza hi ku gingirika na vuxoperi: ku kondletela ku dyondza hi ndlela yo kombisa ku gingirika na vuxoperi eku dyondzeni, ku nga ri ku tirhisa maendlelo yo bela enhlokweni na ku dyondza munhu a nga endli vuxoperi bya ntiyiso lowu nyikiweke;

- Vutivi bya le henhla na vuswikoti bya le henhla: mpimohansi wa vutivi na vuswikoti lebyi faneleke ku fikeleriwa eka giredi yin'wana na yin'wana bya kombisiwa na ku endleriwa mimpimo leyi fikelelekaka eka tidyondzo hinkwato;

- Ndlandlamuko: Leswi dyondziwaka na mbangu wa leswi dyondziwaka swa giredi yin'wana na yin'wana swi komba ndlandlamuko ku suka eka timhaka to olova ku ya eka to tika;

- Timfanelo ta vanhu, nkatsahinkwavo, vululami eka ta mbangu na ta mahanyelo ya vanhu: ku katsa minsinya na milawu ya vululami bya ximbangu na ta mahanyelo ya vanhu na ya timfanelo ta vanhu hilaha swi hlamuseriweke hakona eka Vumbiwa ra Riphabuliki ya Afrika-Dzonga. Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta 10-12 xi tekela enhlokweni timhaka ta ku hambanahambana ka vanhu mayelana na ta vusweti, nkalandzingano, rixaka, rimbewu, ririmi, malembe, vutsoniwa na swin'wana swivangelo;

- Ku vona nkoka wa vutivi bya swa ndhavuko: ku amukela leswaku ndzhaka leyo fuwa ya tiko swi na nkoka ngopfu eka ku hlayisa minkoka leyi nga endzeni ka Vumbiwa; na

- Ku khorwisa, nkoka na vuswikoti: ku nyika dyondzo leyi yelanaka na ya matiko man'wana hi nkoka, vuanami na vuenti.

(d) Xitatimende xa Kharikhulamu ya Rixaka xa Tigiredi ta V-12 xi kongomisa eku humeleriseni ka vadyondzi lava nga ta kota ku :

- lemuka na ku ololoxa swiphiqo va tlhela va teka na swiboho hi ku ehleketa na hi ndlela ya vuxoperi na vutumbuluxi;

- tirha hi mfanelo va ri voxe na loko va ri na van'wana tanihi swirho swa xipano;

- lulamisa na ku lawula vona vinyi xikan'we na migingiriko ya vona hi vutihlamuleri na hi ndlela leyi vuyerisaka;

- ku hlengeleta, xopaxopa, lulamisa, na ku hlela mahungu hi vuxoperi;

- ku vulavurisana na van'wana hi ndlela leyi vuyerisaka hi ku tirhisa swilo leswi ngo voniwa kunene, swo fanisa na/kumbe vutshila bya ririmi byo hambanahambana;

- ku tirhisa sayense na thekinoloji hi ndlela leyi vuyerisaka na hi vuxoperi a komba vutihlamuleri eka mbangu na rihanyu ra van'wana; na

- ku kombisa ku twisisa leswaku misava i sisiteme ya swilo leswi nga na vuxaka na ku lemuka leswaku emisaveni mhaka yihi na yihi loko yi ahluriwa a yi ahluriwi yi ri emoyeni.

(e) Nkatsahinkwavo wu fanele ku va masunguloxidzi ya malulamiselo, makunguhatelo na madyondziselo exikolweni xin'wana na xin'wana. Leswi swi nga humelela ntsena loko vadyondzisi va ri na ntwisiso wo enta wa leswaku va nga lemukisa ku yini naswona va nga lulamisisa ku yini swiphiqo swa ku dyondza, na ku kunguhatela vadyondzi vo hambanahambana.

Xilo xikulukumba eku lawuleni nkatsahinkwavo i ku vona leswaku swirhalanganyi swa paluxiwa na ku ololoxiwa hi swiyenge hinkwaswo leswi seketelaka leswi nga ka mbangu wa xikolo leswi katsaka vadyondzisi, mintlawa leyi seketelaka ya swifundza, mintlawa yo seketela eka xiyimo xa xivandla, vatswari na swikolo swa lava nga na swilaveko swo hlawuleka. Ku herisa swirhalanganyi etitlilasini, vadyondzisi va fanele va tirhisa xiletelo lexi vuriwaka *Guidelines for Inclusive Teaching and Learning (2010*).

1.4 MAAVELO YA NKARHI

1.4.1 Xiyimo xa Masungulo

(a) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa Masungulo wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	GIREDI YA V (TIAWARA)	TIGIREDI TA 1-2 (TIAWARA)	GIREDI YA 3 (TIAWARA)
Ririmi ra le Kaya	10	7/8	7/8
Ririmi ro Engetela ro Sungula		2/3	3/4
Matematiki	7	7	7
Ntivo swa Vutomi	**6**	**6**	**7**
• Vutivi bya Masungulo	(1)	(1)	(2)
• Vutshila byo Tumbuluxa	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Vutiolori	(2)	(2)	(2)
• Dyondzo ya swa Rihanyo	(1)	(1)	(1)
NTSENGO	**23**	**23**	**25**

(c) Nkarhi wo dyondzisa wa Tigiredi ta V, 1 na 2 i 23 wa tiawara kutani Giredi ya 3 yi averiwa 25 wa tiawara.

(d) Tiawara ta khume ti averiwe tindzimi eka Tigiredi ta 1-2 na tiawara ta 11 eka Giredi ya 3. Mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nkombo (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya, na mpimohansi wa tiawara timbirhi (2) na mpimohenhla wa tiawara tinharhu (3) wu averiwa Ririmi ro Engetela eka tigiredi ta 1-2 . Eka Giredi ya 3 mpimohenhla wa tiawara ta nhungu (8) na mpimohansi wa tiawara ta nhungu (7) wu averiwe Ririmi ra le Kaya kutani mpimohansi wa tiawara tinharhu (3) na mpimohenhla tiawara ta mune (4) wu averiwa Ririmi ro Engetela ro Sungula.

(e) Eka dyondzo ya Ntivo swa Vutomi, Vutivi bya Masungulo byi averiwe awara yin'we eka Tigiredi ta V-2, na tiawara timbirhi (2) tanihilaha swi kombisiweke hakona eka swiangi swa Giredi ya 3.

1.4.2 Xiyimo xa le Xikarhi

(f) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Xikarhi wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	6
Ririmi ro Engetela ro Sungula	5
Matematiki	6
Sayense na Thekinoloji	3, 5
Tisayense ta swa Vanhu	3
Ntivo swa Vutomi • Vutshila byo Tumbuluxa • Dyondzo ya swa Vutiolori • Dyondzo ya swa Rihanyo	**4** (1, 5) (1) (1, 5)
NTSENGO	**27, 5**

1.4.3 Xiyimo xa le Henhla

(a) Nkarhi wo dyondzisa eka Xiyimo xa le Henhla wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	TIAWARA
Ririmi ra le Kaya	5
Ririmi ro Engetela ro Sungula	4
Matematiki.	4, 5
Tisayense ta swa Ntumbuluko	3
Tisayense ta swa Vanhu	3
Thekinoloji	2
Tisayense ta mafambiselo ya swa ikhonomi	2
Ndzetelo wa swa Vutomi	2
Vutshila byo Tumbuluxa	2
NTSENGO	**27, 5**

1.4.4 Tigiredi ta 10-12

(a) Nkarhi wo dyondza eka Tigiredi ta 10-12 wu yime hi ndlela leyi:

DYONDZO	NKARHI LOWU VEKIWEKE HI VHIKI (TIAWARA)
Ririmi ra le kaya	**4.5**
Ririmi ro Engetela ro Sungula	**4.5**
Matematiki	**4.5**
Ndzetelo wa swa vutomi	**2**
Mpimohansi wa tidyondzo tin'wana na tin'wana tinharhu leti hlawuriweke eka Ntlawa wa B eka Xitandzhaku xa B, Matafula ya B1-B8 ya le ka Xitsariwa xa pholisi xa, *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12 , hi ku ya hi swiringanyeto leswi pimanyisiweke eka ndzimana ya 28 ya xitsariwa xa pholisi lexi boxiweke.*	**12 (3x4h)**
NTSENGO	**27.5**

Nkarhi lowu pimiweke hi vhiki wu nga tirhisiwa ntsena eka mpimohansi lowu lavekaka wa tidyondzo ta *Xitatimende xa kharikhulamu ya Rixaka Tigiredi ta V-12 (XKR)* tanihilaha swi kombisiweke hakona laha henhla, naswona wu nga ka wu nga tirhisiwi eka tidyondzo tin'wana to engetela. Loko mudyondzi a navela ku dyondza tidyondzo to engetela, ku fanele ku engeteriwa nkarhi wo ti dyondza.

XIYENGE XA 2: NTIVISO WA TINDZIMI

2.1 TINDZIMI EKA XITATIMENDE XA PHOLISI YA KHARIKHULAMU NA MAKAMBELELO

Ririmi i xitirhisiwa lexi vanhu va humesaka ha xona miehleketo ya vona no kota ku vulavurisana. I xitirhisiwa nakambe xa mfuwo na nkhaviso lexi tirhisiwaka exikarhi ka vanhu ku antswisa misava leyi va hanyaka eka yona. Ku dyondza ku tirhisa ririmi hi mfanelo swi pfuna vadyondzi ku ehleketa na ku kuma vutivi, ku phofula ta xiviri, ta matitwelo na mavonelo ya vona, ku tihlanganisa na ku burisana na van'wana na ku hlenga vutomi bya vona. Ri tlhela nakambe ri nyika vadyondzi swifaniso na mianakanyo leyi fuweke, ya matimba na ku enta leyi va yi tirhisaka ku hlenga vutomi bya vona leswaku byi antswa ku tlula leswi byi nga xiswona na ku va byi vonakala ku tlula leswi byi nga xiswona. Hi ririmi leri, ku hambanahambana ka mimfuwo na ka vuxaka exikarhi ka vanhu swa kombisiwa na ku vumbiwa, naswona hi ririmi leri swilo leswi, swi nga cinciwa, swi ndlandlamuxiwa na ku antswisiwa.

2.1.1 Swiyimo (tilevhele) swa Tindzimi

Ku dyondzisiwa ka tindzimi eka Xiyimo xa le Xikarhi ku katsa tindzimi hinkwato ta ximfumo ta Afrika-Dzonga, ku nga, Afrikaans, English, IsiNdebele, IsiXhosa, Sepedi, (Sesotho sa Leboa) IsiZulu, Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda na Xitsonga - ku katsa na tindzimi tin'wana to ka ti nga ri ta ximfumo. Tindzimi leti ti nga dyondzisiwa eka swiyimo swo hambana.

Ririmi ra le Kaya i ririmi ro sungula ku dyondziwa hi vadyondzi. Hambiswiritano, swikolo swo tala swa Afrika-Dzonga a swi dyondzisi tindzimi ta le kaya ta van'wana va vadyondzi kumbe vadyondzi hinkwavo lava tsariseke eswikolweni, kambe swikolo swi nga ha va na rin'we kumbe timbirhi tindzimi leti dyondzisiwaka ti ri eka xiyimo xa Ririmi ra le Kaya. Hikwalaho, mavito: Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula, ya vula swiyimo swa vuswikoti leswi ririmi ri dyondzisiwaka eka swona, ku nga ri ririmi ra manana (ra le Kaya) kumbe ririmi leri dyondziweke (tanihi le ka tindzimi to engetela). Hi ku landza xikongomelo xa pholisi leyi, swin'wana na swin'wana leswi khumbaka ririmi ra le kaya swi fanele ku twisisiwa tanihi xiyimo xa vuswikoti lexi ririmi ri dyondzisiwaka eka xona, ku nga ri ririmi hi roxe.

Xiyimo xa Ririmi ra le Kaya xi nyika vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana lebyi lavekaka etindhawini laha ku nga na vanhu na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka swa tidyondzo lebyi nga na nkoka eku dyondzeni ka tidyondzo hinkwato ta kharikhulamu. Eka xiyimo lexi xa ririmi, ntshikelelo wu le ka ku dyondzisa vuswikoti bya ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Xiyimo lexi xi nyika nakambe vadyondzi vuswikoti byo twisisa matsalwa, byo vona vuxongi na byo anakanya leswaku va ta kota ku tivumbela, ku anakanya, na ku fuwisa matwisiselo ya vona ya misava leyi va hanyaka eka yona. Hambiswiritano, ntshikelelo na ntikelo wa Ku yingisela na Ku vulavula ku suka eka Tigiredi ta 7 ku ya emahlweni i wuntsongo loko wu pimanisiwa na vuswikoti byo hlaya no tsala.

Ririmi ro Engetela ro Sungula ri vula ririmi leri nga riki ra manana kambe leri tirhisiwaka ku vulavurisana eka swiyimo swo karhi erixakeni, hi leswaku, ririmi ra ku dyondza na ku dyondzisa eka dyondzo. Kharikhulamu yi nyika nseketelo lowukulu eka vadyondzi lava nga ta tirhisa ririmi ro engetela ro sungula tanihi ririmi ro dyondza no dyondzisa. Emakumu ka Giredi ya 9, vadyondzi lava va fanele va kota ku tirhisa ririmi ra le kaya na ririmi ro engetela ro sungula hi ndlela leyi faneleke na hi vutitshembi hi swikongomelo swo hambanahambana, ku katsa na ku dyondza.

eAfrika-Dzonga, vana vo tala va sungula ku tirhisa ririmi ra vona ro engetela, leri ko tala ri nga Xinghezi (English), tanihi Ririmi ra ku Dyondza na ku Dyondzisa (LoLT) eka Giredi ya 4. Leswi swi vula leswaku va fanele va fikelela xiyimo xa vuswikoti bya le henhla emakumu ka Giredi ya 3.

Eka **Xiyimo xa Ririmi ro Engetela ro Sungula** ku tekiwa leswaku vadyondzi va hava vutivi bya ririmi leri loko va fika exikolweni. Eka malembe yo sungula ya xikolo, nkongomiso wu le ka ku vumba vuswikoti bya ku twisisa na ku

vulavula ririmi - vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na vanhu van'wana. Eka Tigiredi ta 2 na 3 vadyondzi va sungula ku aka vuswikoti bya ku hlaya na ku tsala ehenhla ka masungulo lama ya ku kota ku vulavula. Va tlhela va tirhisa vutshila byo hlaya na ku tsala lebyi se va nga byi dyondza eka Ririmi ra vona ra le Kaya.

Eka Xiyimo xa le Xikarhi na le ka Xiyimo xa le Henhla vadyondzi va ya emahlweni va tiyisisa vuswikoti bya vona byo yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala. Eka nkarhi lowu vadyondzi vo tala va dyondza hi Ririmi ro Engetela ro Sungula, Xinghezi, kutani va fanele va humelerisiwa swinene eka rona. Hikwalaho ka leswi ntshikelelo wukulu eka Ririmi ro Engetela, ro sungula wu fanele wu va eka ku tirhisa ririmi leri eka ku ehleketa na ku anakanya. Leswi swi pfumelela vadyondzi ku hluvukisa vuswikoti bya vona bya matwisiselo, lebyi va byi lavaka ku dyondza tidyondzo to fana na Sayense hi Xinghezi. Eka xiyimo lexi vadyondzi va tlhela va hlaya ngopfu switshuriwa swa matsalwa naswona va sungula ku hluvukisa vuswikoti byo vona swo saseka na byo anakanya hi Ririmi ro Engetela ro Sungula.

Hi nkarhi lowu vadyondzi va sungulaka Xiyimo xa le Henhla, va fanele va ri na vutivi byo antswa byo tirhisa Ririmi ro Engetela ro Sungula mayelana na vuswikoti bya masungulo byo vulavurisana na van'wana na vuswikoti byo tirhisa ririmi eka ku twisisa tidyondzo. Hambiswiritano, ntiyiso hi leswaku vadyondzi va va va nga si kota ku vulavurisana kahle na van'wana hi Ririmi ro Engetela ro Sungula eka giredi leyi. Hikwalaho ka leswi ntlhontlho eka Xiyimo xa le Xikarhi i ku nyika vadyondzi nseketelo eka ta ririmi na ku va nyika kharikhulamu leyi nga ta endla leswaku va fikelela swilaveko leswi languteriweke eka tigiredi leti landzelaka. Swilaveko leswi swi fanele swi endla leswaku vadyondzi va tirhisa ririmi ro engetela hi vuswikoti bya le henhla lebyi nga ta va lulamisela dyondzo ya le henhla kumbe entirhweni.

Lexi hi xona xivangelo xa leswaku xiyimo xa matwisiselo xa Ririmi ro Engetela ro Sungula xi fanele xi va hi ndlela ya leswaku ri tirhisiwa tanihi ririmi ro dyondza no dyondzisa. Vuswikoti bya ku yingisela, ku vulavula na ku tirhisa ririmi byi ta hluvukisiwa na ku antswisiwa eka Xiyimo xa le Xikarhi leswi hi tlhelo swi nga ta hluvukisa vuswikoti bya vadyondzi bya ku hlaya na ku tsala.

2.1.2 Vuswikoti bya ririmi

Kharikhulamu ya Ririmi ra le Kaya yi veketeriwe ku ya hi vuswikoti lebyi landzelaka:

1	Ku yingisela na ku vulavula
2	Ku hlaya na ku langutisa
3	Ku tsala na ku andlala
4	Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi

Ku yingisela na ku vulavula

Ku yingisela na ku vulavula ku le ndzeni ka ku dyondza tidyondzo hinkwato. Hi ku yingisela loku faneleke na ku vulavula loku faneleke, vadyondzi va hlengeleta na ku katsakanya mahungu, va aka vutivi, va lulamisa swiphiqo, na ku hlamusela miehleketo na mavonelo. Vuswikoti bya nkoka byo yingisela byi pfuna vadyondzi ku kombisa mikhuva na mavonelo eka xitshuriwa na ku tlhontlha mboyamelatlhelo na ririmi ro onga.

Eka Xiyimo xa le Xikarhi, vadyondzi va **Ririmi ro Engetela ro Sungula** va ta tirhisa vuswikoti bya Ku yingisela na Ku vulavula ku vulavurisana na ku twisisa nhlamuselo. Va ta engetela eka vuswikoti lebyi hluvukisiweke eka Xiyimo xa Masungulo ku yisa emahlweni mimbulavurisano, minkanerisano na mimbulavulo yo koma leyi yaka emahlweni.

Eka Xiyimo lexi, ririmi ra vadyondzi ro vulavula ra ha fanele ku akiwa (h.l. ku kombisiwa na ku seketeriwa, xikombiso, hi ntivomarito na marimba ya swivulwa). Mudyondzisi u fanele ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va nyikiwa nkarhi wo vulavula hi Xinghezi. Hi ku va vadyondzi va ta ya emahlweni kumbe ku humelela hi minkarhi yo hambana, mudyondzisi u fanele ku lulamisa minkarhi yo vulavula (xik. swivutiso leswi a swi vutisaka) ku ya hi xiyimo xa

mudyondzi un'wana na un'wana. Loko vadyondzi va ri karhi va ya emahlweni eka tigiredi, mudyondzisi u fanele a langutela leswaku vadyondzi va vulavula swinene na mimbulavulo ya vona yi fanele ku lehanyana.

Ku dyondza ku ta engeteriwa hi tinxaka ta switshuriwa leti dyondzisiweke ro sungula eka Xiyimo xa Masungulo (xik; switori, leswi va humeleleke vo vinyi na swileriso) nakambe vadyondzi va ta dyondzisiwa ro sungula tinxaka ta switshuriwa swintshwa (xik; leswi humeleleke swa ntiyiso, matsalwa yo hambana ya switori, swiviko swanomo, mimbulavulo yo koma).

Nkarhi wo dyondzisa wu fanele wu katsa ku titoloveta ka siku na siku ka migingiriko ya Ku yingisela na Ku vulavula na migingiriko ya nkongomo leyi hangalasiweke eka vhiki hinkwaro.

Ku hlaya na Ku langutisa

Vuswikoti bya **Ku hlaya na Ku langutisa** lebyi tumbuluxiweke hi mfanelo i swa nkoka eka ku humelela eku dyondzeni ka kharikhulamu hinkwayo. Vadyondzi va tumbuluxa vuswikoti eku hlayeni na ku vona matsalwa yo tala na switshuriwa swo kala swi nga ri swa matsalwa, ku katsa switshuriwa swo voniwa. Vadyondzi va lemuka ndlela leyi tinxaka ta matsalwa na rhijisitara ti kombisaka xikongomelo, vayingiseri na mbangu wa xitshuriwa. Hi ku hlaya hi tlilasi na ku hlaya va ri voxe, vadyondzi va hundzuka vaehleketi va nkoka na ku va vaehleketi vo tumbuluxa.

Ku hlaya swi na nkoka eka vadyondzi lava nga ta tirhisa Xinghezi tanihi Ririmi ro Dyondza no Dyondzisa eka Giredi ya 4. Va ta fanela ku kota ku hlaya na ku tsala eka tidyondzo letin'wana, na ku tirhisa tibuku ta Xinghezi eka Xiyimo xa le Xikarhi. Leswi swi ta lava swiyimo swa le henhla swa ku hlaya na ku tsala, na ngopfungopfu ntivomarito lowu anameke, hi Xinghezi. Ku hlaya swi humelerisa vadyondzi eka ririmi ra vona ro engetela. Ha swi tiva ku suka eka vulavisisi leswaku nhluvukiso wa ntivomarito wa vadyondzi swi seketeriwa hi leswaku va hlaya ku fika kwihi kumbe kangani.

Eka Xiyimo xa le Xikarhi, u ta engetela eka masungulo lama endliweke eka tiGiredi ta V ku fika ka 3. Laha swi faneleke, tirhisa ku hlaya swin'we ekusunguleni ka Giredi ya 4 ku letela vadyondzi eka Xiyimo lexi. U nga tirhisa maendlelo lama nkarhi wun'wana loko u ri na Tibuku Letikulu to enela eka xiyimo lexi, ya cincana na ku va hlayela switori. Loko u nga ri na Tibuku Letikulu eka xiyimo lexi, tirhisa buku ya mudyondzi kumbe yo/to hlaya. U nga ha tirhisa maendlelo yo fana na Ku hlaya na kumbe Ku hlayela tlilasi hinkwayo.

Tirhisa maendlelo ya ku hlaya ka ntlawa ko leteriwa na ku hlaya va ri voxe/vambirhi kutani hikantsongo u pfumelela vadyondzi ku hlaya swinene va ri voxe. Ku hlaya va ri voxe loku kombisiweke eka nkunguhato wa ku dyondzisa ku fanele ku nghenisiwa eka nkarhi lowu averiweke ku hlaya. Hlohlotela vadyondzi ku hlaya va ri voxe eka nkarhi lowu va nga endliki nchumu. U ta kuma na migingiriko yo hambanahambana yo kambela ku twisisa ku tiyisisa leswaku vadyondzi va twisisa leswi va swi hlayeke.

Ku hlaya ko landzelela magoza

Ku hlaya ko landzelela magoza ku na magoza ya ku lulamisela ku hlaya, ku hlaya na endzhaku ka ku hlaya. Migingiriko leyi mudyondzi a nga ta yi endla yi nga komisiwa hi ndlela leyi:

Ku lulamisela ku hlaya:

- Ku pfuxeta vutivi bya khale
- Ku languta xihlovo, mutsari, na siku ra ku hangalasa.
- Ku hlaya ndzimana yo sungula na yo hetelela ya xiyenge.
- Endla minkumbetelo.

Ku hlaya:

- Yimanyana nkarhi wun'wana ku kambela ku twisisa na ku miehleketo yi dzika
- Pimanisa vundzeni na minkumbetelo ya wena
- Tirhisa mbangu ku kuma nhlamuselo ya marito lama nga tiviwiki hi tindlela hinkwato; laha swi nga kotekiki, tirhisa dikixinari
- Ringeta ku vona hi miehleketo leswi u swi hlayaka
- Yana emahlweni hambiloko u nga twisisi swiphemu swin'wana
- Hlaya nakambe xiyenge loko u nga xi twisisi na swintsongo. Hlayela swiyenge leswi kanganyisaka ehenhla, hi rivilo ro nonoka, kumbe hi swimbirhi.
- Kombela un'wana ku ku pfuna ku twisisa xiyenge lexi tikaka
- Nghenisa mimfungho yo hlaya na ku thya timhaka ta nkoka mavito
- Ehleketa hi leswi u swi hlayaka

Endzhaku ka ku hlaya

- Loko u ta lava ku tsundzuka mahungu yo karhi, nhlokohata miehleketo ya nkoka na vuxokoxoko byo seketela byintsongo
- Ku songa
- Tsala nkomiso ku ku pfuna ku hlamusela na ku tsundzuka timhakankulu
- Ehleketa na ku tsala swivutiso swintshwa leswi u nga na swona hi nhlokomhaka
- Tivutisi loko u fikelerile xikongomelo xa wena?
- Ku twisisa – tiyisisa ku twisisa ka wena ka xitshuriwa
- Hlela – ku vona hi tihlo rin'we, nkaqhato, nkoka wa xitshuriwa
- Ndlandlamuxa ku ehleketa ka wena – tirhisa miehleketo leyi u yi voneke eka xitshuriwa

Ku tsala na Ku andlala

Ku tsala i xitirhisiwa xa matimba xa vuhlanganisi lexi pfumelelaka vadyondzi ku vumba na ku humelerisa miehleketo ya vona hi mfanelo. Ku tshama va titoloveta ku tsala hi mimbangu yo hambana, mintirho na tidyondzo swi endla vadyondzi va vulavula hi ndlela ya vutumbuluxi. Ku tsala loku tlhandlamanaka va tirhisa marimba yo tsala, swi humesa vatsari va vuswikoti bya le henhla lava nga ta tirhisa vuswikoti byo tumbuluxa na ku kombisa/**andlala** switsariwa leswi faneleke, swo voniwa na swo hangalasa mahungu hi swikongomelo swo hambana. Eka Xiyimo xa le Xikarhi, **vadyondzi va Ririmi ro Engetela ro Sungula** va ta lava nseketelo na ndzetelo ku hluvukisa vuswikoti byo humesa xitshuriwa lexi tsariweke.

Ku tsala i swa nkoka hikuva swi sindzisa vadyondzi ku ehleketa hi ntivoririmi na mapeletelo. Leswi swi hlohlotela vadyondzi ku kamba ririmi, hatlisisa ku tiva ririmi na ku engetela nkaqhato. Vadyondzi va ta dyondza ku tsala switshuriwa swo hambanahambana swa vutumbuluxi na mahungu, ekusunguleni hi ku tirhisa marimba yo tsala tanihi nseketelo naswona hikantsongo va ri karhi va dyondza ku tsala tinxaka ta switshuriwa swo karhi va ri voxe. Va ta tlhela va tirhisa nakambe ku tsala hi ku landzelela magoza ku humesa switshuriwa leswi lulameke, swi ri hava swihoxo swa ntivoririmi.

Ku tsala hi ku landzelela magoza

Ku tsala na ku khavisa switshuriwa i maendlelo lama nga na magoza lama landzelaka:

- Ku lulamisela ku tsala/ku kunguhata
- Mpfapfarhuto
- Mpfuxeto
- Ku hlela/ku hlayisisa
- Ku hangalasa/ku andlala

Vadyondzi va lava nkarhi ku titoloveta magoza lama naswona va fanele va:

- teka xiboho hi xikongomelo na vahlayi va xitshuriwa lexi nga ta tsariwa na/kumbe ku khavisiwa;
- bubutsa byongo u tirhisa, xikombiso mimepe ya miehleketo, chati yo komba ndzandzelelano wa swo karhi kumbe minxaxamelo;
- languta swihlovo leswi faneleke, hlawula mahungu lama faneleke na ku lulamisa miehleketo;
- humesa mpfapfarhuto wo sungula lowu tekelaka enhlokweni xikongomelo, vahlayi, nhlokomhaka na xivumbeko xa xitshuriwa;
- hlaya mimpfapfarhuto hi vuxoperi na ku kuma xivikontsundzuxo ku suka eka van'wana (vadyondzikulobye kumbe mudyondzisi);
- hlela na ku hlayisisa mpfapfarhuto; na
- humesa ntirho wo hetelela lowu baseke, wu hlayeka wu tlhela wu hleriwa.

Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi

Vutivi bya kahle bya ntivomarito na ntivoririmi byi nyika masungulo eka nhluvukiso wa vuswikoti (ku yingisela, ku vulavula, ku hlaya na ku tsala) eka Ririmi ro Engetela ro Sungula. Vadyondzi va Xiyimo xa le Xikarhi va ta engetela eka masungulo lama endliweke eka tiGiredi ta V-3.

Vadyondzi va ta dyondza ndlela leyi **Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi** swi tirhisiwaka ha yona, naswona va ta tumbuluxa ririmi ro tirhisa ku kota ku vulavula hi ririmi (ririmi leri tirhisiwaka eka xiyenge/xiphemu xo karhi xa ririmi), leswaku va kota ku kambela swa vona na switshuriwa swin'wana hi vuxiyaxiya hi ku ya hi nhlamuselo, leswi pfunaka na nkhaqato. Va ta kota ku tirhisa vutivi lebyo kambisisa ririmi ku aka nhlamuselo eka rito na xiyimo xa xivulwa eka xitshuriwa hinkwaxo, na ku vona hilaha xitshuriwa na mbangu lowu swi yelanaka ha kona. Hi ku tirhana na switshuriwa swo hambana, vadyondzisi va engetela matirhiselo ya ntivomarito na ku va va tirhisa ntwisiso wa vona wa **Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi** hi ndlela leyi faneleke.

Hi ku tirhisa switshuriwa swo hambanahambana, vadyondzi va ndlandlamuxa matirhiselo ya vona ya ntivomarito na ku tirhisa hi ndlela leyi faneleke ntwisiso wa **Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi.** Eka Xiyimo xa le Xikarhi, vadyondzi va Ririmi ro Engetela ro Sungula va sungula ku lemuka marito na swivumbeko swa ntivoririmi leswi va swi tivaka ku suka eka Xiyimo xa Masungulo, va valanga ndlela leyi ririmi ra vona ro engetela ri tirhaka ha yona kutani va va na vulawuri eka rona, na ku tirhisa vutivi lebyi hluvukaka ku kambela matirhiselo ya vona ya ririmi, ngopfungopfu loko va tsala.

Vadyondzi va ta valanga ndlela leyi **ririmi ri tirhisiwaka ha yona**, naswona va ta tumbuluxa ririmi ro avelana ku kota ku vulavula hi ririmi (ririmi leri tirhisiwaka eka xiyenge/xiphemu xo karhi xa ririmi), leswaku va kota ku kambela switshuriwa swa vona na switshuriwa swin'wana hi vuxiyaxiya hi ku ya hi nhlamuselo, leswi pfunaka na nkhaqato. Va ta kota ku tirhisa vutivi lebyo kambisisa ririmi ku aka nhlamuselo (eka rito na xiyimo xa xivulwa eka xitshuriwa hinkwaxo), na ku vona hilaha xitshuriwa na mbangu lowu swi yelanaka ha kona.

Ku languteriwe leswaku Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi fanele ku dyondzisiwa eka mbangu tanihi vuswikoti bya ririmi lebyi dyondziweke na ku hluvukisiwa. Minkunguhato ya ku dyondzisa yi na nxaxamelo wa Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi (minchumu) leyi faneleke ku dyondzisiwa eka giredi yin'wana na yin'wana. Loko ku hlawuriwa switshuriwa swa ku yingisela na ku hlaya swa ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi, tiyisisa leswaku swi na minchumu/swiyenge swa ririmi leswi u lavaka ku swi dyondzisa. Tumbuluxa migingiriko leyi yelanaka na switshuriwa leswi, leswi nga ta pfuneta vadyondzi ku tirhisa minchumu leyi, eka mbangu. Switshuriwa swa ku tsala leswi vadyondzi va nga ta swi tsala swi ta katsa swin'wana swa minchumu leyi ya ririmi. Nyika vadyondzi va wena ndzetelo eka matirhiselo lama faneleke na lama lulameke ya minchumu leyi. Hlawula yin'wana ya minchumu leyi tikelaka vadyondzi va wena kutani u va toloveta swa ximfumo. Eka Xiyimo xa le Xikarhi, timinete ta makumenharhu ti vekiwe etlhelo ti ri ta ku dyondzisa ka mafundza na ku titoloveta eka Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi.

2.1.3 Madyondziselo ya Ririmi

Madyondziselo ya Ririmi ya kongomisiwa eka xitshuriwa, vuhlanganisi na endlelo ro titoloveta. **Madyondziselo ya Ririmi yo kongomisiwa eka xitshuriwa na endlelo ra vuhlanganisi** hinkwawo ya lawuriwa hi ku tirhisa ku yisa emahlweni na ku humelerisa xitshuriwa.

Endlelo ro kongomisiwa eka xitshuriwa ri valanga ndlela leyi xitshuriwa xi tirhaka hi yona, xikongomelo xa endlelo ro kongomisiwa eka xitshuriwa i ku pfuna vadyondzi ku va vahlayi, vatsari, valanguti na vatumbuluxi va vuswikoti na vutitshembi. Endlelo leri ri katsa ku yingisela eka, ku hlaya, ku languta na ku xopaxopa switshuriwa ku twisisa ndlela leyi swi humesiwaka hi yona na switandzhaku swa swona. Hikwalaho ka ku tirhisana loku ka nkoka, vadyondzi va tumbuluxa vuswikoti byo pima nkoka wa xitshuriwa. Endlelo ro kongomisiwa eka xitshuriwa ri katsa

ku humesa tinxaka to hambana ta switshuriwa ta swikongomelo swo karhi na vayingiseri vo karhi. Endlelo leri ri humelerisiwa hi ku twisisa ndlela leyi switshuriwa swi vumbiwaka hi yona. Endlelo leri ri ta lava ku modela ko tala, nseketelo na ntlhandlamano eka tlilasi ya Ririmi ro Engetela ro Sungula. Swiringanyeto swa leswi swi nghenisiwile eka minkunguhato ya ku dyondzisa.

Endlelo ra vuhlanganisi ri ringanyeta leswaku loko ku dyondziwa ririmi, mudyondzi u fanele a va na ku tinghenisa ngopfu eka 'ririmi leri kongomiweke' (target language) na ku va na nkarhi wo tala ku titoloveta kumbe ku humelerisa ririmi hi ku vulavula hi xikongomelo xo vulavurisana na vanhu na xikongomelo xo titoloveta. Ku dyondza ririmi ku fanele ku endleriwa etlilasini laha vuswikoti byo hlaya na ku tsala **,** ku hlaya/langutisa na ku ku tsala/andlala swi dyondziwaka hi 'ndlela ya ntumbuluko' – vadyondzi endla swinene migingiriko yo hlaya, na ku dyondza ku tsala hi ku endla swinene migingiriko yo tsala.

2.2 NKARHI LOWU AVERIWEKE RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA EKA KHARIKHULAMU

Nkarhi wo dyondzisa wa Ririmi ro Engetela ro Sungula eka Xiyimo xa le Xikarhi 5 wa tiawara hi vhiki. Vundzeni hikwabyo bya ririmi byi dyondzisiwa hi ndzhendzheleko wa mavhiki mambirhi (10 wa tiawara). Ku ringanyetiwa maavelo ya nkarhi lama landzelaka eka vuswikoti byo hambanahambana bya ririmi:

Vuswikoti	**Nkarhi lowu averiweke hi ndzhendzheleko wa mavhiki mambirhi (Tiawara)**		
	Giredi ya 4	**Giredi ya 5**	**Giredi ya 6**
***ku yingisela na ku vulavula (Swanomo)**	Tiawara ti 2	Tiawara ti 2	Tiawara ti 2
***ku hlaya na ku Langutisa**	Tiawara ta 5	Tiawara ta 5	Tiawara ta 4
***ku tsala na ku Andlala**	Tiawara ti 2	Tiawara ti 2	Tiawara ti 3
Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi	Awara yi 1	Awara yi 1	Awara yi 1
	*__Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi__ na matirhiselo ya swona swi pfanganisiwa/ hlanganisiwa endzeni ka maavelo ya nkarhi ya vuswikoti bya mune bya ririmi. Ku na na nkarhi lowu averiweke ku titoloveta ka ximfumo. Vuswikoti bya ku ehleketa na ku ehleketisisa byi nghenisiwile eka vuswikoti na maqhinga lama lavekaka eka Ku yingisela na Ku vulavula, Ku hlaya na Ku langutisa, na Ku tsala na Ku andlala.		

2.3 SWITIRHISIWA SWO PFUNETA KU DYONDZA NA KU DYONDZISA

Vadyondzi va fanele va va na leswi landzelaka swo dyondza Ririmi ro Engetela ro Sungula eka tigiredi ta 4 - 6:

Tigiredi ta 4-6	
Switirhisiwa swa nkoka	
Buku ya ndzawulelo ya mudyondzi ya Ririmi ro Engetela ro Sungula	√
Dikixinari	√
Buku/tibuku to hlaya leti nga na tinxaka leti landzelaka ta switshuriwa	
Switori	√
Mintlangu	√
Vutlhokovetseri	√
Switshuriwa swa mahungu	√
Switshuriwa swa ta vanhu	
Switshuriwa swa swihangalasamahungu	√
Switirhisiwa swa swihangalasamahungu	
Maphephahungu	√
Timagazini	√
Minongonoko ya thelevhixini	√
Minongonoko ya xiyanimoya	√

Mudyondzisi u fanele a va na:

(a) Xitsariwa xa Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

(b) National Language in Education Policy

(c) Tibuku ta ririmi ta ndzawulelo leti tirhisiwaka hi vadyondzi na tibuku tin'wana to pfuneta hi xikongomelo xo karhi ku engetela eka leti ta ndzawulelo ti nga kona.

(d) Buku/tibuku to hlaya leti nga na tinxaka ta switshuriwa leswi bumabumeriweke

(e) Dikixinari na tibuku to tsundzuxa (ririmi rin'we, tindzimi timbirhi, tindzimi to tala, thisorasi, nsongavutivi, buku ya ntivoririmi ya kahle yo tsundzuxa, na sw. na sw.)

(f) Fayili/buku ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi: leyi nga va fayili leyi nga na switirhisiwa leswi hlengeletiweke hi mudyondzisi kumbe Buku ya Mudyondzisi leyi xavisiwaka

Switirhisiwa swa le tlilasini

(a) Switshuriwa swa ku hlaya swin'we eka Giredi ya 4. Leswi swi nga va Tibuku Letikulu kumbe switshuriwa swin'wana leswi kurisiweke kumbe buku ya ndzawulelo ya vadyondzi kumbe tibuku to hlaya.

(b) Switshuriwa swo hambana leswi amukelaka ku hlaya ka tilevhele to hambana, xik. Nhlawulo wa tibuku to hlaya leti nga na switshuriwa swo enela eka levhele yin'wana na yin'wana ya tlilasi/ntlawa. Buku yin'we yo hlaya yi nga tirhiseriwa eka ku hlaya va ri vambirhi/va ri voxe.

(c) Switirhisiwa swo hambanahambana swa swihangalasamahungu: maphephahungu, timagazini, tiburochara, tifulayara, swinavetiso, tiphositara, switiviso, na sw. na sw.

(d) Swipfuneto swo twiwa/voniwa

XIYENGE XA 3: VUNDZENI NA NKUNGUHATO WA KU DYONDZISA WA VUSWIKOTI BYA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA EKA XIYIMO XA LE XIKARHI

3.1 NKATSAKANYO WA VUNDZENI, VUSWIKOTI NA MAQHINGA

Leswi landzelaka i nkatsakanyo wa vundzeni, vuswikoti na maqhinga leswi kumekaka eka nkunguhato wa ku dyondzisa.

Tafula ra nkatsakanyo wa vundzeni, vuswikoti na maqhinga

TiGiredi ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikotintsongo**
Ku yingisela na ku vulavula	• Xikambelantwisiso xo yingisela. • Swivumbeko swo hambanahambana swa vutihlanganisi bya swanomo: - Mbulavurisano - Swiletelo swa matlhelo na swileriso. - Ku rungula switori nakambe. - Ku rungula xitori - Ku encenyeta. - Mbhurisano hi ntlawa. - Mimbulavulo yo koma. - Switlhokovetselo swo koma na swinsin'wana swa ncino. - Mintlangu ya ririmi.	**Xikambelantwisiso xo yingisela na ku vulavula** • Ku endla tinotsi, minongonoko, endla minkomiso, ku rungula nakambe, ku hlamusela, ku vutisa swivutiso swo ndlandlamuxa nhlamuselo • Ku tsundzuka vuxokoxoko byo karhi, ehleketa hi minkoka na mahungu, ehleketa hi mboyamelatlhelorin'we na ku vona hi tihlo rin'we/mavonelo yo karhi, hlamusela na ku kanela swiminhuhatwa, kungu/leswi xitori xi vulavulaka hi swona na mbangu **Vutihlanganisi bya swa ku hanyisana** • Ku sungula na ku endla leswaku mbulavurisano wu ya emahlweni. • Ku siyerisana eka mintlawa. • Ku avelana miehleketo na mintokoto • Ku kondletela ku tirhisa ririmi ro engetela. **Mimbulavulo yo koma leyi lulamisiweke na ya xijumana** • Vulavisisi • Veketela switirhisiwa hi ndlela yo twisiseka. • Ku hlawula na ku ndlandlamuxa miehleketonkulu ya ku engetela hi ku tirhisa swikombiso swo seketela. • Xivumbeko, ntivomarito, ririmi na milawu ya ririmi leswi nga hoxekangiki. • Matwariselo ya rito, mahumeselo ya rito, rivilo, ku languta vayingiseri, mayimelo na mafambafambiselo ya swirho swa miri. • Manghenelo na mahetelelo ya nkoka. • Ku tirhisa swipfuno swo voniwa, swo twiwa na/kumbe swa mbonoyingiselo swo fana na tichati, tiphositara, swidirowiwa/swifaniso, xiyanimoya, xo tlanga tikhasete, na sw. na sw.

TiGiredi ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikotintsongo**
Ku hlaya na ku langutisa	Tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo: • Switori, xik. Swo titumbuluxela swa timhaka ta nkarhi wa sweswi, switori swa ndhavuko (swa timhaka to ka ti nga ri ta ntiyiso, swa tinhenha na mintsheketo), swa ku lava ku tiva, swa sayense leswi nga riki swa ntiyiso, tibayogirafi na swa matimu leswi nga riki swa ntiyiso • Mintlangu • Vutlhokovetseri • Switshuriwa swo nyika mahungu , xik. Maendlelo ya swilo, ndzungulo wa timhaka ta ntiyiso, na swiviko swo nyika mahungu. • Switshuriwa swa ta ku hanyisana, xik. Swirhambo, makhadi yo rhamba na yo xeweta, mapapila, switiviso • Switshuriwa swo hangalasa mahungu, xik. Swinavetiso, swiviko swa phephahungu, tiatikili ta timagazini, switiviso, tiphamfulete • Dyondzo yo hlaya swo voniwa: vunavetisi (tiphositara, tiphamfulete/swibukwana, swinavetiso), switiviso, swidirowiwa, swifaniso, tikhathuni, swichupuchupu swa tikhomiki, dayagiramu/girafu/tafula/tichati. • Tinxaka to hlaya • Ku hlaya switshuriwa hi vuenti: • migingiriko yo kambela ku twisisa, ku endla minkomiso, na swin'wana • Ku hlaya ka switshuriwa loku ndlandlamuxiweke: minkanerisano ya swanomo, nhluto wa tibuku, tiphurojeke, na swin'wana • Ku hlayela ehenhla loku lulamisiweke na ka xijumana	**Ku hlaya/ku langutisa :** Ku tirhisa maqhinga yo rhangela ku hlaya, yo hlaya na ya ku landzela ku hlaya: • Ku twisisa xitshuriwa. • Swa ku hlaya xitshuriwa hi vuxoperi (xikambelantwisiso xo hlaya) • Ku kombisa ku kota ku hlaya a ri yexe (a hlaya swo hambanahambana ku tiphina, ku kuma mahungu na ku dyondza) Dyondzisa vadyondzi ro sungula: • **Swihlawulekisi swa xitshuriwa** – tinhlokomhaka, swifaniso, tigirafu, tichati, tidayagiramu, tinhlokomhaka, tinhlokomhakantsongo, manambarelo ya tinomboro, tinhlamuselo ta swifaniso, timhakantsongo, xivumbeko xik. Kholomo ya phephahungu, na. sw. na sw. • **Swivumbeko swa xitshuriwa** – minxaxamelo, minongonoko, nhlamuselo, maendlelo, mhakankulu na timhakantsongo, ndzandzelelano wa timhaka ta xitori. • **Swiphemu swa buku** – papila ra vito ra buku, vundzeni, swiyenge/ku avanyisa, dlilosari na sw. na sw. • **Maqhinga ya ku hlaya na ku langutisa** - Ku hlaya hi xihatla ku ta kuma timhakankulu hi ku angarhela - Ku hlaya hi xihatla ku ta kuma vuxokoxoko byo seketela - Ku kumbetela nhlamuselo ya marito mantshwa na swifaniso hi ku tirhisa vuswikoti byo tlhantlha marito na vuthala bya mbangu. - Ku hlaya nakambe. - Ku endla tinotsi (timhakankulu na timhakantsongo) - Ku komisa timhakankulu na timhakantsongo hi ku tirhisa tipoyinti/ ndzimana hi vulehi lebyi lavekaka - Ku basisa ntwisiso wa mahungu / hlamusela - Ku endla nkumbetelo wa mahungu lawa ya hlayiweke - Ku hlamusela mavonelo ya mutsari. - Ku songa / nyika mavonelo ya vona.

TiGiredi ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikotintsongo**
Ku hlaya na ku langutisa		• **Dyondzo yo hlaya swo voniwa** - Tithekiniki to kucetela: ririmi ro kombisa ntlhaveko, mboyamelatlhelorin'we - Ntikelo wa ku tirhisa swihlawulekisi swa maandlalelo na nkhaviso, xik. Tinxaka na makulelo ya tifonto, tinhlokomhaka na tinhlamuselontsongo ta swifaniso, swifaniso swa vuyimeri bya minchumu. **Vutlhokovetseri** • Nhlamuselo yo kongoma • Nhlamuselo yo tumbela/gega • Nkongomelo na hungu • Vuyimeri, xik. Xifananisi na vumunhuhati, nhlawulo wa marito, thoni, ku angula ko kombisa matitwelo • Switirhisiwa swa mimpfumawulo, xik. Mintila, marito, tindzimana, mbuyelelo wa mimpfumawulo, ncino, mahikatelo, mbuyelelo, ku fana ka mimpfumawulo eritweni (alliteration), riencisi ro pfelela eka vutlhokovetseri (onomatopoeia). **Switori na mintlangu** **Swihlawulekisinkulu swa switshuriwa** • Kungu • Swimunhuhatwa. • Vuyimelo na mbangu • Xivumbeko xa xitshuriwa • Swihlawulekisinkulu swa xitshuriwa. **Switshuriwa swa mahungu, swa ta vanhu na swa swihangalasamahungu** • Vayingiseri na xikongomelo • Mhakankulu na timhakantsongo/vuxokoxoko byo karhi. • Xivumbeko xa xitshuriwa. • Swihlawulekisinkulu swa xitshuriwa. **Ku hlaya loku lulamisiweke (Ku hlayela ehenhla)** • Matirhiselo ya thoni, rivilo, ku languta vayingiseri • Ku twarisa marito handle ko onha/cinca nhlamuselo **Ku hlaya ka xijumana (ku hlayela ehenhla)** • Ku hlaya hi nkhuluko ku ya hi xikongomelo • Ku twarisa marito handle ko onha/cinca nhlamuselo • Matirhiselo ya thoni, rivilo, ku languta vayingiseri

TiGiredi ta 4 – 6		
Vuswikoti	**Vundzeni**	**Maqhinga na vuswikotintsongo**
Ku tsala na ku andlala	• Ku tsala marito xik. Minongonoko. • Ku tsala swivulwa. • Ku tsala ndzimana. Ku tsala ko tumbuluxa • Ko hlamuselo, xik. Nhlamuselo ya vanhu, tindhawu, swiharhi, swimilana, minchumu, sw na. sw. • Ndzungulo, xik. Switori, leswi swi humelelaka vanhu, tidayari/leswi nghenisiwaka eka dayari, ntitsalwa-vutomi • Swa vuanakanyi, xik. switlhokovetselo swo koma. • Min'wangulano na switsariwa swa ntlangu wo koma leswi humaka eka switori. Switsalwambiko (switshuriwa swa ta ku hanyisana, swa swihangalasamahungu na swa mahungu) • Tinotsi, mahungu, mapapila, makhadi yo xeweta, swirhambo • Tiphositara, switiviso, tiburochara, swinavetiso. • Mbulavulo wo koma wo tsariwa. • Switshuriwa swa maendlelo xik; tirhisipi, swileriso, swikambisiso • Ku rungula leswi humeleleke swa ntiyiso, xik; . swiviko swa mahungu, swiviko swa maendlelo, swiviko swa swivono/swihumelelo leswi voniweke • Switshuriwa swa mahungu, xik; xitshuriwa xa tidyondzo letin'wana, switshuriwa swa mahungu, nhluto wa buku/xitori • Switshuriwa swa dyondzo ya swo voniwa xik; matafula, tichati, mimepe ya miehleketo, tidayagiramu, swidirowiwa, tigirafu	**Ku tsala hi ku landzelela magoza** • Ku kunguhata/ku lulamisela ku tsala, • Ku mpfapfarhuta • Ku pfuxeta • Ku hlela • Ku hlayisisa • Ku andlala **Ku lulamisela ku tsala/ku kunguhata** • Tekela enhlokweni vayingiseri lava swi kongomisiweke eka vona na xikongomelo. • Tekela enhlokweni muxaka wa lexi tsariwaka. • Bubutsabyongo hi ku tirhisa mepe wa miehleketo/minxaxamelo. • Hlanganisa miehleketo. **Ku mpfapfarhuta** • Ku hlawula marito. • Ku longoloxa swivulwa. • Timhakankulu na to seketela. • Swihlawulekisi swo karhi swa xitshuriwa lexi languteriweke, (xik. Mbulavulo wo tshaha eka n'wangulano, tilebulu na tinhlamuselo ta swifaniso eka swidirowiwa) • Ku hlaya ntirho wa wena n'wini hi vuxoperi. • Ku kuma xivikontsundzuxo xo huma eka vadyondzikulobye na mudyondzisi. **Ku pfuxeta, ku hlela, ku hlayisisa na ku andlala** • Wa pfuxeta: a antswisa vundzeni na xivumbeko xa timhaka. • U antswisa mahlawulelo ya marito, swivulwa na swivumbeko swa tindzimana. • Wa hlela: u lulamisa swihoxo swa ririmi, mapeletelo na mahikahatelo. • U andlala/humelerisa xitsariwa xo hetelela lexi baseke na ku hlayeka.

Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi
Vundzeni lebyi faneleke ku katsiwa byi longoloxiwile laha hansi. Maqhinga na vuswikotintsongo: Vadyondzi va languteriwa ku kombisa, twisisa na ku tirhisa swivumbeko swa ntivoririmi na milawu leyi longoloxiweke laha hansi eka mbangu. Va fanele nakambe va dyondza ndlela ya ku tirhisa milawu. **Nhluvukiso wa ntivomarito** wu katsiwile eka xiyenge lexi.
MAVITI
U pfuxeta maviti ku suka ka Xiyimo xa Masungulo
U pfuxeta mavitaswilo: leswi hlayelekaka, xik; buku – tibuku; na swo ka swi nga hlayeleki, xik; mati, misava
U hluvukisa ntwisiso na ku tirhisa mavitaswilo lama nga hlayelekiki, xik; mati
U tirhisa maviti lama nga na vunyingi, xik; swikero, tibuku
U tirhisa mavitavito hi ndlela leyi faneleke, xik; sungula hi letere lerikulu
U tirhisa maviti lama kombisaka rimbewu, xik; nkuku – mbhaha, matsune – nkati
U tirhisa mavitaswianakanyiwa
MASIVI
U pfuxeta ku tirhisa masivinene, xik; mina, wena, yena, vona, xona, hina, n'wina,
U pfuxeta ku tirhisa masivikomba, xik; loyi, lexi, lava,
MAHLAWURI
U pfuxeta mahlawuri yo komba vukulu, xik; mbyana leyikulu
U tirhisa mahlawuri yo komba ntsengo, xik; -mbirhi, -ngani
U tirhisa mahlawuri yo komba nkoka, xik; -nene
MAENDLI
U hluvukisa matirhiselo ya xitwananisi xa nhlokomhaka, xik. Xixevo **xa** huku xa nandziha/Timovha **ti** tele ngopfu
U tirhisa hlayelo ra ndzeriso, xik. Yima
U tirhisa tlhelo ra nandzulo, xik. U nga dyi
MINKARHI YA MAENDLI
U hluvukisa minkarhi ya maendli leyi tirhisiweke eka Xiyimo xa Masungulo ku katsa nkarhi wa sweswi, lowu nga hundza na lowu taka
U tirhisa minkarhi ya maendli leyi nga fanela muxaka wa xitshuriwa lexi dyondziwaka, ku katsa • Nkarhi wa sweswi, xik. Tsakani u tsala xikambelo • Nkarhi wa sweswi wa ku yisa emahlweni, xik. Ndzi le ku tlangeni ka bolo ya thenisi
U tirhisa minkarhi ya maendli leyi nga fanela muxaka wa xitshuriwa lexi dyondziwaka, ku katsa • Nkarhi lowu hundzeke, xik. A ndzi vhakile eDurban
U tirhisa minkarhi ya maendli leyi nga fanela muxaka wa xitshuriwa lexi dyondziwaka, ku katsa • Nkarhi lowu taka, xik. Hi ta ya eGiyani vhiki leri taka
MARHAVI YA MAENDLI
U pfuxeta matirhiselo ya marhavi ya maendli, xik. • Rhavi ra xihlamulano, xikongomelo, xitlhelelo, na sw. na sw.
MAENGETERI
U tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Khwatsi, kahle, hatlisa,
U sungula ku tirhisa maengeteri ya nkarhi, xik. Tolo, mundzuku, mundlwana, n'waxemu, haxawa
U tirhisa maengeteri ya ndhawu, xik. eJoni, exirhapeni

VUNDHAWU BYA MAVITI
U pfuxeta swirhangi na swilandzi swa vundhawu
MAHLANGANISI
Komba ndzandzelelano: kutani
Swiendleko na switandzhaku: hikokwalaho, hikuva, loko
Kombisa ku kanetana: hambiswiritano, nakambe
XIVUMBEKO XA XIVULWA
U vumba xivulwan'we
U vumba swivulwankatsano
U tirhisa xivulwa xa ndzeriso
U tirhisa xivulwa xa xivutiso
U tirhisa xivulwa xa nandzulo
U tirhisa xivulwa xa riendli ra nghingiriko na riendli ra xitwisiwo (Active and passive voice)
U tirhisa marito yo tshaha muvulavuri
U sungula ku lemuka na ku tirhisa marito ya ndzungulo/yo rungula leswi vuriweke
MAHIKAHATELO
U pfuxeta mahikahatelo lama endliweke eka Xiyimo xa Masungulo, xik. Maletere lamakulu, hiko, hefemulo, mfungho wa xivutiso
U tirhisa maletere lamakulu eka mavitavito, tinhlokomhaka
U tirhisa hefemulo ku hambanisa maviti eka nongonoko/nxaxamelo
U tirhisa swihlamalo
U tirhisa swirhatana
U tirhisa mimfungho ya mintshaho eka marito yo tshaha muvulavuri
U tirhisa hikombirhi ku kombisa mbulavulo/marito yo tshaha muvulavuri eka tsalwa ra ntlangu kumbe n'wangulano; tirhisa hikombirhi ku longoloxa minchumu
NDLANDLAMUXO WA NTIVOMARITO
U sungula ku twisisa na ku tirhisa: • Marito lama welaka eka ndyangu wun'we wa leswi yelanaka, xik. 'Mbyana', 'ximanga' swi wela eka ndyangu wa 'swifuwo' • Vamavizweni (marito lama nga na tinhlamuselo to fana, xik. Mufana – jaha) • Maritofularha (marito lama nga na tinhlamuselo to kanetana, xik. Nghena – huma) • Tihomonimi/mafanapeletwana (marito lama peletiwaka ku fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana, xik. Mavele, musi, rivala)
U lemuka ndlela leyi marito ya vumbiwaka ha yona • Mavitinkatsano, xik. Njiyamavele • Ku engetela swirhangi na swilandzi eka rito • Nkomiso wa marito, xik. Tatana –Tat., xikombiso – xik., ku tsema mapeletwana hi ndlela leyi faneleke, xik. Mu-fa-na
U sungula ku twisisa na ku tirhisa mavulavulelo/matitwelo yo karhi • Kholokhexini, xik. Bandi na buruku, kondlo na ximanga • Swivulavulelo, xik. Ku tshama hi mavoko, ku luma ndleve

MAPELETELO NA MILAWU YA MAPELETELO
U engetela eka vutivi bya mimpfumawulo bya Xiyimo xa Masungulo ku peleta marito, xik. Vumba mindyangu ya marito ku ya hi ndlela leyi ya twarisaka kumbe ku langutekisa xiswona.
U engetela eka vutivi bya marito lama vadyondzi va ma vonaka va kota ku ma tiva na marito lama vuyelelaka hi xitalo lama va ma tivaka ku suka eka Xiyimo xa Masungulo
U peleta marito lama nga toloveleka hi ndlela leyi lulameke, hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini, ku katsa na marito lama talaka ku kanganyisa
U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito
U hlayisisa xitsariwa xa yena n'wini a lulamisa mapeletelo
U tirhisa vutivi bya malongolokelo ya tialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari
U vumba marito mantshwa hi ku cinca letere rin'we/mpfumawulo hi wun'wana, xik. Huma, luma
Tsemelela marito yo leha hi swiphemu swintsongo, xik. Ko-kwa-na, ma-tho-nsi,

3.2 MAAVELO YA SWITSHURIWA EKA TIGIREDI TA 4 -6.

Switshuriwa swo hambanahambana swi hlawuriwile leswaku swi endliwa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana. Switshuriwa swa nkoka, leswi humaka eka Tafula ra 3.1., swi kombisiwile laha hansi. Vadyondzi va ta endla swin'wana swa swona kumbe va endla hinkwaswo switshuriwa eka nkarhi wolowuya wa mavhiki mambirhi, hileswaku, va ta yingisela kumbe va vulavula kumbe va hlaya kumbe va tsala. Ku dyondza na ku dyondzisa swi fanele swi kongomisiwa eka switshuriwa leswi, swi kongoma eka nhluvukiso wa vuswikoti bya ririmi na vuswikotintsongo tanihi laha swi kombisiweke laha henhla.

Tafula leri nga laha hansi i nkomiso wa switshuriwa leswi katsiweke eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi eka nkunguhato wa ku dyondzisa eka xiyenge xa 3.5.

3.2.1 Tafula ra vuandlalo bya switshuriwa

	Giredi ya 4	Giredi ya 5	Giredi ya 6
KOTARA YA 1			
Mavhiki ya 1&2	Xitori na ku rungula leswi ku humeleleke.	Xitori na ku rungula leswi ku humeleleke.	Xitori, ntlangu wa ririmi, xiphazamiso xa marito
Mavhiki ya 3&4	Xitshuriwa xa mahungu, xik. xiviko xa mahungu/ku rungula timhaka ta ntiyiso, mepe	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu; mbulavurisano; ku rungula timhaka ta ntiyiso.	Xitshuriwa xa mahungu: ku rungula timhaka leti humeleleke ta ntiyiso, xik; xiviko xa mahungu/ku rungula timhaka ta ntiyiso, papila, xitshuriwa xa swihangalasamahungu, xik. Xinavetiso, mbulavurisano.
Mavhiki ya 5&6	Xitori na tinhlamuselo ta vanhu kumbe swimunhuhatwa.	Xitori, ku encenyeta, nhlamuselo ya vanhu, xirhambo na mahungu.	Xitori; ku rungula leswi va humeleleke, xik; dayari/leswi nghenisiwaka eka dayari.
Mavhiki ya 7&8	Xitshuriwa xa mahungu: xik. maendlelo; swileriso, minxaxamelo/minongonoko.	Xitshuriwa xa mahungu: xik. maendlelo, swileriso; ku rungula leswi ku humeleleke swa ntiyiso, ntlangu wa ririmi.	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu; maendlelo, swileriso; tinhlamuselo, ku rungula leswi ku humeleleke swa ntiyiso, xiphazamiso xa marito.
Mavhiki ya 9&10	Risimu/xitlhokovetselo, ntlangu	Risimu/xitlhokovetselo	Xitlhokovetselo; nhlamuselo ya munhu; nhlamuselo ya nchumu/ xiharhi/ximilana/ndhawu; ntlangu wa ririmi.
KOTARA YA 2			
Mavhiki ya 1&2	Xitori, ku rungula leswi ku humeleleke, mahungu.	Xitori, mbulavurisano; nhluto wa buku/xitori	Xitori
Mavhiki ya 3&4	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/swifaniso/ tigirafu; tiphositara, swileriso; nhlamuselo ya nchumu, xitshuriwa xo voniwa, xik. phositara	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu, nhlamuselo ya nchumu/ swimilana/swiharhi/tindhawu; nkomiso wa mepe wa miehleketo	Xitshuriwa xa mahungu xo huma eka tidyondzo tin'wana ta kharikhulamu, xik. xiviko; nhlamuselo ya nchumu/xiharhi/ ximilana/ndhawu; xitshuriwa xa swo voniwa, xik. Tichati/matafula/ tidayagiramu/na sw. na sw.
Mavhiki ya 5&6	Xitori na xitlhokovetselo	Xitori	Xitori, ku rungula leswi ku humeleleke, papila ra xinghana/ dayari ya wena n'wini, ku encenyeta.
Mavhiki ya 7&8	Xitshuriwa xa mahungu xik; maendlelo, swileriso, xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Tichati/matafula/ tidayagiramu/swifaniso/tigirafu.	Xitshuriwa xa mahungu xik; maendlelo, swileriso, ku rungula timhaka ta ntiyiso, ku encenyeta	Hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik, xikombaminkarhi na swikombaminkarhi swa thelevhixini/tichati/matafula/ tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso; tinhlamuselo; nhluto wa buku; mbalango/vulavisisi; swivutiso swa vulavisisi ; ntlangu wa ririmi, mbulavurisano, swiphazamiso swa marito
Mavhiki ya 9&10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZA**		

	Giredi ya 4	Giredi ya 5	Giredi ya 6
KOTARA YA 3			
Mavhiki ya 1&2	Xitori, ku hlamusela munhu/ xiharhi/ximunhuhatwa; n'wangulano, nhluto wa buku	Xitori; ku hlamusela tindhawu/ vanhu hi nomo; ku rungula leswi ku humeleleke.	Xitori; papila ra xinghana, dayari; nhlamuselo hi ku vula ya tindhawu/swiharhi/swimilana/ minchumu.
Mavhiki ya 3&4	Xitshuriwa xa mahungu, xik. ku rungula timhaka ta ntiyiso/atikili ya mahungu/xiviko; xitshuriwa xa swo voniwa, xik. phositara/ switiviso	Mbulavulo wo koma; xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/matafula/ tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu; nkomiso wa mimepe ya miehleketo	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/ tigirafu; mbulavulo, mbalango/ vulavisisi; xiviko
Mavhiki ya 5&6	Xitori; xitlhokovetselo.	Xitori; xitlhokovetselo.	Xitori; xitlhokovetselo.
Mavhiki ya 7&8	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/swifaniso/ tinhlamuselo ta tindhawu swimilana/swiharhi/minchumu na maendlelo.	Xitshuriwa xa mahungu xik. maendlelo, mbulavurisano; ntlangu wa ririmi; xitshuriwa xa mahungu xo huma eka tidyondzo tin'wana ta kharikhulamu, xik. xiviko	Xitshuriwa xa mahungu – maendlelo/swileriso, xitshuriwa xa mahungu xo huma eka tidyondzo tin'wana ta kharikhulamu, xik. xiviko, ntlangu wa ririmi; nkomiso wa mepe wa miehleketo.
Mavhiki ya 9&10	Ntlangu, ku encenyeta; n'wangulano; nhluto wa buku	Ntlangu; mbulavurisano; n'wangulano.	Mbulavurisano, ntlangu.
KOTARA YA 4			
Mavhiki ya 1&2	Mbulavurisano, ntlangu wa ririmi; xitori.	Xitori, ntlangu wa ririmi; ku hlamusela leswi ku humeleleke, xiphazamiso xa marito	Xitori ; papila, nhluto wa buku
Mavhiki ya 3&4	Xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik. tichati/ matafula/tidayagiramu/swifaniso/ Inthavhiyu/minkanerisano; xitshuriwa xa swo voniwa, xik. tiphositara/switiviso/mahungu	Xitshuriwa xa mahungu: Atikili ya magazini/xiviko xa mahungu; xitshuriwa xa timhaka ta ntiyiso; phositara	Xitshuriwa xa mahungu xo huma eka tidyondzo tin'wana ta kharikhulamu, xik. xiviko, mbulavulo wo koma, ntlangu wa ririmi; tinhlamuselo; xiphazamiso xa marito
Mavhiki ya 5&6	Xitori, ntlangu wa ririmi, dayari.	Xitori, xitlhokovetselo, ku rungula leswi ku humeleleke, nhluto wa buku.	Xitori, xitlhokovetselo, nhluto wa buku, papila ra xinghana.
Mavhiki ya 7&8	Mbulavurisano; mbulavulo wo koma/xitiviso; xitshuriwa xa mahungu; xitshuriwa; xitshuriwa xa swo voniwa, xik. Phositara/ xitiviso	Xitshuriwa xa mahungu xo huma eka tidyondzo tin'wana ta kharikhulamu, xik. xiviko; mbulavurisano; phositara; xitshuriwa xa swo voniwa, xik. phositara	Xitshuriwa xa swihangalasamahungu, xik. atikili ya magazini/xiviko xa mahungu; phositara; xinavetiso, mbulavurisano, nkanerisano.
Mavhiki ya 9&10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**		

3.2.2 Nkomiso wa tinxaka ta switshuriwa eka xiyimo xa le xikarhi

Matafula lawa ya nga laha hansi ya hlamusela tinxaka ta switshuriwa swo hambanahambana lswewi vadyondzi va faneleke ku dyondzisiwa ku swi tsala eka tigiredi ta 4-6; switshuriwa swin'wana swi nga ha katsiwa loko swi fanerile. Swin'wana swa switshuriwa leswi a swi katsiwanga eka matafula ya nkunguhato wa dyondzo. Leswi a swi vuli leswaku a swi faneli ku va xiphemu xo dyondza no dyondzisa tanihileswi na swona swi nga na nkoka.

Switsalwana			
Muxaka wa xitshuriwa	**Xikongomelo**	**Xivumbeko xa xitshuriwa**	**Swihlawulekisi swa ririmi**
Xitshuriwa/ xitsalwana xa ndzungulo	Ku hungasa	Ndzetelo lowu tivisaka swimunhuhatwa na mbangu, xik *khale ka khaleni a ku ri na mukhegula loyi a tshama na n'wana wa yena loyi a vuriwa Matupunuka. A va hluphekile swinene.* Swiendleko leswi yisaka eka ntlimbano. Xik. *Matipunuka u tirhisile mali hinkwayo leyi manana wa yena a n'wi nyikile yona a xava tinyawa. Manana wa yena a hlundzukile ngopfu.* Xintshuxo na mahetelelo, *Matuponuka u vuyile na rifuwo leri ri nga endla leswaku va tlhela va hanya hi ku tsaka.*	Xi tsariwa hi munhu wo sungula kumbe wa vunharhu Xi tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza Swiendleko swi hlamuseriwa hi ku landzelelana Matsalelo lawa ya kombaka nkarhi, xik. Nimixo mpundzu walowo, endzhaku ka nkarhi, kan'we, U tirhisa n'wangulano Ku tirhisiwa ririmi leri nga ta va na nkucetelo eka muhlayi, xik. maengeteri, mahlawuri, swifananiso
Switshuriwa/ switsalwana swo hlamusela	Ku hlamusela nchumu hi ku hetiseka	Ku kombisa: nyika ndzetelo wo angarhela eka nhlokomhaka, xik. *a ku ri na xiharhi lexikulu* Nhlamuselo: u hlamusela swihlawulekisi swa nhlokomhaka, xik. *a xi ri na dyimiri ledyikulu ledyi a dyi komba dyi pyitliwile hi ndzhope.*	Xi nga tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza kumbe wa sweswi. Tumbuluxa xifaniso hi marito U tirhisa mahlawuri, maengeteri, U tirhisa ririmi ro gega, xi, xifananiso, xigego, vumunhuhato, mbuyelelo wa mimpfumawulo yo yelana (alitherexini)

Switshuriwa swa switsalwambiko			
Muxaka wa xitshuriwa	**Xikongomelo**	**Xivumbeko xa xitshuriwa**	**Swihlawulekisi swa ririmi**
Papila ra xinghana	Ku nyika mahungu no hlayisa vuxaka	Adirese, siku, na xiyimo Xivumbeko xa hungu xi ta hambana ku ya hi xiyimo, xik. mahungu ya sweswi, ku hoyozela, ku chavelela) Ku nga tirhisiwa xitshuriwa xa muxaka wa ndzungulo wa yena n'winyi (vona laha hansi) Ku hetelela, nsayino	Hi minkarhi yo xi na xivumbeko xa nkamafundza kambe xi nga hambana, xik, papila ro chavelela ri ta va na mafundzha yo karhi Swihlawulekisi swa ririmi swi ta hambana hi ku ya hi xikongomelo na hungu.
Papila ra ximfumo	Tinxaka to hambanahambana, xik. ku kombela ntirho, kumbe basari. Ku vilela hi mhaka yo karhi, ku endla xikombelo xo karhi, sw. na sw.	Adirese ya mutsari, siku, adirese ya muamukeri, xiloso Ri nga va nhlokomhaka Xivumbeko xa hungu xi nga hambana ku ya hi xikongomelo, xik papila ro ya eka muhleri, ku hetelela, nsayino	Ri tala ku va na xitayili xa mafundza Ri tirhisa milawu ya ririmi, xik eka Nkulukumba/Mananna, Wa wena loyi a tshembhekeke Ri tala ku va ri komile – ku koma no kongoma
Ntsalwavutitivisi (CV)	Ku nyika nkomiso wa vutomi bya munhu	Vuxokoxoko bya munhu: vito, siku ro velekiwa, rimbewu, Tiko ra rikwavo, Nomboro ya pasi, adirese ya vutshamo, adirese ya poso, tinomboro ta vuhlanganisi (foni) (ti nga va ta vatswari/vahlayisi), sw. na sw. Mintlangu leyi u yi tsakelaka na leswi u tsakelaka ku swi endla Xivumbeko xa papila ra vutitivisi i xa nkoka Vanhu lava va nga vutisiwaka hi ta wena	Ku komisa – hafu ya pheji Tinhlokomhaka na tibuleti Mafundzha na xitayili xo kongoma
Dayari/jenali	Ku rhekhoda na ku ehleketa hi ntokoto wa yena n'wini	Swi tala ku tsariwa eka buku yo hlawuleka (dayari kumbe jenali) Leswi nghenisiwaka eka dayari swi tsariwa minkarhi hinkwayo Leswi ngenisiweke eka dayari swi kombisiwa hi masiku Ku nga tirhisiwa muxaka wa xitshuriwa xo rungula leswi ku humeleleke	Swi tala ku tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza Xitayili xa nkamafundza Mutsari u tsalela yena n'wini

Switshuriwa swa switsalwambiko			
Muxaka wa xitshuriwa	**Xikongomelo**	**Xivumbeko xa xitshuriwa**	**Swihlawulekisi swa ririmi**
Imeyili/ xihungwana xa selula foni (sms)	Ku tivisana mahungu na ku yisa emahlweni vuxaka	Adirese ya muamukeri – leyi hi minkarhi yo tala ri nga vito ra munhu, ndhawu ya sevhara, na tiko laha ndhawu ya sevhara yi nga kona, xikombiso, mabundad (vito) @ dbe(sevhara).gov.za (tiko) Mabudad@dbe.gov.za • CC: lava va nga va vaamukeri lava va faneleke ku tiva hi ta imeyili. • Nhlokomhaka: Lowu i nkomiso wa vundzeni bya imeyili. • Hungu • Murhumeri. Tiva leswi: Adirese ya murhumeri ya vonaka loko imeyili yi kumeka. Murhumeri a hlawula ku nyika vuxokoxoko byin'wana bya vuhlanganisi emakumu. Leswi swi vuriwa nsayino	**Mbulavulo wo fana na wa xipichi**
Xirhambo	Ku rhamba munhu eka leswi nga ta humelela kumbe ku endla swo karhi (na ku pfumela kumbe ku ala)	Xi nga teka xivumbeko xa papila ra xinghana kumbe ku tirhisiwa khadi ra xirhambo. Xi katsa: Muxaka wa swiendleko (leswi nga ta humelela) Laha swi nga ta humelela kona Siku na nkarhi Swi nga katsa maambalelo Vito ra murhambiwa Xi nga katsiwa na ku kombela ku hlamula (RSVP) Xi nga va na xiphemu xa xitshuriwa xo voniwa Nhlamulo yi nga va hi xivumbeko xa xitiviso kumbe papila.	Xi nga va xitayili xa mafundza kumbe xa nkamafundza Xi tala ku va xi komile – ku koma na kongoma Xi tala ku tsariwa hi xivumbeko lexi: *Ndzi tsakela ku ku rhamba...* Nhlamulo yi komba ku titsongahata no hlonipha, xik *Inkomu swinene ku va mi ndzi rhambile, kambe ndzi khomeleni a ndzi nga koti ku va kona.*
Ku nyika swiletelo swa matlhelo	Ku byela un'wana leswi a nga fikisaka xiswona eka ndhawu yo karhi	• Tirhisa ndzandzelelano lowu nga fanela • Kombisa eka tlhelo ro karhi • Nyika mpimanyeto wa mpfhuka • Nyika mimfungho yo karhi leyi nga kona endleleni	• Tirhisa xivumbeko xa ndzeriso • Tirhisa swivulwa swo kongoma no twisiseka

Switshuriwa swa switsalwambiko			
Muxaka wa xitshuriwa	**Xikongomelo**	**Xivumbeko xa xitshuriwa**	**Swihlawulekisi swa ririmi**
Maendlelo (xik. swileriso, swiletelo swa matlhelo na milawu)	Ku hlamusela kumbe ku lerisa leswi xilo xi endlisiwaka xiswona hi ndzandzelelano wa magoza	Xikongomelo: xitatimende xa leswi swi faneleke ku fikeleriwa, xik. *Ku endla tiya* Switirhisiwa leswi lavekaka swi longoloxiwa hi mfanelo, *xo virisa mati, matluka ya tiya, khapu, sw. na sw.* Ndzandzelelano wa magoza ku fikelela xikongomelo, xik, *virisa mati, chela matluka ya tiya (xisakani xa tiya), chela mati lama vileke eka khapu, yi nyiki nkarhi yi tereka, chela chukele, chela masi.* Swi nga ha seketeriwa hi xitshuriwa xa swo voniwa, xik. Bodo ya xitori, tidayagiramu, na sw. na sw.	Swi tsariwa hi xivumbeko xa ndzeriso, xik *virisa mati exitofini* Hi ndzandzelelano wa nkarhi, xik. *xo sungula, ... lexi landzelaka* Ku tirhisa tinomboro na tibuleti ku kombisa nxaxamelo Kongomisa eka vanhu hi ku angarhela ku nga ri vanhu vo karhi Humesa xivangelo na switandzhaku
Xinavetiso/ Tiphositara/ switiviso	Ku hlohletela munhu ku xava xo karhi kumbe ku tirhisa vukorhokeri byo karhi	Swi nga teka swivumbeko swo karhi Tirhisa swilogene na mimfungho Xi tala ku va na xiphemu xa nkhaviso wo voniwa Tirhisa tithekiniki to navetisa Tirhisa nkhaviso ku endla xinavetiso xi koka mahlo no tsundzukiwa	Ririmi ro gega na vuphati swa tirhisiwa ku endla nhlonhlotelo no endla leswaku ririmi ri tsundzukiwa, xik xigego, xifananiso, mbuyelelo wa mimpfumawulo yo yelana, yelano wa mimpfumawulo, ncino

Layiburari na switshuriwa swa vuhangalasamahungu			
Muxaka wa xitshuriwa	**Xikongomelo**	**Xivumbeko xa xitshuriwa**	**Swihlawulekisi swa ririmi**
Ku rungula leswi ku humeleleke	Ku rungula hi ntokoto wa yena / leswi n'wi humeleleke	Ndzetelo: Ku tisa kumbe ku humesa mbangu, xik. A ku ri hi masiku ya ku wisa ka swikolo Ndzungulo wa leswi nga humelela, ngopfungopfu hi ndzandzelelano wa nkarhi, xik. Ndzi yile eka vaNyiko... Kutani..... Vuxokoxoko byin'wana byo engetela hi xiendleko xin'wana na xin'wana, xik. A hlamarile ku ndzi vona. Ku nyika ndzetelo nakambe – xitatimende xo pfala lexi xi nga katsaka ku hlamusela hi vuenti, xik Ndzi navela ku va na nkarhi wo tala na Nyiko. Hi vile na nkarhi wa kahle.	Swi tala ku tsariwa hi nkarhi lowu nga hundza Swi runguriwa hi munhu wo sungula kumbe wa vunharhu Ku tirhisiwa ndzandzelelano wa nkarhi, xik Xo sungula, kutani, lexi landzelaka, endzhaku ka, loko swi nga si humelela sweswo, emahetelelweni, Maendlelo yo kongomisa eka munhu un'we kumbe ntlawa Swi nga va na xitayili xa nkamafundza
N'wangulano	I rhekhodo ya ku nyiketana ka ku vulavula loko ku karhi ku humelela ku suka eka mavonelo ya xivulavuri.	Loko ku tsariwa n'wangulano; • Tsala mavito ya swimunhuhatwa etlhelo ra ximatsi ra pheji; • Tirhisa hikombirhi endzhaku ka vito ra ximunhuhatwa lexi nga eku vulavuleni; • Tirhisa ntila wuntshwa ku kombisa xivulavuri xin'wana na xin'wana lexintshwa; • Xitsundzuxo eka swimunhuhatwa (kumbe vahlayi) kumbe ku humesa swiendlo swi fanele ku nyikiwa eka swiangi marito ya nga si vulavuriwa; • •Mpfapfarhuta xivono xo karhi u nga si sungula ku tsala.	Loko n'wangulano wu katsa ndyangu kumbe vanghana vakulu, ("xitayili xa nkamafundza) xa tirhisiwa. Maendlelo lama tivekaka swinene yo kombela, swivutiso, swileriso, ku ringanyeta, na ku pfumela swa tirhisiwa Loko mbulavulo wu katsa vanhu lava va nga tivaniki, xitayili xo vutisa xa tirhisiwa, maendlelo yo titsongahata no hlonipha ya nghenisiwa eka maendlelo yo tiveka yo kombela, swivutiso, swileriso, ku ringanyeta, na ku pfumela swa tirhisiwa
Nhluto (xik, nhluto wa xitori, buku kumbe filimi)	Ku komisa, xopaxopa, na ku angula eka switshuriwa swa matsalwa kumbe kumbe leswi endliweke	Mbangu: Mahungu ya vutivindzhaku ku fana na mutsari, mudirowi, muxaka wa ntirho, Nhlamuselo ya xitshuriwa: yi hlamusela swiyenge swa xitshuriwa kumbe humeleriso wo fana na swimunhuhatwa, swiendlekonkulu na swihlawulekisi swa xitayili Ku teka xiboho: ku hlela ntirho hi ku nyika vonelo kumbe ku teka xiboho	Swi tsariwa hi nkarhi wa sweswi/lowu nga hundza Tirhisa ntivomarito wo tlangela ku hlela xitshuriwa, xik xo tiphina, xa mafenya, xo nyanyula, xo hlamarisa, xa nkoka, xo hlamarisa, xa mahungu
Layiburari na switshuriwa swa vuhangalasamahungu			

Muxaka wa xitshuriwa	Xikongomelo	Xivumbeko xa xitshuriwa	Swihlawulekisi swa ririmi
Atikili ya phephahungu/ ndzungulo wa swa ntiyiso leswi humeleleke	Ku nyika mahungu, ku dyondzisa, ku pfula mahlo na ku hungasa vanhu hinkwavo (mani na mani)	• Vula timhaka hi ku komisa kambe hi nkhaqato. • Lwela ku humesa mongo handle ko lahlekeriwa hi muhlayi. • Komisa hi nkhaqato handle ko voyamisa ntiyiso. • Nyika nhlokomhaka leyi faneleke na tinhlokomhakantsongo leti twalaka. • Sungula hi timhaka leti ti nga ta nkoka ngopfu, mani, yini, njhani, kwihi, hikokwalaho ka yini, na ku fika kwihi.	• Ririmi ro twisiseka no kongoma • Xi tsariwa hi munhu wa vunharhu. • Ku nga tirhisiwa xivulwa xa riendli ra nghingiriko kumbe riendli ra xiendliwa, ku ya hi nkongomiso lowu wu endlaka leswaku muhlayi a va na xiave • Yi fanele yi tirhisa mintshaho, nhlamuselo, mavonelo, switatimende na ku languta eka vanhu lava khumbhekaka kumbe lava nga na vutivi byo enta hi nhlokomhaka .
Atikili ya magazini	Ku nyika mahungu, ku dyondzisa, ku pfula mahlo na ku hungasa vanhu hinkwavo (mani na mani)	• Nhlokomhaka yi fanele yi koka mahlo no tsakisa . • Xitayili xi fanele ku va xa yena n'wini, xi vulavula na muhlayi . • Xitayili xi nga va xa nhlamuselo na hi ririmi ro gega, xi koka mianakanyo ya muhlayi • Mavito, tindhawu, minkarhi, swiyimo, na vuxokoxoko byin'wana lebyi faneleke swi fanele ku katsiwa eka atikili. • Atikili yi fanele tisa ntsakelo na ku onga / khoma muhlayi a tshama etsalweni.	• Tshaha eka vanhu; mintshaho yo kongoma • Tindzimana to lehanyana • Ku tsala ko hlamusela • Yi nga tirhisa mpfanganiso wa ririmi ra mafundza na ra nkamafundza ku katsa na mavulavulelo ya masiku hinkwawo • Swivutiso swo ka swi nga lavi ku hlamuriwa • Marito yo nyanyula • Yi tirhisa swifaniso na nhlamuselo.

3.2.3 Vulehi bya switshuriwa eka Ririmi ro Engetela ro Sungula (swi tsariwa/endliwa hi vadyondzi)

Ntirho	Giredi ya 4	Giredi ya 5	Giredi ya 6
Ndzimana.			
• **Marito**	30–40	40–50	50–60
• **Swivulwa**	Swivulwa swa 4-5	Swivulwa swa 5-6 .	Swivulwa swa 6-8
Switshuriwa swa vutumbuluxi swanomo, xik. Ku rungula nakambe kumbe ku rungula switori, mimbulavulo yo koma	Minete yi1	Minete yi1	Minete yi1-2
Switshuriwa swo tsariwa swa vutumbuluxi na swa mahungu, xik. ku rungula, switori, swiviko.	Marito lama nga riki ehansi ka 50 Tindzimana ta 1 ku fika eka 2.	Marito lama nga riki ehansi ka 100 Tindzimana ta 2-4	Marito lama nga riki ehansi ka 150 Tindzimana ta 3-5.
Switsalwambiko swo leha, xik. Mapapila.	Vundzeni ntsena Marito ya 40–60	Marito ya 60–80	Marito ya 80– 100
Switsalwambiko swo koma, xik. • Mahungu , tinotsi. • Leswi tsariwaka eka dayari, tinhlamuselo, na sw. na sw.	Marito ya 20–30 Marito ya 30–40	Marito ya 30–40 Marito ya 40–50	Marito ya 40–60 Marito ya 50–60
Minkomiso	Marito ya 30-40 ku suka eka 100	Marito ya 40-50 ku suka eka 120	Marito ya 60-70 ku suka eka 180

3.2.4 Vulehi bya switshuriwa eka Ririmi ro Engetela ro Sungula (swa ku tirhiwa hi vadyondzi)

Ntirho	Giredi ya 4	Giredi ya 5	Giredi ya 6
Switshuriwa swo lehanyana swa swikambelantwisiso swo yingisela xik. Xitori, inthavhiyu, mintlangu, swiviko swa mahungu	100–150/ku fika ka timinete ta 5	100–200/ku fika ka timinete ta 5	150–250/ku fika ka timinete ta 5
Switshuriwa swo komanyana swa swikambelantwisiso swo yingisela xik. Switiviso, switshuriwa swa mahungu, swileriso, swiletelo swa matlhelo	Marito ya 40-60/timinete ta 1-2	Marito ya 50-70/timinete ta 1-2	Marito ya 60-80/timinete ta 1-2
Swikambelantwisiso swo hlaya/switshuriwa swa ku hlaya loku dzikeke	Marito ya 100-150	Marito ya 150-200	Marito ya 200-250

Vulehi bya switshuriwa swa ku hlaya loku ndlandlamuxiweke a byi lawuleriwanga tanihi leswi swi yaka hi muxaka wa xitshuriwa, ku tika ka ririmi na xiyimo xa vadyondzi xa ku hlaya.

3.2.5 Ntivomarito lowu faneleke ku tiviwa hi vadyondzi va Ririmi ri Engetela ro Sungula

	Kotara	1	2	3	4
Ntivomarito.	Giredi ya 4	1600–2000	1700–2500	1850–3000	2000–3500
Marito ya ntolovelo lama vulavuriwaka	Giredi ya 5	2200–3750	2400–4000	2700–4250	3000–4500
	Giredi ya 6	3250–4750	3500–5000	3700–5250	4000–5500
Ntivomarito wa ku hlaya	Giredi ya 4	750–1700 (75–250)	800–1900 (75–250)	900–2200 (75–250)	1000–2500 (75–250)
(marito mantshwa)	Giredi ya 5	1250–2700	1500–3000	1750–3300	2000–3500
	Giredi ya 6	2200–3800	2400–4200	2700–4600	3000–5000

3.3. MINKUNGUHATO YA KU DYONDZISA

Nkunguhato wa ku dyondzisa wu kombisa mpimohansi wa vundzeni lebyi faneleke ku fikeleriwa eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana hi kotara. Nongonoko wa vundzeni lowu xaxametiweke a hi nsindziso kasi na nkarhi lowu pimiweke ko va mpimanyeto ntsena wa nkarhi lowu languteriweke ku heta vundzeni hi wona. Vadyondzisi va fanele ku titumbuluxela minkunguhato ya tidyondzontsongo hi ku tirhisa nkunguhato wa ku dyondzisa, tibuku ta vadyondzi na switirhisiwa swin'wana ku dyondzisa vundzeni va tirhisa nongonoko na rivilo leri faneleke. Vadyondzisi va hlohloteriwa ku tirhisa vundzeni kumbe minongoti leyi nga ka mbangu wa vona.

3.3.1 Ndlela leyi switshuriwa swi hlanganaka hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi

Switshuriwa swo hambanahambana swi tirhisiwile tanihi masungulo ya makunguhatelo ya ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi wo dyondzisa. Swi hlawuriwile ku ya hi ndlela leyi swi hlanganaka hi yona ku vumba nchumu wun'we lowu khomaneke, xikombiso, vadyondzi va ta yingisela xitori kutani va hlaya xitori. Va ta komberiwa ku tsala nhlamuselo yo koma leyi va yi tweke ya ndhawu kumbe munhu (leswi nga ta lungelelana na xitori) kumbe va komberiwa ku tsala papila va tsalela ximunhuhatwa xa le xitorini**.** Hlawula nkongomelo lowu u nga ta wu tirhisa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi lowu nga ta ku pfuna ku hlanganisa migingiriko hi ndlela leyinene. Xivangelo xa ku tirhisa nkongomelo i ku endlela ku tirhisa nakambe leswi dyondziweke swo fana na ntivomarito na milawu ya ririmi swi ri endzeni ka mbangu lowu twisisekaka.

3.3.2 Ndlela leyi switshuriwa/migingiriko yi longoloxiweke hi yona eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.

Switshuriwa a swi bohi leswaku swi dyondzisiwa hi nongonoko wo karhi. Hi minkarhi yo tala , ku fanele ku va na xitshuriwa/nghingiriko wo Yingisela na wo Vulavula ku lulamisela nghingiriko wo hlaya kumbe ku tsala. Nkarhi wun'wana nghingiriko wo yingisela kumbe ku vulavula wu nga tumbuluka eka nghingiriko wo hlaya. Vadyondzi va fanele ku tirha hi switshuriwa swo hambanahambana hi ndlela yo bula hi swona na ku swi hlaya va nga si komberiwa ku swi tsala. Minkarhi yo tala switshuriwa swi fanele ku yingiseriwa, xik. xitori kumbe xiviko xa mahungu lexi yingiseriwaka xi ta hambana na ku tikanyana loko xi pimiwa na lexi faneleke ku hlayiwa. Leswi swi vangiwa hi ku va vuswikoti bya vona byo yingisela byi ri ehenhlanyana eka lebyo hlaya.

3.3.3 Tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo na leswi bumabumeriweke

Ku na tinxaka ta switshuriwa swa ndzawulelo leti faneleke ku dyondzisiwa eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana. Leswi swi kombisiwile eka minkunguhato ya ku dyondzisa naswona swi fanele ku kumeka eka tibuku ta vadyondzi leti hlawuriweke. Hi xitalo, ku hava muxaka wo karhi wa xitori lowu hlawuriweke. Ku nga hlawuriwa eka tinxaka to hambanahambana ta switori swa nkarhi wa sweswi, switori swo tiehleketelela (xik. swo lava

ku tiva, swo titumbuluxela swa sayense) switori swa matimu (xik. Tibayogirafi) na mintsheketo , (xik. Swo ka swi nga ri swa ntiyiso, tinhenha na switori swa swiharhi) leswi nga kona. Swi tano ni le ka switlhokovetselo na mintlangu.

Ku tlhela ku va na xiyenge lexi thyiweke leswi 'Ku vulavula hi xitshuriwa lexi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe kumbe va ri vambirhi'. Leswi ku ta va switshuriwa leswi tsavuriweke eka buku yo hlaya/tibuku to hlaya/tibuku tin'wana naswona swi ta seketela switshuriwa leswi hlayiweke eka xiyenge xa leswi hlawuriweke. Swi nga va swa muxaka wun'we wa xitshuriwa (ku tshikelela matwisiselo ya xivumbeko xa xitshuriwa) kumbe ku va swa muxaka wo hambana (ku endlela leswaku va tsakela ku hlaya ku ya emahlweni na ku ndlandlamuxa vuswikoti bya vona byo hlaya switshuriwa swo hambanahambana).

Eka swiyimo leswi hinkwaswo, switshuriwa swa ku hlaya swo engetela swi fanele ku va na vuxaka na tinhlokomhaka na minkongomelo leyi tirhisiwaka ku humelerisa switshuriwa leswi hlawuleriweke mavhiki mambirhi ya ndzhendzeleko wolowo. Leswi i swa nkoka eka mudyondzi wa Ririmi ro Engetela ro Sungula hikuva swi hlanganisa vutivi na matwisiselo ya marito na minongoti leyi yelanaka na nhlokomhaka.

3.3.4 Nhlayo ya switshuriwa swa nkoka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi

Eka xiphemu xo sungula xa lembe, ku tala ku va muxaka wun'we wa xitshuriwa kumbe nghingiriko hi ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Hi ku famba ka nkarhi ku va na tinxaka ta switshuriwa kumbe migingiriko yimbirhi kumbe yinharhu eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Dyondzisa tinxaka leti na migingiriko leyi yelanaka u ri karhi u swi tekela enhlokweni leswaku vadyondzi va ta hlangana na tinxaka leti ko tala elembeni.

3.3.5 Ndlela leyi Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi swi nga ta dyondzisiwa hi yona

Vundzeni bya xiyenge xa 'Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi' swi na vuxaka eka minkarhi yo tala na tinxaka ta switshuriwa leswi hlawuriweke eka ku Ku yingisela na Ku vulavula, Ku hlaya na Ku langutisa, na Ku tsala na Ku andlala naswona byi ta fikeleriwa loko ku ri karhi ku endliwa switshuriwa swa kona hi nkarhi lowu pimeriweke Ku yingisela na Ku vulavula na Ku tsala na ku langutisa, na ku andlala. Xikombiso, loko ku ri ku endliweni ka xitori, vadyondzi va ta tirhisa nkarhi lowu nga hundza naswona va ta hlaya xitshuriwa hi ku tirhisa nkarhi lowu nga hundza. Hambiswiritano i swa nkoka ku tumbuluxa migingiriko leyi kongomisiweke eka swivumbeko swo karhi swa ririmi swo huma eka mbangu lowu. Hlawula tidyondzo eka xiyenge xa 'Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi' kutani u endlisa vadyondzi ririmi leri taka hi ntumbuluko eka muxaka wa xitshuriwa lexi ku kongomisiweke eka xona na hi ndlela leyi seketelaka maendlelo ya ntumbuluko no lulama eka ku dyondza ririmi. A hi swiyenge hinkwaswo leswi faneleke ku dyondzisiwa eka ndzhendzeleko lowu nyikiweke kambe tiyisisa leswaku swiyenge hinkwaswo leswi longoloxiweke eka nkatsakanyo swa fikeleriwa hi ku hela ka lembe.

Tumbuluxa migingiriko yo hanya leyi yelanaka na switshuriwa leswi a va ri ku swi endleni eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi. Migingiriko ya muxaka lowu yi fanele ku endliwa hi xitalo loko vadyondzi va ri karhi va ya emahlweni ku suka eka Giredi ya 4 ku ya eka 6. Milawu leyi hlamuseriwaka yi fanele ku hlawuriwa hi vukheta naswona yi fanele ku ka yi nga tali nghopfu. Vadyondzi va Ririmi ro Engetela ro Sungula va dyondza ririmi hi ku tshama va ri karhi va ri endla. Ku tshama u ri karhi u endla swi antswisa vuswikoti bya swivumbeko swa ririmi aswona ku ri tirhisa swi antswisa vuswikoti lebyi. Madyondziselo ya fanele ku nghenelelanisa vuswikoti bya ririmi hinkwabyo na swiaki swa ririmi tanihileswi leswimbirhi swi nga na vuxaka. Hinkwaswo leswi swi fanele ku dyondzisiwa endzeni ka mbangu wo karhi. Tekela enhlokweni leswaku ku na nkarhi wo karhi lowu nga averiwa ku dyondzisa ka mafundza ka Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi.

3.4 VUNDZENI NA MINKUNGUHATO YA KU DYONDZISA YA XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA

GIREDI YA 4

GIREDI YA 4 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka switori swa ntiyiso swa timhaka ta sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi nga ku humelela/switori swo lava ku tiva/switori swa vutomi swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U hlamula swivutiso swo olova • U tlhela u rungula xitori hi ndzandzelelano wa kahle. • U vula swimunhuhatwa swa xitori hi mfanelo. • U hlamusela matitwelo ya yena hi xitori **U hlamusela leswi humeleleke yena n'wini** • U hlawula eka leswi n'wi humeleleke • U hlawula nhlokomhaka leyi faneleke • U tshama eka nhlokomhaka • U rungula xiendleko hi ku landzelelana **U titoloveta ku yingisela na ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula hi ku landzelela swileriso • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi.	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa mpfumawulo wa ririmi na vuthala byo tiveka • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U hlamusela kungu ra wa xitori no hlamusela swimunhuhatwankulu • U tlhela a rungula xitori hi ndzandzelelano • U hlamusela matitwelo ya yena hi xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso eka xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** • U kanela hi ntivomarito lamantshwa yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U peleta khume wa marito yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari ku pfuxeta ndzandzelelano wa alifabete. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U tlhela u rungula xitori kumbe miehleketonkulu	**U tsala hi xitori** • U tsala swivulwa hi xitori, (xik. Nkomiso kumbe mahetelelo ya yena n'wini) • U tsala swivulwa ku humelerisa mavonelo kumbe matitwelo hi xitori) • U tirhisa mahikahatelo hi ndlela leyinene **U tsala leswi nga tshama swi n'wi humelela swo olova hi ku tirhisa xivumbeko xa xitori**, (xik. Tolo ndzi.....kutani ndzi.....) Ku huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U tirhisa xivumbeko xa xitori • U hlawula ku huma eka eka leswi nga tshama swi n'wi humelela • U hlawula nhlokomhaka leyi faneleke • U tshama eka nhlokomhaka • U rungula swiendleko hi ku landzelelana **U tumbuluxa dikixinari ya yena n'wini** • U lebula mapheji hi maletere ya alifabete • U nghenisa marito ya 5 na tinhlamuselo ta wona (xidirowiwa/ xivulwa hi ku tirhisa rito/nhlamuselo ya rito)	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa mahikahatelo hi ndlela leyinene: hiko, maletere lamakulu na lamantsongo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti yo kombisa vunyingi, (xik. Buku-tibuku) • U twisisa na ku tirhisa maviti yo pfumala vunyingi, (xik. Mati, chukele, tiya) • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu hundzeke **Ntivomarito eka mbangu** • Vamavizweni (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to fana, xik. Jaha/ mufana)

GIREDI YA 4 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu, xik. Leswi nga tshama swi humelela swa ntiyiso/xiviko xa mahungu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso • U hlamusela xiendleko • Va nyikana miehleketo na mavonelo ya vona **U rungula timhaka ta ntiyiso ta xiendleko xa mahungu lama humeleleke yena n'wini** • U rungula hi xiendleko hi swivulwa leswi nga riki ehansi ka 3. • U hlawula vundzeni lebyi faneleke. • U rungula hi xiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke **U yingisela na ku angula eka swiletelo swa matlhelo swanomo swo olova swanomo** • U landzelela swiletelo swa matlhelo • U komba ku twisisa ntivomarito lowu yelanaka na swiletelo swa matlhelo, xik. Ximatsi, xinene, henhla, hansi **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swileriso hi ku endla • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi.	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu, xik. Leswi nga tshama swi humelela swa ntiyiso/xiviko xa mahungu.** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba, u tirhisa mpfumawulo wa ririmi ku kuma nhlamuselo. • Va kanerisana hi nhlokomhaka na tinhlokomhakantsongo. **U endla nghingiriko wo kambela ku twisisa eka xitshuriwa, (swanomo kumbe swo tsala)** • U hlamula swivutiso hi mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U nyika tinhlamuselo ta marito yo ka ya nga tolovelekangi. **U hlaya mepe wo olova** • U kombisa tindhawu eka mepe • U landzelela ndlela eka mepe • U hlamusela ndlela eka mepe hi ku tirhisa ntivomarito lowu nga na vuxaka na tlhelo. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U tlhela u rungula xitori kumbe u hlamusela mhakankulu	**U tsala hi leswi nga tshama swi humelela swa ntiyiso/a tsala hi mahungu ya leswi nga tshama swi n'wi humelela.** • U tsala swivulwa hi xiendleko hi ku tirhisa rimba • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tsala nhlokomhaka • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo na mahikahatelo • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari **U lebula mepe wo olova** • U tsala mavito ya tindhawu/na swihlawulekisi swin'wana eka mepe **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U ndlandlamuxa eka vutivi byo lemuka marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala • U hikahata hi ndlela leyi lulameke: hiko, hefemulo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U engetela eka ku tirhisa mahlawuri (a nga si tirhisa maviti), xik. Mbyana leyintsongo. • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba ku hambanisa (kambe), xivangelo (hikuva) na xikongomelo (leswaku). **Ntivomarito eka mbangu** • Maritofularha (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to kanetana, xik. Basa/ntima) • Minkomiso ya marito tanihi, Tat., sw. na sw.,

GIREDI YA 4 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka switori swa ntiyiso swa timhaka ta sweswi/switori swa ndhavuko/ndzungulo wa leswi nga ku humelela/switori swo lava ku tiva/switori swa vutomi swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi. • U bvumba leswi nga ta humelela • U hlamula swivutiso swo olova • U tlhela u rungula xitori hi ndzandzelelano wa kahle. • U vula swimunhuhatwa swa xitori hi mfanelo. • U kombisa swimunuhatwa swo huima eka nhlamuselo ya nomo • U hlamusela matitwelo ya yena hi xitori **U hlamusela vanhu/swimunhuhatwa swo huma eka xitori** • U hlamusela leswi vanhu va langutekisaka xiswona • U tirhisa marito mantsongo lawa ya dyondziweke eka xitori • U tirhisa mahlawuri **U titoloveta ku yingisela na ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swiletelo hi ku endla. • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi. Ku tilulamisela ku hlaya: • U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa mpfumawulo wa ririmi na vuthala lebyi humaka eka xitori. • U hlamusela ndzandzelelano wa xitori no humesa swimunhuhatwankulu • U tlhela u rungula xitori hi ndzandzelelano • U hlamusela matitwelo ya yena hi xitori • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso eka xitshuriwa, (swanomo kumbe swo tsala)** • U kanela hi ntivomarito wuntshwa ku suka eka xitshuriwa lexi hlayiweke. • U peleta marito ya khume ku suka eka xitshuriwa lexi hlayiweke. **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo na mahumeselo ya rito lawa ya faneleke. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U tlhela u rungula xitori kumbe miehleketonkulu	**U tsala hi xitori** • U tsala swivulwa hi xitori, (xik. Nkomiso kumbe mahetelelo ya yena n'wini) • U tsala swivulwa swa yena n'wini ku humelerisa mavonelo kumbe matitwelo hi xitori) • U tirhisa mahikahatelo hi ndlela leyinene. **U tsala tinhlamuselo ta vanhu/ swimunhuhatwa swo huma eka xitori hi ku tirhisa xivumbeko** • U tsala swivulwa hi leswi vanhu va langutekisaka xiswona • U tirhisa marito mantsongo lamantshwa yo huma eka xitori • U tirhisa mahlawuri • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tsemelela marito yo leha ya huma swiphemu leswintsongo, xik. Hi-ko-kwa-la-ho • U komisa na ku tirhisa nkomiso wa marito hi ndlela leyi lulameke:, xik. Tatana/Tat. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka xik. Mufana u teka buku • U tirhisa swivumbeko swa maendli swa ntolovelo, xik. Famba - fambile • U tirhisa maengeteri • U engetela eka ku tirhisa maengeteri lama kombaka ndhawu (ehenhla, ehansi, ehenhla). • U tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlanganisa (na) ndzandzelelano (kutani, loko) • Tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri ku katsa lama kombisaka vukulu **Ntivomarito eka mbangu** • Mavitinkatsano, xik. Njiyamavele

GIREDI YA 4 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U yingisela eka na ku landzelela swileriso,** xik. rhisipi/swileriso swa ku endla kumbe ku endla swin'wana. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso • U vutisa swivutiso ku kuma mahungu • U yingisela no hlamula hi mfanelo • U hlamusela leswi faneleke ku endliwa **U nyika swileriso swo olova** • U tirhisa vuxokoxoko bya kahle byo kongoma • U tirhisa ndzandzelelano wa kahle • U tirhisa xivumbeko xa ndzeriso xa riendli **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swiletelo hi ku endla. • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi	**U hlaya switshuriwa swo komba ndzandzelelano wa swiendlo,** xik. Rhisipi/swileriso swa ku endla swin'wana. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya:U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u languta swifaniso hi vukheta, tirhisa vuthala lebyi humaka eka mbangu • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U hlamusela leswi swi faneleke ku endliwa • U hlamusela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U hlamusela ndzandzelelano wa swileriso • U landzelela swileriso **U titoloveta ku hlaya.** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo na mahumeselo lamanene ya marito. **U vulavula hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U pimanisa tibuku leti a ti hlayeke	**U tsala swileriso swo olova hi ku tirhisa rimba** • U vekela tinomboro eka swileriso • U tirhisa vuxokoxoko bya ntiyiso byo karhi • U tirhisa ndzandzelelano wa kahle • U tsala swileriso hi ku tirhisa rimba • U tirhisa maendli hi ndlela leyinene • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari **U tsala nongonoko lowu nga na tinhlokomhaka** • U tsala nongonoko wa swilo • U tirhisa xivumbeko xa kahle. • U nyika nongonoko nhlokomhaka • U tirhisa vun'we na vunyingi kahle **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa, kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito yo toloveleka hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Nkomiso wa marito, xik. Manana – man. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa hlayelo ra ndzeriso • U twisisa no tirhisa nandzulo • U pfuxeta mavitaswilo • U tirhisa marito ya xivulavuri • U tirhisa nkarhi wa sweswi, (xik. Ndza famba) • U tirhisa "ta" ku komba nkarhi lowu taka, xik. Vaendzi va ta fika namuntlha **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U yingisela risimu/xitlhokovetselo xo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka timhakankulu • U kanela mongo wa mhaka • U yelanisa na leswi n'wi humeleleke/a swi tokoteke. • U kombisa ku yelana ka mimpfumawulo na ncino • U kombisa marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U hlamusela matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa • U endla risimu/mintila leyi hlawuriweke **U tlanga mintlangu ya ririmi leyi tikaka** • U landzelela swileriso hi mfanelo • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • Va cincana, va nyiketana na van'wana hi nkarhi wa ku vulavula **U titoloveta ku yingisela na ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova xa ncino, swiphato kumbe tinsimu • U hlamula hi ku endla eka swileriso • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi	**U hlaya xitlhokovetselo/ switlhokovetselo swo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: Bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Bvumba, u tirhisa mpfumawulo wa ririmi na vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kombisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U tlhantlha marito hi mapeletwana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa **U hlaya na ku kuma nhlamulo eka swiphazamisamarito** • U peleta marito hi ndlela leyinene • U komba ku twisisa tinhlamuselo ta marito **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene na swikoweto **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya hi un'we/na ku hlaya hi vambirhi** • U kombisa ku khumbeka hi xitshuriwa lexi hlayiweke	**U tsala swivulwa leswi nga na yelano wa mimpfumawulo kumbe swiphato swo olova leswi nga na rimba** • U tsala swivulwa swimbirhi hi ku leha kun'we loku nga na ku yelana ka mimpfumawulo • U tirhisa ku yelana ka mimpfumawulo na ncino • U tirhisa vutivi bya mapeletwana ku ndlandlamuxa ncino **U titoloveta ku tsala** • U tsala marito lawa ya sungulaka hi mimpfumawulo yo fana, xik. Manana u mamisa Masana **U tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa leswi dirowiweke kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U peleta marito hi ndlela leyi lulameke, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo • U hikahata hi ndlela leyinene: mfungho wa xivutiso, xihlamalo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa maendli • Nkarhi wa sweswi • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri xik. Mbyana leyintsongo • U pfuxeta mavitaswilo lama hlayekaka, xik. Xikolo – swikolo • U pfuxeta ku tirhisa masivinene, xik. Mina. Wena, yena, vona **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Marito lama humaka eka ndyangu wa swilo leswi yelanaka, xik. 'Nghala', 'Nyarhi' ya wela eka ndyangu wa 'swiharhi'

GIREDI YA 4 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka swo titumbuluxela swa ntiyiso swa timhaka ta nkarhi wa sweswi/switori swa ndhavuko/ ndzungulo wa leswi nga ku humelela/ swo lava ku tiva/switori swa ntiyiso swa vutomi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U bvumba leswi nga ta humelela • U hlamula swivutiso swo olova • U tlhela u rungula xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke • U vula mavito ya swimuhatwa eka xitori kahle • U kombisa swimunhuhatwa swo huma eka tinhlamuselo ta nomo • U nyika angulo wa matitwelo ya yena hi xitori **U rungula leswi nga n'wi humelela.** • U hlawula eka ntokoto wa yena • U hlawula nhlokomhaka leyi faneleke • Tshama eka nhlokomhaka • U rungula xiendleko hi ku landzelelana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula hi ku endla eka swileriso • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa mpfumawulo wa ririmi na vuthala bya mbangu • U vutisa no hlamula swivutiso hi xitori • U kombisa kungu, mbangu na ximunhuhatwa • Hlamusela/nyika mavonelo hi xitshuriwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** • U kanela ntivomarito lowuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene na swikoweto na magoza **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • Va nyikana mavonelo hi buku	**U tsala hungu** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke • U kongomisa xitshuriwa eka munhu • U hetelela hi vito ra yena n'wini **U tsala hi leswi n'wi humeleleke** hi ku tirhisa rimba, (xik. Tolo ndzi……kutani ndzi.....) Ku suka eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U tirhisa rimba • U hlawula ku suka eka ntokoto wa yena n'wini • U hlawula nhlokomhaka leyi faneleke • Tshama eka nhlokomhaka • U rungula swiendleko hi ku landzelelana • U tirhisa ntivomarito hi tindlela to hambanahambana **U tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa leswi dirowiweke, swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa vutivi bya ndzandzelelano wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma rito eka dikixinari • U tatisa **ma**- eku sunguleni ka xivulwa ku aka vunyingi bya marito, xik. Tihlo/matihlo • U tatisa **ti-**ku aka vunyingi byin'wana, xik. Rintiho/tintiho • U tirhisa swa rimbewu eka maviti man'wana, (xik. Wanuna/wansati) **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa na ku tirhisa maviti, xik. Lawa ya nga na maletere lamakulu • U tirhisa mahlawuri yo hambanahambana ku katsa lawa ya yelanaka na vukulu • U tirhisa mahlawuri yo hambanahambana ku katsa na yo yelana na nkoka • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na matirhiselo ya nkarhi lowu taka • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka, xik. Khanyisa **u** hlaya buku yin'we/ Vavanuna **va** tirha ... • U hlela swivulwa swo olova swi ya eka nhlokomhaka, riendli, xiendliwa, xik. "Magezi/u risa/buku" **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu,** xik. Xiviko xa maxelo kumbe nhlamuselo ya ndhawu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela mahungu lawa ya nyikiweke • U yelanisa eka ntokoto wa yena **U yingisela eka na ku angula eka swiletelo swa matlhelo swanomo** • U landzelela swiletelo swa matlhelo • U komba ku twisisa ka ntivomarito lowu yelanaka na xiletelo xa matlhelo **U yingisela eka nhlamuselo na ku hlamusela nchumu** • U kombisa nchumu lowu hlamuseriweke kahle • U tirhisa marito lawa ya hlamuselaka nchumu kahle • U tirhisa marito lamantshwa • U tirhisa mahlawuri **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana, xitlhokovetselo kumbe risimu • U angula eka swileriso hi ku endla • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi	**U hlaya mahungu eka xitshuriwa lexi nga na swovoniwa, xik.** Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/ swo voniwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma mahungu hi ku angarhela • U vutisa no hlamula swivutiso • U kanela kungunkulu no rungula vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela mahungu eka xifaniso **U hlaya xitshuriwa xa xifaniso,** xik. Phositara leyi navetisaka xiendleko • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlamusela swifaniso • U hlamusela hungu • U hlamusela xikongomelo xa xitshuriwa • U hlamusela mavulavulelo man'wana lama ya tirhisiweke • U kombisa no hlamusela swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo kumbe matsalelo yo karhi (fonto) **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • Pimanisa tibuku/switshuriwa leswi hlayiweke	**U endla nkomiso wa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na rimba** • U tatisa marito lawa ya kayivelaka eka nkomiso lowu tsariweke kumbe chati/tafula/mepe wa miehleketo • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa marito man'wana lamantshwa yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke U khavisa xitshuriwa xo voniwa, xik. Phositara leyi navetisaka xiendleko • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa mavekelo lamanene • U tirhisa swikhaviso swo fana na muhlovo na tisayizi to hambana kumbe matsalelo yo hambana (fonto) **U tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U engetela swirhangi ku vumba vunyingi, xik. xinkwa – swinkwa • Ku tirha hi marito na swivulwa • U twisisa na ku tirhisa masivinene, (xik. Mahlo ya Bongi) • U sungula ku tirhisa "wa" na "ya" na maviti • U sungula ku twisisa leswaku ku na maviti man'wana lawa ya nga riki na vunyingi, (xik. Ndzi xava mugayo) • U tirhisa nkarhi wa sweswi ku hlamusela xitatimende lexi nga ta twisisiwa hi muvulavuri wa ririmi un'wana na un'wana, xik. Dyambu ri huma evuxeni" • U tirhisa nkarhi lowu taka, (xik. Ndzi ta n'wi vona mundzuku) • U ndlandlamuxa ku twisisa na ku tirhisiwa ka mahlanganisi **Ntivomarito eka mbangu** Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to fana, xik. Jaha/ mufana) • Kholokhexini, xik. Bandi na buruku, kondlo na ximanga

GIREDI YA 4 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5–6	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka swo titumbuluxela swa ntiyiso swa timhaka ta nkarhi wa sweswi/switori swa ndhavuko/ ndzungulo wa leswi nga ku humelela/ swo lava ku tiva/switori swa ntiyiso swa vutomi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • U yingisela na ku yelanisa eka ntokoto wa yena • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U tlhela u rungula xitori • U hlamusela xitandzhaku xa xiendlo kumbe xiendleko • U hlamusela hungu ra xitori **U yingisela eka xitlhokovetselo/ switlhokovetselo** • Hlamusela leswi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi swona • U yelanisa na ntokoto wa yena • U kombisa ku yelana Ka mimpfumawulo na ncino • U kombisa marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U endla xitlhokovetselo/mintila leyi hlawuriweke	**U hlaya xitori** • Ku tilulamisela ku hlaya: kumbetela eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. Bvumba • U tirhisa mimpfumawulo na vuthala bya mbangu • U kombisa kungu • U hlamusela hungu ra xitori • U hlamusela xitandzhaku xa xiendlo kumbe xiendleko • U kombisa mboyamelatlhelo **U endla nghingiriko wa xikambelantwisiso eka xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsariwa)** **U hlaya xitlhokovetselo/ switlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya: kumbetela eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. Ku bvumba, languta hi vukheta eka swifaniso, u tirhisa vuthala bya mbangu • U kombisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U tlhantlha marito hi mapeletwana • Ku hlamusela matitwelo lawa ya ntlhontlhiweke hi xitlhokovetselo **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo na rivilo leri faneleke	**U tsala xitori hi ku tirhisa rimba** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke bya nhlokomhaka • U tirhisa rimba hi mfanelo • U tirhisa ntivomarito wo hamabanahambana ku katsa mahlanganisi na swivulwana • U tirhisa ririmi leri faneleke, mapeletelo, mahikahatelo na ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana • U rhekoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini **U tsala swivulwa leswi yelanaka hi mimpfumawulo** • U tsala tiphere ta swivulwa leswi swi leheke ku fana leswi yelanaka hi mimpfumawulo • U tirhisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U tirhisa vutivi bya mapeletwana ku ndlandlamuxa ncino **U tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba nhlamuselo, sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tihrisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa mavitaswilo (buku – tibuku) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri (lama rhangelaka maviti), xik. Leyintsongo mbyana • U tirhisa riendli • Swivulwana swa maendli, xik. U avanyisa, nghena endzeni • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu hundzeke • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, khwatsi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maendli

GIREDI YA 4 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5–6	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** • U titoloveta ku tirhisa marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona, xik. Homu mhoo, kokwana kokamarhumbu,	**U ehleketa hi xitshuriwa lexi hlayiweke hi nkarhi wo hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U tlhela a rungula xitori kumbe mhakankulu hi 3 kumbe 5 wa swivulwa • U hlamusela angulo wa ntlhaveko eka xitshuriwa lexi hlayiweke		
VHIKI RA 7-8	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** xik. Rhisipi/swileriso swo endla swo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U vutisa swivutiso ku kuma mahungu • U yingisela na ku angula hi mfanelo **U nyika swileriso** (magoza lawa ya nga riki ehansi ka mambirhi) • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa maendli hi mfanelo • U nyika swileriso hi ndzandzelelano wa kahle	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo,** xik. Rhisipi/swileriso swa ku endla swo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Bvumba , vuthala bya mbangu • U kanela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso **U hlaya mahungu eka xitshuriwa xo voniwa,** xik. Tidayagiramu, swidirowiwa, matafula, tichati, mepe wa miehleketo, swifaniso • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso, langutisisa xitshuriwa, xik. Lavisisa nhlokomhaka • U vutisa no hlamula swivutiso • U hlamusela timhakankulu • Hlamusela mahungu lama nga ka xo voniwa	**U tsala hi maendlelo a tirhisa rimba** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U nghenisa vuxokoxoko eka rimba • U tirhisa vuxokoxoko byo karhi • U tshama eka nhlokomhaka • U tirhisa ririmi leri faneleke, mapeletelo na mahikahatelo • U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini **U lebula/u hetisa xitshuriwa xo voniwa xik.** Dayagiramu, xidirowiwa, matafula, tichati, mepe wa miehleketo • U yingisela mahungu ya nomo • U nghenisa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tsala tilebhulu endhawini ya kahle	**Mapeletelo** • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tihrisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa ndzeriso eka riendli, xik. yima! • U engetela eka matirhiselo ya marhavi ya maendli • Tirhisa nkarhi wa sweswi ku hlamusela swiendlo swa nkarhi na nkarhi xik. Ndzi hlamba meno nkarhi hinkwawo" • U tirhisa maengeteri ya ndhawu, (eJoni, endlwini) • U tirhisa maengeteri ya mukhuva, (xik. Ngopfu, swinene)

GIREDI YA 4 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U ava swilo** • U ava swilo hi mintlawa ku ya hi swilaveko swo karhi • U hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini swilo swi kumeka eka ntlawa wun'we **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U angula eka swileriso hi ku endla • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova	**U endla migingiriko yo kambela ku twisisa eka xitshuriwa xa mahungu, (swanomo kumbe swo tsariwa)** **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U swi fananisa na vutomi bya yena n'wini	**U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw.na sw	**Ntivomarito eka mbangu** • U tirhisa maritofularha (marito lawa ya nga na tinhlamuselo to kanetana, xik. Vevuka/tika) • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** U hlawula eka switsariwa swa ntiyiso/ switori swa ndhavuko/leswi nga humelela ka wena n'wini/mavonavona/ switori swa ntiyiso swa vutomi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U hlamula swivutiso swo olova • U vula swimunhuhatwa swa xitori kahle • U tlhela a rungula xitori hi ndzandzelelano wa kahle • U hlamusela vutitwi bya yena hi xitori • U hlamusela swivangelo na switandzhaku swa swiendlo kumbe swiendleko **U hlamusela munhu/xiharhi** ximunhuhatwa xo huma eka xitori/ ndhawu yo huma eka xitori • U hlamusela leswi munhu/ xiharhi/ximunhuhatwa/ndhawu yi langutekisaka xiswona • U tirhisa marito matsongo lamantshwa lama ya dyondziweke eka xitori • U tirhisa mahlawuri	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlamusela mahungu • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. u bvumba, u tirhisa vuthala bya mbangu ku kamba nhlamuselo, endla nkumbetelo • U tlhela a rungula swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U hlamusela matitwelo ya yena hi xitshuriwa a ri karhi a nyika swivangelo • U kanela swimunhuhatwankulu na swimunhuhatwa swin'wana • U endla encenyeto ku ya hi xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya nhluto wa buku wo olova • U kombisa mahungu ya nkoka, xik. Nhlokomhaka ya buku leyi hlutiwaka, mutsari, na sw. na sw. • U kombisa timhakankulu • U hlamusela xivumbeko xa nhluto • Kanela tinhlamulo to huma eka nhluto	**U tsala n'wangulano** • U hlawula vundzeni lebyinene bya nhlokomhaka • U tirhisa rimba hi mfanelo • U landzelerisa 'ku vulavula' ka swimunhuhatwa hi ndlela leyinene • U tirhisa ririmi, mapeletelo, mahikahatelo na ntsalanganyiso exikarhi ka tindzimana • U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini **U tsala nhlamuselo ya munhu, xiharhi/ndhawu** • Nhlamuselo yi le rivaleni • U tirhisa swivulwa leswi swa kahle, leswi hetisekeke swi tlhela swi vumbeka kahle • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, (Mahlawuri) lerinene, mapeletelo na mahikahatelo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka di kixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U hikahata hi ndlela leyinene: hikombirhi, hikwana, mimfungho ya mintshaho, hefemulo, hiko • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito, xik. U aka marito ya ndyangu wun'we ku ya hi leswi ri twarisiwaka kumbe ri langutekisaka xiswona. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tivekaka loko ya voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ko tala • U tsemelela marito yo leha hi swiritwana swo koma, xik. hi-ko-kwa-la-ho; na-mu-ntlha • U tirhisa vun'we na vunyingi bya maviti man'wana **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa na ku tirhisa masivinene man'wana, (xik. Mina, wena, vona, hina) • U ndlandlamuxa na ku tirhisa risivikomba, (xik. leswi, leswiya, leswo) • U pfuxeta mavitaswilo • U tirhisa maendli lawa ya tolovelekeke, xik. Famba/fambile • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo • U vumba swivulwa swo olova hi ku tirhisa nhlokomhaka, riendli, xiendliwa, xik. Bongi u hlaya buku • Tirhisa mimfungho ya mintshaho eka marito yo tshaha muvulavuri

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xinsin'wana xo olova xa mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U vula mahungu ya yena n'wini • U tlhela a rungula xitori lexi a xi tweke kumbe ku xi hlaya	**U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene ni swikoweto na magoza **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wa buku wo koma hi nomo hi ku tirhisa rimba leri faneleke		**Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
VHIKI RA 3-4	**U yingisela eka xitshuriwa xa mahungu,** xik. xitori xa ntiyiso/xiviko/ atikili ya mahungu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso • U hlamusela xiendleko • Va nyikana miehleketo na mavonelo ya vona **U teka xiave eka mbulavurisano wo koma hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke** • Va nyiketana nkarhi/cincana • Tshama eka nhlokomhaka • U vutisa swivutiso leswi kongomaka	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu ,** xik. U hlamusela swa ntiyiso/xiviko/atikili ya mahungu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U hlaya hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma mongo eka vuxokoxoko byo karhi, na ku hlaya hi ku hatlisa eka miehleketo yo karhi • U hlamula swivutiso swo tika, xik. hikokwalaho ka yini….u ehleketa njhani….	**U endla nkomiso wa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na rimba** • U tatisa marito lawa ya kayivelaka eka nkomiso lowu tsariweke • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa marito man'wana lamantshwa yo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U khavisa na ku humesa/endla xitshuriwa xa swo voniwa, xik.** Phositara kumbe xitiviso • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke • U hlawula timhaka/mahungu lama faneleke • U tirhisa swihlawulekisi swo khavisa swo fana na muhlovo kumbe matsalelo yo karhi (fonto)	**Mapeletelo** • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya marito ku kuma marito eka dikixinari • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • Ku tirha hi marito na swivulwa • U tirhisa maviti lawa ya nga na vunyingi ntsena, xik. Mali, mati, mugayo • U aka eka ku twisisa na ku tirhisa mahlawuri • U aka na ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka, xik. Ku na buku yin'we/ku na tibuku timbirhi • U sungula ku lemuka na ku tirhisa marito yo rungula leswi vuriweke

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula xitori lexi a xi tweke kumbe a xi hlayeke	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xitshuriwa xo voniwa,** xik. Phositara kumbe switiviso • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlamusela swifaniso • U hlamusela leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona • U kombisa mahungu yo karhi • U hlamusela hungu • U hlamusela xikongomelo xa xitshuriwa • U hlamusela ririmi leri tirhisiweke • U kombisa no hlamusela swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo kumbe matsalelo yo karhi (fonto) **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a tirhisa mavulelo lamanene ni swikoweto na magoza **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku/switshuriwa leswi hlayiweke	**U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Ntivomarito eka mbangu** Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Nkomiso wa marito, xik. Mufundhisi/ muf. • Nkomiso wa mavito, xik. Nkulukumba – nkul.

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** Hlawula eka • U yingisela na ku yelanisa eka ntokoto wa yena n'wini • U kombisa vuxokoxoko byo karhi • U tlhela a rungula hi ndzandzelelano wa kahle • U hlamusela swivangelo na switandzhaku, xik. Switandzhaku swa xiendlo kumbe xiendleko • U hlamusela vunene bya xitori **U yingisela eka xitlhokovetselo/ switlhokovetselo** • U hlamusela leswi xitlhokovetselo xi vulavulaka hi swona • U yelanisa na ntokoto wa yena n'wini • U kombisa ku yelana ka mimpfumawulo na ncino • U kombisa marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U endla xitlhokovetselo/mintila leyi hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** • U titoloveta ku tirhisa marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona, xik. Homu – mhoo, kokwana – koka marhumbu	**U hlaya xitori** • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba, u tirhisa mpfumawulo na vuthala bya mbangu • U kombisa na ku nyika mavonelo hi kungu • U hlamusela vunene bya xitori • U hlamusela swivangelo na switandzhaku, xik. Xitandzhaku swa swiendlo kumbe swiendleko • U kombisa no hlamusela mboyamelatlhelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xitlhokovetselo/ switlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya:a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba no languta eka xifaniso kahle hi ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kombisa yelano wa mpfumawulo na ncino • U tlhantlha marito ya endla mapeletwana • U humelerisa matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo	**U tsala xitori hi ku tirhisa rimba** • U hlawula vundzeni lebyinene bya nhlokomhaka • U tirhisa rimba kahle • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, mahikahahatelo na ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana • U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini **Tsala swivulwa leswi nga ku yelana ka mpfumawulo** • U tsala tiphere ta swivulwa swa ku leha ko ringana leswi nga ni ku yelana hi mpfumawulo • U tirhisa ncino na yelano wa mimpfumawulo lowu faneleke • U tirhisa vutivi bya mapeletwana ku ndlandlamuxa ncino **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka di kixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya marito ku kuma marito eka dikixinari • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • Ku tirha hi marito na swivulwa • U twisisa na ku tirhisa maviti , (xik. Buku/tibuku) • U aka na ku tirhisa mahlawuri (ri rhangela riviti), xik. Leyintsongo mbyana • U tirhisa swivumbeko swa nkarhi wa riendli lowu yaka mahlweni, 'xik. U pfuka a hlamba nimixo • U tirhisa xivulwahava xa riendli • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu nga hundza • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, swinene" • U tirhisa ku fana ka mimpfumawulo , yelaniso wa switatisi (alliteration, consonance) vumunhuhati, yelano wa mimpfumawulo, ncino, sw. na sw. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6		**U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene ni swikoweto na magoza **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela u rungula xitori kumbe mhakankulu hi 3 ku fika eka 5 wa swivulwa • U kombisa ntlhaveko/nyanyuko hi switshuriwa leswi hlayiweke		
VHIKI RA 7-8	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu, xik.** Xitori xa ntiyiso/xiviko/nhlamuselo Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso • U kombisa na ku kanela hi timhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • Va nyikana miehleketo na ku nyika mavonelo • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana **U yingisela eka tinhlamuselo ta na ku hlamusela tindhawu/swimilana/ swiharhi/minchumu** • U kombisa tindhawu kahle • U tirhisa marito lawa ya hlamuselaka ndhawu kahle • U tirhisa marito man'wana lamantshwa • U tirhisa mahlawuri	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Tichati, matafula, mimepe ya miehleketo, swifaniso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. Ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U kombisa no nyika mavonelo ya yena eka mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela mahungu lawa ya nga le ka xitshuriwa xo vona	**U lebula kumbe/hetisa xitshuriwa xo voniwa, xik.** Tichati/matafula/mimepe ya miehleketo/swifaniso • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U lebula xitshuriwa kahle • U tirhisa xivumbeko lexinene eka tilebulu, xik. Rito rin'we kumbe mambirhi ntsena **U tirhisa mahungu yo suka eka xitshuriwa xo voniwa ku tsala xitshuriwa xa mahungu** • U hlamusela timhaka hi mfanelo • U twisisa mahungu kahle • U tirhisa ntivomarito hi mfanelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito lawa ya tolovelekeke kahle hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisiwa ka xivumbeko xa riendli • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa marhavi ya maendli • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba ku hambanisa nkhuluko (kambe), xivangelo (hikuva) na xikongomelo (leswaku). • U sungula ku tekela enhlokweni na ku tirhisa marito yo rungula **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela a rungula xitori lexi a tweke kumbe u swi hlayeke	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xitshuriwa xa maendlelo,** xik. Rhisipi kumbe swiletelo swa ku endla swin'wana. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Bvumba, tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U hlamusela leswi faneleke ku endliwa • U kanela vuxokoxoko byo karhi hi xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U landzelela swileriso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa na vutomi bya yena n'wini		

GIREDI YA 4 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U yingisela eka ntlangu lowu hlayeriweke ehenhla kumbe wo huma eka xiyanimoya kumbe TV** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U bvumba eka nhlokomhaka • U tlhela u rungula ntlangu hi ku landzelelana • U vula swimunhuhatwa kahle **U encenyeta ximunhuhatwa kumbe xiyimo lexi tolovelekeke** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa vuxokoxoko hi nkhaqato • U hlamusela miehleketo na matitwelo • Tshama eka nhlokomhaka • U kombisa ndzemuko wa ku hambana ka swa vanhu/vumunhu • U cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana hi mfanelo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka, xitlhokovetselo kumbe risimu • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela u rungula xitori lexi u xi tweke kumbe u xi hlayeke	**U hlaya ntlangu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya • U kombisa leswi xitori xi vulavulaka hi swona • U hlamusela swimunhuhatwa na mbangu • U hlamusela matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitori • U hlamusela swihlawulekisi swa xitshuriwa ngopfu ngopfu mahikahatelo na xivumbeko • U endla ntlangu kumbe xiphemu lexintsongo xa ntlangu **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene ni swikoweto na magoza **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wo koma wa buku hi nomo hi ku tirhisa rimba leri faneleke	**U tsala n'wangulano** • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U lulamisa mbulavulo hi mfanelo • U tirhisa rimba hi mfanelo • U tirhisa marito ya xivulavuri hi mfanelo • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana hi mfanelo • U tirhisa ririmi, mapeletelo na ntsalanganyo hi mfanelo • Va rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo eka tidikixinari ta yena n'wini **U tsala nhluto wa buku wo olova hi ku tirhisa rimba** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U nyika mavonelo ya yena n'wini **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U peleta marito ya ntolovelo kahle hi ku tirhisa dikixinari • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U hikahata hi ndlela leyinene : hiko, hikombirhi, hikwana, mfungho wa xivutiso, xihlamalo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu hundzeke • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu taka • U tirhisa nkarhi wa sweswi ku hlamusela swiendlo leswi tshamaka swi endleka, xik. "Ndzi hlamba meno masiku hinkwawo" • U tirhisa riengeteri ra nkarhi, (xik. Mundzuku, tolo) • U sungula ku tekela enhlokweni na ku tirhisa marito yo rungula **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi kongomeke no hlamula swivutiso • U endla leswaku mbulavurisano wu ya emahlweni • U xixima mianakanyo/miehleketo ya van'wana **U tlanga mintlangu ya ririmi yo tika** • U landzelela swileriso kahle • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • Va cincana, va ri karhi va nyika van'wana nkarhi wo vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe swinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo swo olova • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela a rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitori** U hlawula ku suka eka switsariwa swa ntiyiso/switori swa ndhavuko/swilo leswi ku humeleleke/mavonavona/swo tsakisa/milorho/switori swa vutomi swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U bvumba leswaku ku ta humelela yini eka nkarhi lowu taka • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swa ku tika, xik. Hikokwalaho ka yini…? U ehleketa njhani…? • U tlhela u rungula xitori hi ku landzelelana hi ku tirhisa mahlanganisi • U bvumba na ku hlamusela xivangelo xa swiendlo eka xitori • U hlamusela swivangelo na switandzhaku eka xitori • U nyika matitwelo ya yena n'wini hi xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa, (swanomo kumbe swo tsala)** **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku/switshuriwa leswi hlayiweke	**U tsala xitori lexi nga na xivumbeko xa rimba** • U hlawula vundzeni bya nhlokomhaka hi mfanelo • U tirhisa rimba hi mfanelo. • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa na masivi na mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ririmi leri faneleke, mapeletelo an mahikahatelo na ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana • U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa ririmi hi ku ehleketa **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa na ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka (xik. Ku na buku yin'we/ku na tibuku timbirhi ... • U tirhisa nkarhi wa sweswi ku hlamusela xitatimende xa swilo leswi tiviwaka hi un'wana na un'wana, (xik. Dyambu ri tlhava evuxeni • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa vundhawu bya maviti (**e**xikolw**eni**, **e**ndlw**ini**) • U tirhisa mimfungho ya swivutiso • U tirhisa swihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Tihomonimi/mafanapeletwana (marito lama peletiwaka ku fana kambe ma ri na tinhlamuselo to hambana, xik. Matimba, musi, rivala)

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U yingisela inthaviyu/mbulavulo wa xintshungu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka timhakankulu • U vutisa swivutiso leswi kongomaka • U hlamula hi mfanelo • U nyika mavonelo ya yena **U yingisela a tlhela a nyika mahungu hi nomo** • U kombisa mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kombisa leswaku hungu ri kongomisiwe eka mani na leswaku ri huma eka mani • U hlawula vundzeni lebyi faneleke bya mahungu **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe swinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela a rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa, xik**. Tichati, mimepe, matafula, swifaniso, mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U bvumba, u tirhisa mimpfumawulo ya ririmi na vuthala bya mbangu, a hlaya hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma mongo eka mahungu yo karhi • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swa ku tika, xik. Hikokwalaho ka yini…? U ehleketa njhani…? • U kombisa na ku kanela swo voniwa • U endla nkomiso wa xitshuriwa lexi nga na rimba, xik. u nghenisa marito lawa ya kayivelaka eka nkomiso lowu tsariweke **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa, (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya switshuriwa swa ta vanhu, xik. Mahungu • U kombisa mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kombisa loyi mahungu ya kongomisiweke eka yena na loyi ma humaka eka yena • U hlamusela xivumbeko lexi tirhisiweke	**U tsala ndzimana hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa na masivi na mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo an mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U dirowa, lebula na ku hetisa xitshuriwa xa swo voniwa,** xik. Tichati, matafula/mepe wa miehleketo/ mimepe/swifaniso • U twisisa mahungu kahle • U kombisa ku nghenelelana ka swiphemu swo hambana swa swo voniwa kahle • U tsala swivulwa leswi hlamuselaka chati • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tsala switshuriwa swa ta vanhu, xik.** Mahungu • U hlawula vundzeni bya mahungu hi mfanelo • U tirhisa xivumbeko lexinene • U kongomisa mahungu hi mfanelo • U longoloxela mahungu hi ndzandzelelano • U tsala vito ra yena n'wini emakumu	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a ri karhi a tirhisa dikixinari **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlangana (na) na ndzandzelelano, (kutani) • U ndlandlamuxa ku twisisa na ku tirhisa mahlanganisi, ndzandzelelano na ku hambanisa • U sungula ku tirhisa marito yo hlanganisa ku komba xivangelo na switandzhaku (leswaku) • U pfuxeta masivinene, xik. Mina, wena, vona, xona **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Ku engetela swirhangi na swilandzi eka rito

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4		**U hlaya xitshuriwa xa swo voniwa,** xik. Phositara kumbe xitiviso kumbe phamfulete Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi swifaniso • U kanela leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona • U kombisa mahungu yo karhi • U hlamusela mahungu • U hlamusela xikongomelo na vahlayi va xitshuriwa • U hlamusela ririmi rin'wana leri tirhisiweke **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela a rungula xitori kumbe mhakankulu hi 3 ku fika eka 5 wa swivulwa • U kombisa ntlhaveko/nyanyuko hi xitshuriwa lexi hlayiweke	**U khavisa na ku humesa/endla xitshuriwa xo voniwa, xik.** phositara kumbe xitiviso, phamufulete • U tirhisa xivumbeko lexinene • U hlawula mahungu hi mfanelo • U tirhisa xivumbeko xo khavisa tanihi muhlovo na tisayizi to hambanahambana kumbe matsalelo yo hambana (fonto) • U tirhisa vuandlalo lebyi faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** U hlawula Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U bvumba leswi nga ta landzela/leswi nga ta humelela eka nkarhi lowu taka • U kanela kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U kanela swiendleko eka xitori • U nyika nhlamulo ya yena n'wini hi xitori • U tlhela a rungula ndzandzelelano wa kahle hi ku tirhisa mahlanganisi **U tlanga mintlangu yo tika ya ririmi** • U landzela swileriso kahle • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • Va cincana, va nyikana nkarhi wo vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe swinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela a rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitori lexi nga na n'wangulano** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U bvumba, u tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U kanela swiendleko eka xitori • U nyika nhlamulo ya yena n'wini hi xitori • U endla nkomiso wa xitori hi ku pfuniwa • U kombisa leswaku i xiphemu xihi xa xitori xi nga n'wangulano • U encenyeta xitori kumbe xiphemu xa xitori **U hlaya dayari kumbe leswi nghenisiweke eka dayari** • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. Ku bvumba, ku langutisa swifaniso kahle, ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kombisa na ku kanela munhu loyi a tsalaka dayari • U humelerisa matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene ni swikoweto **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa na vutomi bya yena n'wini	**U tsala xitori lexi nga na rimba hi n'wangulano** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa rimba • U tirhisa marito ya xivulavuri eka n'wangulano • U engetela swivulwa hi ku engetela mahlawuri na maengeteri • U tirhisa ntivomarito lowu engetelekeke ku katsa masivi, mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ririmi lerinene, mapeletelo na mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U hikahata hi ndlela leyinene: hefemulo, hikombirhi, hikwana, mimfungho ya mintshaho, mfungho wa xivutiso, xihlamalo, hiko **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba ku hlawula, (xik. kumbe …). • U sungula ku tekela enhlokweni na ku tirhisa marito yo rungula • U ndlandlamuxa matirhiselo ya marito ya xivulavuri • U tirhisa mimfungho ya mintshaho eka marito ya xivulavuri • U tirhisa hefemulo ku hambanisa maviti eka nongonoko • U tirhisa xirhatana ku komba vun'wini **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi tolovelekeke** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi kongomeke a tlhela a hlamula swivutiso • U yisa emahlweni mbulavurisano • U kombisa mavonelo • U xixima mianakanyo ya van'wana **U yingisela eka mbulavulo wo koma kumbe switiviso,** xik. Eka xiyanimoya, Thelevhixini kumbe leswi hlayiweke Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamusela hungunkulu • U hlamusela no kanela mahungu **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla swinsin'wana swo olova leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka na xitlhokovetselo kumbe swinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika no landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U rungula timhaka ta yena n'wini • U tlhela a rungula switori leswi a swi tweke kumbe swi hlayeke	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u ri karhi u bvumba hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U bvumba, u tirhisa mimpfumawulo ya ririmi na vuthala bya mbangu, u hlaya hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma mongo eka mahungu yo karhi • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swa ku tika, xik. Hikokwalaho ka yini…? U ehleketa njhani…? • U hlamusela na ku kanela swo voniwa • U endla nkomiso wa xitshuriwa lowu nga na rimba, xik. u nghenisa marito lawa ya kayivelaka eka nkomiso lowu tsariweke	**U tsala ndzimana hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana ku katsa na masivi na mahlanganisi na swivulwahava • U tirhisa ntivoririmi leri faneleke, mapeletelo an mahikahatelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U khavisa na ku humesa xitshuriwa xo voniwa,** xik**.** Phositara kumbe xitiviso kumbe phamufulete • U tirhisa xivumbeko lexinene • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa xivumbeko xo karhi ku khavisa ku fana na muhlovo na tisayizi to hambana kumbe matsalelo yo karhi (fonto) • U tirhisa vuandlalo lebyi faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tirhisa swidirowiwa kumbe swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ta marito ku komba nhlamuselo na sw. na sw.	**Mpeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ku kuma marito eka dikixinari **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U sungula ku lemuka no tirhisa marito ya muvulavuri • U tirhisa maengeteri ya ndhawu, xik. Enambyeni, eDurban • U tirhisa maengeteri ya maendlelo kumbe mukhuva, xik. Ngopfu, swinene • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • U tirhisa mavitinkatsano, xik. xihahampfhuka • U engetela swirhangi na swilandzi eka rito

GIREDI YA 4 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8		**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xitshuriwa xo voniwa,** xik. Phositara kumbe xitiviso kumbe phamufulete Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela swifaniso • U kanela leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona • U kombisa mahungu yo karhi • U hlamusela hungu • U kanela xikongomelo na vahlayi eka xitshuriwa • U kanela ririmi rin'wana leri tirhisiwaka • U kombisa no kanela swihlawulekisi swo khavisa tanihi muhlovo na tisayizi to hambanahambana kumbe matsalelo yo karhi (fonto) • U kanela vuandlalo bya leswi a nga ta swi tsala • U kanela mahlawulelo ya swifaniso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U humelerisa vutitwi bya yena hi ntlhaveko/nyanyuko lebyi hlayiweke eka xitshuriwa		
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

GIREDI YA 5

GIREDI YA 5 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela xirungulwana** (U hlawula eka switori swa sweswi/ swa ndhavuko/swa yena n'wini/swa mavonavona/swo ka swi nga ri endleleni/ swo ka swi nga khorwisi/swa vutomi bya ntiyiso/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) [swileriso swi ta vuyeleriwa endzhaku ka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana] • U hlamula swivutiso swo kongoma • U kombisa mavonelo ehenhla ka xitori • U bvumba leswi swi nga ta humelela **U tlhela u rungula xitori** • U tlhela a rungula xitori hi ndzandzelelano wa kahle • U vula swimunhuhatwa swa xitori hi mfanelo. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xirungulwana** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) [swiletelo swi ta vuyeleriwa endzaku ka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana] • Ku tilulamisela ku hlaya: ku bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya xik. ku bvumba, ku tirhisa mimpfumawulo ya ririmi na vuthala bya mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa ku huma eka xitshuriwa • U kanela nhlokomhaka, kungu, na laha xitori xi humelelaka kona(mbangu) • U kombisa mavonelo yo olova ya xitori • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a vula marito hi mfanelo na hi nkhuluko lowu amukelekaka **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U rungula nakambe xitori kumbe timhakankulu hi swivulwa swi3 ku fika eka 5. • U nyika mavonelo ya yena eka xitori	**U tsala hi swiendleko leswi swi nga tshama swi n'wi humelela** • U hlawula eka ntokoto • U hlawula vundzeni lebyi faneleke bya nhlokomhaka • U tshama emhakeni • Rimba leri tirhisiwaka hi vadyondzi lava va tikeriwaka • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, na mahikahatelo lama faneleke. • U tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na nhlokomhaka **Tsala mavonelo eka xitori** • Ku lulamisela ku hlaya : U kanela leswi a swi tsakelaka/a nga swi tsakeliki • U tsala 2 wa swivulwa ku kombisa leswi a swi lavaka/a nga swi laviki **U tumbuluxa dikixinari ya yena n'wini** • U lebula tipheji hi maletere ya alifabete • U nghenisa marito ya 5 na tinhlamuselo (swidirowiwa/xivulwa u tirhisa rito/ nhlamuselo ya rito) • Kumbe a ya emahlweni a nghenisa marito lawa a ya tumbuluxeke eka giredi 4 eka dikixinari	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito xik. vumba mindyangu ya marito leyi kongomisiweke eka ndlela leyi yi twarisiwaka na ku languteka hi yona. • U ndlandlamuxa eka vutivi bya marito lama tiviwaka loko ya voniwa na marito lama tirhisiwaka minkarhi yo tala • U pfuxeta hiko, mfungho wa xivutiso, xihlamalo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti yo kombisa vunyingi, (xik. Buku-tibuku) • U twisisa na ku tirhisa maviti yo pfumala vunyingi, (xik. Mati, chukele, tiya) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mavitavitoxik. na maletere lamakulu • U pfuxeta vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito, xik. vumba marito hi ku leteriwa hi mimpfumawulo ya wona. • U pfuxeta vundhawu xik. exikolweni. • U ndlandlamuxa eka masivinene xik. mina, wena, yena, vona. • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka xik. mufana wa famba/vafana va famba • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu nga hundza **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa no hlamula swivutiso swo olova hi nhlokomhaka • U cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana • U nyika vadyondzi van'wana nkarhi wo vulavula. • U yingisela vadyondzi, a va khutaza ku ringeta ku vulavula ririmi ro engetela ro sungula. • U khutaza swirho swin'wana swa ntlawa ku seketela vadyondzikulobye. **U rungula mhaka ya ntiyiso leyi nga humelela** • U tlhela a rungula leswi swa ha ku humelelaka • U rungula leswi humeleleke hi ndzandzelelano lowu faneleke. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe/ swifaniso/tigirafu Switshuriwa swo huma eka tibuku ta vadyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: ku hlaya no kanela hi nhlokomhaka no languta swifaniso/tidayagiramu, mimepe • U tirhisa maqhinga, xik. Ku hlaya hi xihatla ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela, ku tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U kombisa timhakankulu • U nyika tinhlamuselo ta marito lawa ya nga tolovelekangiki • U hlamula swivutiso mayelano na xitshuriwa **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo lamanene ya marito, nkhuluko na ku komba matitwelo ya yena **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo hi buku • Yelanisa xitshuriwa na vutomi bya yena	**U tsala mhaka ya ntiyiso leyi nga humelela** • U hlawula mhaka ya vundzeni leyi faneleke • U tsala nhlokomhaka • U longoloxela leswi humeleleke hi ndlela leyi faneleke. • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, na mahikahatelo lawa ya faneleke • U lulamisa mapeletelo hi ku tirhisa dikixinari na ku tlhela va tsala mpfampfarhuto • U dirowa/hetisa, lebula swifaniso, xik tichati, matafula, tidayagiramu, mimepe ya miehleketo, mimepe, tipulani/tidayagiramu. U hlawula mahungu ya nkoka • U katsa tilebulu leti faneleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku komba leswi ya vulaka swona.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ntwisiso no tirhisa nkarhi wa sweswi • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa rhavi ra xikotelo xik. ndzi nga famba, ndzi nga dya? • U tirhisa maendli xik. famba, fambile • U tirhisa riengeteri ra nkarhi (xik. Mundzuku, tolo) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka switori swa sweswi swa fikixini, xa ndhavuko, leswi nga n'wi humelela, milorho na swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlawula ku huma eka tinhlamuselo ta nomo ku komba vanhu exitorini • Va tirhisa nhlamuselo ya nomo ku komba vanhu exitorini • U humesa matitwelo na mavonelo ya yena hi xitori • U hlamula swivutiso swanomo swa xitori **Ku encenyeta swiyimo swin'wana leswi tivekaka** • U teka xiave eka n'wangulano a katsa na mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi faneleke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitori**. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba/ kumbetela ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba/kumbetela, tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo, a hlaya ku kuma vuxokoxoko. • U hlamula swivutiso hi xitori **U hlaya switshuriwa swa ta vanhu,** xik. Swirhambo • U hlamusela mhakankuklu • U komba swihlawulekisi swa xitshuriwa • U kanela xikongomelo xa xitshuriwa • U tirhisa dikixinari ku kuma tinhlamuselo ta marito **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulavulelo lamanene ya marito, nkhuluko, na matitwelo ya vona. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U humelerisa vutitwi bya yena hi ntlhaveko/nyanyuko lebyi hlayiweke eka xitshuriwa	**U tsala nhlamuselo yo olova ya vanhu** • U tsala kwalomu ka ndzimana yin'we. • U tsala hi vutumbuluxi • U tirhisa mahlawuri lama faneleke • Va tirhisa nkarhi wa sweswi na nkarhi wa sweswi wo ya emahlweni **U tsala hungu ro koma** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U lulamisa mahungu hi ndlela leyinene • U tirhisa xivumbeko lexinene, xik xiloso, siku, na sw. na sw. • U vumba swivulwa hi ndlela leyi faneleke **U tsala ndzimana** • U hlamusela xiendleko lexi kunguhatiweke • U lulamisa swiendleko hi ndlela leyi faneleke • Va tirhisa mahlanganisi • Va tirhisa nkarhi lowu taka • U kamba mapeletelo na mahikahatelo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ya wona eka dikixinari ta yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U hikahata hi ndlela leyi faneleke: hefemulo, hikombirhi, hikwana, mimfungho ya mintshaho, mfungho wa xivutiso, xihlamalo, hiko **U tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa no tirhisa maviti yo pfumala vunyingi, (xik. Mati) • U ndlandlamuxa eku tirhiseni vundhawu (ehenhla ka, ehansi) • U tirhisa mahlanganisi/marito yo khulukisa hungu ku komba ku engetela (na), na ndzandzelelano (kutani, endzhaku) • U tirhisa xivumbeko xa xivutiso (xik. i mani, i yini, rini, ncini, njhani • U twisisa no tirhisa maritorungulwa. • Maletere lamakulu eka mavitavito, eka swiyimo na nkomiso wa mavito ya vanhu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano xik. Njiyamavele

GIREDI YA 5 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** xik. Ku endla swo karhi. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U angula hi ndlela leyi faneleke eka swileriso • U landzelela ndzandzelelano hi ndlela leyinene. **U hlamusela maendlelo yo karhi yo olova** • U tirhisa mahlanganisi, xik. Loko, kutani, sw. na sw. • U kota ku hambanisa swiphemu eka leswi heleleke **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U nyika swileriso • Va cincana • U tirhisa nkarhi wa sweswi **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba/ kumbetela ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. ku kumbetela, vuthala bya mbangu • U kanela hi vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U hlamusela leswi swi nga ta endliwa • U landzelela swileriso (loko swi koteka) **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika nhluto wo koma hi nomo • U katsa timhaka ta nkoka, xik. Vito ra buku na nhlokomhaka • U nyika mavonelo ya yena ya xitshuriwa	**U tsala swileriso** • U tirhisa vuxokoxoko byo karhi lebyi lulameke • U tirhisa ndzandzelelano lowu lulameke hi ku tirhisa mahlanganisi, xik. Loko, kutani, sw. na sw. • U tirhisa nkarhi wa sweswi • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke **U tsala xihungwana xa maendlelo** • U tsala nhlamuselo ya leswi faneleke ku endliwa kumbe mhaka ya ntiyiso leyi humeleleke, h.l. xihungwana xa maendlelo ya swo karhi • U tsala xihungwana hi ndzandzelelano lowu amukelekaka • U tirhisa mahlanganisi • U nyika mavonelo hi maendlelo lawa ya tirhisiweke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U sungula ku tirhisa masivinene (mina, hina, sw. na sw.) • U sungula ku tirhisa mabumabumeri • U ndlandlamuxa ku tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxaka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi na wo ya emahlweni **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U yingisela xitlhokovetselo/risimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vulavula hi xitlhokovetselo (leswi xitlhokovetselo xi vulaka swona) • U yelanisa na mintokoto ya yena • U kombisa ncino na ku yelana ka mimpfumawulo • U angula (leswi va swi lavaka/va nga swi laveki eka xitlhokovetselo) **U hlaya xitlhokovetselo** • U vula marito hi ndlela leyi amukelekeke • U komba ntwisiso • U kombisa ncino **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitlhokovetselo/ switlhokovetselo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi, buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela hi nhlokomhaka na mongo wa xitlhokovetselo • U kanela hi marito lama yelanaka hi mimpfumawulo • U kanela hi marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana • U kanela hi marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona • U kanela hi swifananiso, xik "U yimbelela ku fana na xinyenyana", "I ngwenya" • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo, (swanomo kumbe ku tsala) **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo • Va tirhisa mavulelo lamanene ya marito, swivulwana na rivilo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku/switori switshuriwa leswi va swi hlayeke	**U tsala xi(swi)tlhokovetselo leswi nga na rimba kumbe swivulwa leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka**: • U vuyelela xivumbeko xin'we ku vumba ncino wa vutlhokovetseri na patironi • U tirhisa marito lawa ya encenyetaka mimpfumawulo ya wona • U tirhisa marito lama ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana. **U tsala hi xi (swi) tlhokovetselo** • U hlamusela mongo wa xitlhokovetselo • U humesa matitwelo hi xitlhokovetselo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini.** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa rimbewu (xinuna na xisati)ra maviti yo karhi, (xik. nuna/nsati) • U tirhisa tinxaka to hambanahambana ta mahlawuri • Nkarhi wa riendli wa sweswi wo yisa emahlweni (U le ku hlayeni) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U hlamula swivutiso hi leswi swi nga humelela ro sungula, ra vumbirhi, ra vunharhu na. sw na. sw • U nyika mavonelo ya yena • U hlamula swivutiso swo tikanyana, xik. Hikokwalaho ka yini va nga...?, U wu ta endla yini....?, • U humesa matitwelo na mavonelo, xik. Hikokwalaho ka yini swi nga...? **U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka, a cinca ku suka eka ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzikulobye hi ku va yingisela • U kondletela vadyondzi van'wana ku vulavula	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya no kanela hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U bvumba no kumbetela hi ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela ntivomarito lamantshwa • U komba ndzandzelelano wa leswi nga humelela, mbangu na swimunhuhatwa • U endla swivutiso hi xitori • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya buku yo olova/nhluto wa xitori • Komba swihlawulekisi swa nkoka, xik. nhlokomhaka, nongonoko wa swimunhuhatwa, nkomiso na mpimo • U nyika mavonelo ya nhluto **Ku titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika nhluto wo koma wa buku hi nomo	**U tsala xitori xo olova hi rimba** • U tsala xivulwa lexi faneleke xo sungula/xa manghenelo • U tsala swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa mahlanganisi (na, kambe) • U tirhisa mahlawuri yo hambanahambana • U tsala mahetelelo lamanene **U tsala nhluto wa buku yo olova/ xitori hi rimba** • U tirhisa rimba hi ndlela ya kahle • U katsa nhlokomhaka, swimunhuhatwankulu na kungu/ nhlokomhaka • U katsa nkomiso wa kungu • U nyika mavonelo ya yena ya xitshuriwa **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa maviti lawa ya nga vunyingi xik. mati, misava • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri • U tirhisa mahlawuri yo hambanahambana • U ndlandlamuxa matirhiselo ya swivumbeko swa swivutiso, xik. Hikokwalaho ka yini, i mani? • U tirhisa mahlanganisi **Ntivoririmi eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Kholokhexini, xik bandi na buruku, kondlo na ximanga

GIREDI YA 5 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena • U rungula ntokoto wa yena lowu yelanaka na leswi a swi yingiseleke			
VHIKI RA 3-4	**U yingisela xitshuriwa xa mahungu,** xik. Nhlamuselo ya swa nomo ya (mi) nchumu wo karhi/swimilana/swiharhi/ tindhawu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U komba (mi)nchumu wo karhi • U hlamusela leswi yi/wu tirhisawaka swona • U dirowa no xi lebula **U ntlawahata swilo** ku ya hi swihlawulekisi swo fana na leswi swi tirhaka swona kumbe vuswikoti • U ava swilo hi mintlawa • U hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini swilo swi famba swin'we • U hetisa tafula leri nga na tinhlokomhaka leti faneleke	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba no kumbetele eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U hlaya hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma mahungu/vuxokoxoko byo karhi, xik matafula yo komba nkarhi kumbe tixedulu • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa na swo voniwa	**U tsala nhlamuselo yo koma ya (mi)nchumu/swimilana/swiharhi/ tindhawu u tirhisa rimba** • U tirhisa rimba hi ndlela leyinene • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa ntivomarito lamanene • U hikahata hi ndlela leyinene	**Mapeletelo** • U peleta marito lawa yo toloveleka hi ku tirhisa dikixinari • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa maletere ya alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **U tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mavitavito, xik. maletere lamakulu • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu taka wa riendli • Nkarhi wa sweswi ku komba swilo leswi humelelaka nkarhi na nkarhi • " Ndzi hlamba meno ya mina masiku hinkwawo"

GIREDI YA 5 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena • U rungula hi ntokoto wa yena wo yelana na leswi a nga swi yingisela	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **Ku titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela a rungula xitori lexi hlayiweke	**U endla nkomiso wa mepe wa miehleketo wa xitshuriwa xa hungu ro koma.** • U komba timhakankulu leti nga riki ehansi ka tinharhu • U tirhisa marito lawa ya nga khoma hungu • U dirowa/hetisa no lebula swovoniwa, xik. tichati/matafula/ tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso • U tirhisa mahungu yo huma eka xitshuriwa xo tsariwa kumbe xo voniwa • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa ntivomarito lamanene **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dkixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha (marito lama nga na tinhlamuselo leti kanetanaka, xik. Famba/vuya) • Ku engetela swirhangi na swilandzi eka rito

GIREDI YA 5 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U angula eka leswi a swi yingiseleke • U hlamula swivutiso swo tikanyana, xik. Hikwkalaho ka yini va nga...?, A wu ta endla yini....? sw na sw • U humesa matitwelo, xik. Hikokwalaho ka yini u nga... • U lemuka mahungu lawa ya faneleke ya xitori hi ku tirhisa marito lawa ya nga khoma mongo • U lebula/hetisa xitshuriwa xo voniwa, xik. dayagiramu kumbe tafula ro vulavula hi xitori **U tlhela a rungula xitori** • U tirhisa nkarhi lowu nga hundza • U tirhisa ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa mahlanganisi **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U rungula hi ntokoto wa yena wo yelana na leswi a nga swi yingisela	**U hlaya switori**. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U hlaya ku kuma vuxokoxoko na ku tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U komba no nyika vonelo eka kungu • U nyika swivangelo xa leswi a swi endlaka • U twisisa ntivomarito • U hlamula swivutiso swo huma eka xitori • U tlhela u rungula xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke (swa nomo kumbe swo tsala) **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika matitwelo ya yena eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U yelanisa leswi a swi hlayeke na vutomi bya yena	**U tsala xitori hi ku tirhisa rimba** • U tsala tindzimana leti nga riki ehansi ka timbirhi • U hlanganisa tindzimana hi ku tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ntivomarito mantshwa na mahikahatelo lama ya dyondziweke • U tirhisa tithekiniki ta ku tsala ka vutumbuluxi, xik. U tirhisa mpimanyiso • U tirhisa ntivoririmi wo lulama, mapeletelo, mahikahatelo na ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tsemelela marito ya va hi swiphemu leswintsongonyana, xik. Mu-fa-na;tsu-tsu-ma **U tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U twisisa no tirhisa maendli ku hlamusela swiendlo • U tsala swivulwa swa nkarhi lowu taka • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ya "loko" na "kutani" **Ntivoririmi eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (Marito lama nga na tinhlamuselo to fana, xik. Mufana/ jaha)

GIREDI YA 5 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U yingisela no angula eka swileriso swa nomo** • Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U landzelela swileriso • U komba ku twisisa marito ya ndzeriso • U kombisa leswi nga ta humelela (loko swiletelo nga landzeleriwi) **U encenyeta swiyimo leswi nga toloveleka,** xik. Ku nyika swileriso • U nyika swileriso leswi nga riki ehansi ka 4 hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ririmi leri faneleke/ ntivomarito, xik. swiletelo swa matlhelo, xileriso xo huma eka riendli. **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo, xik**. Rhisipi kumbe swileriso swo endla xo karhi Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko byo karhi • U kanela vuxokoxoko byo karhi bya xitshuriwa • U kanela ndzandzelelano wa swileriso • U hlamula swivutiso swa xitshuriwa • U landzelela swileriso hi mfanelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku kumbe switshuriwa leswi va swi hlayeke • U rungula hi ntokoto wa yena wo yelana na leswi a nga swi yingisela	**Ku tsala rhisipi kumbe swileriso swo endla swo karhi u tirhisa rimba** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa rimba hi ndlela yo lulama • U katsa nongonoko wa swichelachelana • U katsa maendlelo hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U tirhisa nkarhi wa sweswi wa riendli • U peleta marito lama toloveleke hi ndlela leyinene • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo • U tsala ntirho lowu baseke u tirhisa xivumbeko xo amukeleka ku fana na tinhlokomhaka **U tsala ndzungulo wo koma wa maendlelo lawa ya landzeleriweke, h.l. timhaka ta ntiyiso** • U katsa mahungu hinkwawo lawa ya faneleke • U tsala mahungu hi ndzandzelelano lowu faneleke • U nyika mavonelo hi maendlelo lawa ya landzeleriweke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini **U tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa maengeteri ya ndhawu (endlwini, eDurban) • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, swinene • U tirhisa nkarhi lowu taka, (ndzi ta n'wi vona mundzuku) • U sungula ku tirhisa mahlanganisi, xik ro komba ku hambana (kambe), xivangelo (hikuva) na xikongomelo (leswaku) • U tirhisa mimfungho ya xivutiso • U tirhisa xihlamalo **Ntivoririmi eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela nhlamuselo ya nomo ya tindhawu/vanhu** • Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tekela enhlokweni mahungu lawa ya faneleke yo huma eka xitori, xik. eka chati/tafula • U kombisa ku fana na ku hambana **U yingisela na ku rungula leswi swi nga tshama swi ku humelela** • U tsundzuka leswi a swi tokoteke hi ndzandzelano lowu faneleke • U hlamula swivutiso hi leswi swi nga humelela eku sunguleni, ravumbirhi, sw. na sw **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya switirhisiwa swa mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U twisisa swihlawulekisi swa xitshuriwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. u tirhisa vuthala bya mbangu ku humesa nhlamuselo, a kumbetela • U hlamusela xivangelo na switandzhaku eka xitori, xik. Ku humelele yini rini .....? • U hlamula swivutiso mayelano na xitori • U komba no kanela swimunhuhatwa **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya ndzimana yo koma** • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U tsala nkomiso no seketela xik. a hlawula nkomiso wa kahle **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wo koma wa buku u tirhisa rimba leri faneleke	**U tsala xitori nakambe hi marito ya yena, a tirhisa rimba** • U tirhisa nkarhi lowu nga hundza • U komba swiendlekonkulu • U rungula swiendleko hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo, mahikahatelo, ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wina** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ya yena n'wini ku peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ndlela leyinene **U tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa no tirhisa mavitavito, xik buku, tibuku • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, yena) • U ndlandlamuxa ku twisisa no tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka • U tirhisa xihlamalo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U vulavula hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka leyi a yi lulamiseke** • U kunguhata no lulamisa tipoyinti ta nkoka • U vula swivulwa leswi nga riki ehansi ka 5 hi nhlokomhaka. • U hlamula swivutiso **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya switshuriwa swa mahungu leswi nga na swifaniso,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo mimepe/swifaniso/tigirafu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko byo karhi bya nkoka • U kanela mhaka ya nkoka lama nyikiweke na vuxokoxoko byo karhi • U hlawula vuxokoxoko lebyi faneleke ku hlamula swivutiso **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U rungula xitshuriwa hi swivulwa leswi nga tluriki 5	**U dirowa/hetisa na ku lebula switshuriwa swo olova swo voniwa,** xik. Tichati/matafula tidayagiramu/ mimepe/swifaniso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa mahungu ku suka eka xitshuriwa xo voniwa kumbe xo tsariwa • U lulamisa mahungu hi ndlela yo basa • U hundzisa hungu hi ndlela leyinene • U tirhisa mimfungho leyi faneleke/ tidayagiramu **U endla nkomiso wa mepe wa miehleketo wa xitshuriwa xo koma** • U komba tipoyinti ta nkoka leti nga riki ehansi ka tinharhu • U tirhisa xivumbeko lexinene **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa no tirhisa mavitaswianakanyiwa • U sungula ku tirhisa risivintalo ra • hinkwa-, -xe, na swa- • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa switori, a hlamula swivutiso swo kongoma • U nyika angulo wa yena • U humesa no hlamusela vonelo ra yena **U tlhela a rungula xitori** • U hlamusela leswi nga humelela hi ndzandzelelano lowu faneleke • U kongomisa eka swimunhuhatwankulu • Ndzungulo wa leswi xitori xi vulavulaka hi swona lowu twalaka • U ringanyeta mahetelelo man'wana ya xitori • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi dyondzisiweke eka tigiredi leti hundzeke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitori lexi nga na n'wangulano** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa leswi kungu na swimunhuhatwa swi nga yimelaka mavonelo yo karhi ya misava. • U hlamula swivutiso mayelano na xitori • U komba vunene/na hungunkulu ra xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xi/switlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, a languta eka swifaniso hi vukheta, a tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela hi nhlokomhaka na mhakankulu • U kanela hi ncino na swifananisi • U humesa matitwelo ya yena lawa ya tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U yelanisa switshuriwa na vutomi bya yena • U nyika mavonelo ya yena eka xitshuriwa	**U tsala xitori xo olova ku katsa na n'wangulano** • U tsala xitori xo tsakisa (Xitori xi na masungulo, exikarhi na mahetelelo) • U tirhisa nkarhi wa riendli lowu faneleke • U hlanganisa swivulwa hi "na" na "kambe" • U tirhisa mahikahatelo yo hambanahambana, ku katsa na mintshaho ya mimfungho • U sungula ku tirhisa ku tsala hi ku landzelela magoza **U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • Ku endla mbubutsa byongo , xik. Mepe wa miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U kamba mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U tirhisa dikixinari ku peleta marito lawa ya nga toloveleka hi ndlela leyinene • U hikahata hi ndlela leyi faneleke: hefemulo, hikombirhi, hikwana, mimfungho ya mintshaho, mfungho wa xivutiso, xihlamalo, hiko **U tirha hi marito na swivulwa** • U vumba xivulwa xo olova a humesa nhlokomhaka, riendli, na xiendliwa, "Nyiko u hlaya buku" • Nyiko/hlaya/buku • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba xiyimo (loko, kutani) • U ndlandlamuxa ku tirhisa marito ya muvulavuri. • U sungula ku lemuka na ku tirhisa maritorungulwa **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela • U kondletela swirho swa ntlawa ku seketela vadyondzikulobye • U tirhisa minongoti na ntivomarito lowu yelanaka na tidyondzo tin'wana • Ku cinca ririmi rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile **U tlanga mintlangu ya ririmi** • U landzelela swileriso hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • Va cincana, va nyika van'wana nkarhi wo vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo,** xik. Swileriso swa xikambisiso/xiperimente xa sayense kumbe phurojeke Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso/swo voniwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U kuma vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela swo voniwa • U hlamusela ndzandzelelano na xivumbeko • U landzelela swileriso **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya xitshuriwa xa mahungu eka tidyondzo tin'wana,** xik. Xiviko xo koma, nhlamuselo yo huma eka dyondzo yin'wana • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U kanela timhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela no kanela hi swo voniwa	**U tsala xitshuriwa xa mahungu, xik.** Xitshuriwa lexi tirhisiwaka eka tidyondzo tin'wana • U tsala tindzimana timbirhi kumbe tinharhu • U lulamisa mahungu hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa ririmi ra mafundza • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa marito ya riendli ra xitwisiwo hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • U endla mbubutsa byongo hi ku tirhisa, xik. mimepe ya miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U kamba mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ya yena n'wini ku peleta marito lawa ya toloveriweke hi ndlela leyinene • U tirhisa marito ya mpfumawulo wa dl- **U tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa ku twisisa no tirhisa mahlanganisi ku komba engetela, ndzandzelelano no hambanisa. • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba xivangelo na switandzhaku (leswaku) • U twisisa no tirhisa mbulavulo wa ndzungulo • U tirhisa mintshaho ku komba marito ya muvulavuri • U twisisa no tirhisa nandzulo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • **U engetela swirhangi na swilandzi eka rito**

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8		**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo hi xitshuriwa		
VHIKI RA 9-10	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana hi ku va yingisela • U kondlotela swirho swin'wana swa ntlawa ku seketela vadyondzikulobye • U cinca ririmi ku suka eka rin'wana ku ya eka rin'wana loko swi fanerile • U vutisa no hlamula swivutiso swo tikanyana, xik. A wu ta endla yini? **U tlanga ntlangu wo olova** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tirhisa vundzeni na ririmi leri faneleke • U tirhisa marito ya muvulavuri • U ndlandlamuxa kungu ra xitori leri twalaka • U tirhisa rito na swirho ku humesa nhlamuselo • U vula marito hi ku twala no lulama	**U hlaya ntlangu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U bvumba ku suka eka nhlokomhaka • U tirhisa maqhinga yo hlaya • U kombisa leswi xitori xi vulavulaka hi swona • U kanela hi swimunhuhatwa, mbangu na leswi swi humelelaka • U komba matitwelo loku ku ntlhotlhiwaka hi xitshuriwa • U kanela hi xivumbeko xa ntlangu	**U tsala n'wangulano wo koma/tsalwa ra ntlangu u tirhisa rimba** • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U lulamisa n'wangulano na leswi humelelaka hi mfanelo • U tirhisa marito ya muvulavuri • U tirhisa xitayili xa matsalelo ya nkamafundza • U tirhisa mahikahatelo lamanene, xik. Hikombirhi, xihlamalo na mfungho wa xivutiso **U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • U endla mbubutsa byongo hi ku tirhisa mepe wa miehleketo • U humesa mpfapfarhuto wo sungula • U pfuxeta • U hlayisisa • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela lowu nga basa, wo hlayeka, hi ntsalanganyo lowu lulameke	**Mapeletelo na mahikahatelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tsala marito lwa ya sungulaka hi ma-loko ya ya eka vunyingi • U hikahata hi ndlela leyi faneleke: hefemulo, hikombirhi, hikwana, mimfungho ya mintshaho, mfungho wa xivutiso, xihlamalo, hiko **U tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa rimbewu (xinuna na xisati) ra maviti man'wana, (xik. Nkuku/ mbhaha) • U pfuxeta mavitinkatsano • U tirhisa marito ya muvulavuri na marito yo rungula hi ndlela leyinene • U ndlandlamuxa eka ku twisisa no tirhisa nkarhi lowu nga hundza • U ndlandlamuxa eka twisisa no tirhisa nkarhi wa sweswi • U sungula ku tirhisa mahlanganisi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U titoloveta ku yingisela na ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla a komba matitwelo, ntwisiso wa xitshuriwa • U hlayela ehenhla u tirhisa mavulelo lamanene ya marito, rivilo na vholumu. **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa switshuriwa leswi a nga swi hlaya	**U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa ntiyiso xa sweswi xa fikixini/ndhavuko/swirungulwana swa wena/milorho/swa matimu swo ka swi nga tshembisi) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U twisisa switori • U hlamula swivutiso swo kongoma • U vutisa swivutiso leswi faneleke no angula eka swivutiso • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik. Hikokwalaho ka yini swi nga ...? i yini? U ehleketa njhani....? • U kanela hi ku pfumela eka leswa kahle na leswi nga riki kahle, swa ta vanhu na timhaka ta nkoka eka xitori, a cincancinca tindzimi loko swi fanerile. **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U landzelela no nyika swileriso hi ndlela leyinene • U tirhisa ntivoririmi ro hambanahambana • Va cincana, va nyiketana na van'wana hi nkarhi wo vulavula	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo ya marito mantshwa • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byin'wana. • U komba ndzandzelelano wa swiendleko • U komba mbangu na swimunhuhatwa • U hlamula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik hikokwalaho ka yini u nga...? i yini...? u swi ehleketa njhani....? • U kanela hi ku pfumela eka leswa kahle na leswi nga riki kahle (ethical), swa ta vanhu na timhaka ta nkoka eka xitori, a cincancinca tindzimi loko swi fanerile. **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U titoloveta ku hlaya • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala hi swiendleko leswi swi nga tshama swi ku humelela** • U hlawula nhlokomhaka na vundzeni ku suka eka ntokoto wa yena • U rungula swiendleko hi ndzandzelelano • U humesa swivangelo na switandzhaku **U tsala xitori xo olova** • U tirhisa xivumbeko xa xitori • U tirhisa ririmi hi ndlela yo ehleketa ntivoririmi wo hambanahambana • U hlanganisa swivulwa ku endla ndzimana leyi khomaneke hi ku tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahatelo lamanene • U tirhisa nkarhi wa riendli hi ndlela leyi nga cincancinciki • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirhisa magoza yo tsala lawa ya landzelaka ku tsala xitori** • U endla mbubutsa byongo hi ku tirhisa, xik. mepe wa miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U tlhela a tsala endzhaku ka xivikotsundzuxo **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito yo toloveka a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • Marito lawa ya helaka hi xilandzi – ana . xik, banana, tshikana **U tirha hi marito na swivulwa** • A twisisa no tirhisa mavitaswilo • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, wena, hina) • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U ndlandlamuxa eka xitwananisi nhlokomhaka xik, mufana wa dya. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya no ololoxa xiphiqo xa xiphazamisamarito** • U tirhisa ntivomarito lowunene • U peleta marito hi ndlela leyinene • U hlamusela leswi marito ya vulaka swona/a ya tirhisa eswivulweni **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela a rungula xitori hi 5 kumbe 6 wa swivulwa • U endla nhluto wa buku wo koma hi nomo		
VHIKI RA 3-4	**U teka xiave eka mbhurisano/ nkanerisano** • U kanela hi tinhlokomhaka leti nga toloveleka ku katsa na to huma eka tidyondzo tin'wana • U tirhisa vuswikoti bya le henhla byo ehleketa xik. a kanela hi leswi pfunaka na leswi swi nga pfuneki, a nyika mavonelo • U tirhisa minongoti na ntivomarito wo huma eka tidyondzo tin'wana • U cincana na van'wana a komba ku xixima. U xixima na mavonelo ya van'wana	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu,** xik. atikili ya magazini kumbe xiviko xa mahungu. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: U kumbetela/bvumba leswi xitshuriwa xi vulavulaka hi swona hi ku xi languta • U tirhisa maqhinga yo hambanahambana yo hlaya, xik. u hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela, na ku hlaya hi ku hatlisa hi xikongomelo xo kuma swo karhi • U hlamula swivutiso • U kanela mhakankulu ya hungu na vuxokoxoko byo karhi • U twisisa xivumbeko na nkhaviso wa switshuriwa swa swihangalasamahungu	**U tsala xitshuriwa xa mahungu u tirhisa rimba** • U hlawula nhlokomhaka ya leyi faneleke • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U katsa mahungu mayelana na vunene na vubihi • U lulamisa tafula leri kombaka vunene na vubihi **U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • U endla mbubutsa byongo hi ku tirhisa, xik. mepe wa miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U tlhela a tsala endzhaku ka xivikontsundzuxo	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirha hi marito lawa ya nga na mpfumawulo wa tl- **U tirha hi marito na swivulwa** • U tirha hi maviti lawa ya nga na vunyingi ntsena, xik mati, mali • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivikomba, xik. Lexi, lava, lavayaa) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri ya le mahlweni ka riviti, xik. Lavakulu vafana va karhata • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri ku katsa lawa ya nga na vuxaka na malembe

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya no twisisa phositara** • Ku tilulamisela ku hlaya: U kanela hi swifaniso • U nyika nhlamuselo ya mahungu • U kanela hi xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela hi swin'wana swa matirhiselo ya ririmi **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U komba matitwelo ya yena eka xitshuriwa lexi a xi hlayeke • U yelanisa xitshuriwa na vutomi bya yena	**U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito** **U endla phositara** • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U katsa xifaniso • U tirhisa sayizi ya nkandziyiso hi ndlela leyinene • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela lowu baseke no hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa ntiyiso xa sweswi xa fikixini/ndhavuko/swirungulwana swa wena/milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa kungu, swimunhuhatwa na swiendleko • U nyika nkomiso wa xitori lowu nga na rimba • U nyika vonelo ra yena no nyika na xivangelo • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi dyondziweke eka tigiredi ta le hansi, xik. Nkarhi lowu nga hundza na lowu taka **U rungula xitori** • U katsa swimunhuhatwa na mbangu • U katsa kungu ro olova • Ndzandzelelano wa xitori lowu twalaka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamusela ya marito • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byin'wana. • U komba ndzandzelelano wa swiendleko • U kombisa mbangu na swimunhuhatwa • U hlamula no sungula no sungula ku vutisa swivutiso swo tikanyana, xik. hikwalaho ka yini u nga...? I yini....? U ehleketa njhani....? • U kanela hi swilo leswinene na leswi swi nga ri swinene, na swa ta vanhu eka xitori ku cinca tindzimi loko swi fanerile	**U rungula leswi swi nga tshama swi ku humelela** • U hlawula nhlokomhaka na vundzeni bya leswi a nga tshama a swi tokota • U rungula swiendleko hi ndzandzelelano • U hlamusela xivangelo na xitandzhaku • U tirhisa ntivoririmi, ntivomarito, na mapeletelo lama faneleke • U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza **U tsala nhluto wa buku wo olova a tirhisa rimba** • U hlawula vundzeni lebyinene • U tirhisa rimba hi ndlela leyinene • U komba no hlamusela mavonelo ya yena • U katsa nhlokomhaka ximunhuhatwa, mbangu na nkomiso wa xitori	**Mapeletelo** • Peleta marito lawa ya nga toloveleka, ku tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka matirhiselo ya marhavi ya maendli • U tirhisa maengeteri ya nkarhi (xik. Mundzuku, tolo) • U tirhisa swirhangi na swilandzi ku komba vundhawu • U tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. U vabya ngopfu. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena • U tsundzuka leswi humeleleke kumbe ntokoto hi ndzandzelelano lowunene	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya xi (swi)tlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso mayelano na xitlhokovetselo • U humesa ku titwa ka loku ntlhotlhiwaka hi xitlhokovetselo • U kanela hi yelano wa mimpfumawulo, marito lawa ya sungulaka hi mpfumawulo wo fana na swifananisi **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wo koma wa buku hi nomo	**U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • U endla mbubutsa byongo hi ku tirhisa mepe wa miehleketo kumbe minongonoko, sw. na sw. • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U tlhela a tsala endzhaku ka xivikontsundzuxo **U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito** **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U teka xiave eka mbulavurisano** • U vutisa no hlamula swivutiso • U xixima vadyondzi van'wana • U va yingisela no va hlohlotela ku vulavula • U cinca ririmi ku ya eka rin'wana loko swi fanerile **U teka xiave eka mbhurisano hi tinhlokomhaka leti nga toloveriwangiki ngopfu, xik. U ehleketa no hlamusela leswi swi nga humelelaka mayelana na xiyimo xo bvumba, xo fana na leswi va nga swi endlaka hi R100-00** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa maendlelo ya xipimelo **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U endla xitlhokovetselo xo koma kumbe xinsin'wana • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swo olova • U rungula mahungu ya yena	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu xa le ka tidyondzo tin'wana,** xik. Xiviko xo koma, nhlamuselo ku huma eka dyondzo yin'wana Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya no kanela tinhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U hlaya hi ku hatlisa ku kuma mongo eka mahungu • U tekela enhlokweni ntirho lowu endliwaka hi swifaniso na swinepe eka ku tisa nhlamuselo • U hlamula swivutiso mayelano na xitshuriwa • U komisa ndzimana hi rimba **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya no twisisa phositara • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi swifaniso • U twisisa hungu • U hlamusela xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela hi yan'wana ya matirhiselo ya ririmi • U komba no kanela hi swihlawulekisi swa xivumbeko ku fana na muhlovo, tisayizi to hambanahambana kumbe sayizi ya matsalelo (fonto) • U kanela hi xivumbeko/vuandlalo	**U endla phositara** • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U katsa xifaniso • U tirhisa tisayizi leti amukelekeke ta nkandziyiso • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela lowu baseke no hlayeka **U tsala xitshuriwa xa mahungu a** **tirhisa rimba** • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U katsa chati, girafu kumbe dayagiramu loko swi fanerile • U tsala tindzimana timbirhi kumbe tinharhu • U tirhisa timhaka ta nkoka leti lulameke na ku lulamisa timhaka kahle • U tirhisa mapeletelo na mahikahatelo lama lulameke • U tirhisa mahlanganisi **U tirhisa matsalelo ya ku landzelela magoza** • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U pfuxeta • U hlayisisa • U hlaya mpfapfarhuto wo hetelela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no hlayeka	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kambela mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Vun'we na vunyingi bya maviti **U tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa ku tirhisa mahlanganisi yo komba xivangelo na xikongomelo. • U tirhisa maengeteri ya mukhuva, (xik. swinene, ngopfu) • U tirhisa "ta" ku kombisa nkarhi lowu • taka, xik. Ku ta va na mpfula namuntlha • U tirhisa maengeteri ya mukhuva • Nkarhi wa riendli wa sweswi wo yisa emahlweni, xik "Ndza ha famba, ndza dya. • U tirhisa riendli ra xitwisiwo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 5 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWA NOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8		**U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo hi xitshuriwa • U kala/pimanisa xitshuriwa na swin'wana leswi hlayiweke exikarhi ka lembe		
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

GIREDI YA 6

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma ku kombisa ku twisisa • U nyika angulo/nhlamulo ya yena eka xitori a xi yelanisa na vutomi bya yena n'wini **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U landzelela na ku nyika swileriso hi ndlela leyi lulameke • U tirhisa ntivomarito wo hambana • U cincana na van'wana a va nyika nkarhi wa ku vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wo olova wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso na swa swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U yingisela xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: a bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik.; ku bvumba, tirhisa vuthala bya mimpfumawulo na mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi a xi hlayeke • U kanela nhlokomhaka, kungu na laha xitori xi humelelaka kona (mbangu) • U hlamula swivutiso hi xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U endla xiphazamisamarito** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U peleta marito hi ndlela yo lulama • U paluxa tinhlamuselo ta marito/a ma tirhisa exivulweni	**U tsala xitori xo olova** • U tirhisa rimba ro tsala ntsena loko swi fanerile • U tirhisa mepe wa miehleketo kumbe chati yo kombisa ndzandzelelano ku endla nkunguhato • U hlawula nhlokomhaka na vundzeni lebyi faneleke • U tsala xivulwa xo sungula lexi faneleke • U tirhisa mahlanganisi • U tsala mahetelelo lama faneleke • U tirhisa ntivoririmi, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo lama faneleke **U tirhisa maendlelo yo tsala hi ku landzelela magoza** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfampfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela lowu nga basa no hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U ndlandlamuxa vutivi bya mimpfumawulo ku peleta marito, xik. ndlandlamuxa vuxaka bya marito ku ya hi leswi ma twakarisaka xiswona kumbe ku languteka. • U ndlandlamuxa vutivi bya marito lama a ma tivaka loko a ma vona na lawa ma tirhisiwaka ngopfu **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa na ku twisisa maviti lama hlayekaka, xik. (buku – tibuku) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene (xik; Mina, wena, xona, hina, vona) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka, xik; Mufana wa famba/Vafana va famba... • U ndlandlamuxa eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu nga hundza. **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2		**U ehleketa hi xitshuriwa lexi a xi hlayeke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U endla nhluto wo koma wa buku hi nomo • U yelanisa/kombisa vuxaka exikarhi ka xitshuriwa na vutomi bya yena n'wini		
VHIKI RA 3-4	**U yingisela mahungu yo karhi lama humeleleke ya ntiyiso, xik.** Xiviko xa mahungu, leswi nga humelela swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa ya Mudyondzisi (FSM) • U twisisa minongoti na ku tirhisa ntivomarito lowu nga na vuxaka na tidyondzo tin'wana • U hlamusela na ku kombisa mavonelo ya yena • U kanela xitshuriwa **U ya emahlweni na mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U xixima van'wana hi ku va yingisela na ku va kondletela ku vulavula	**U hlaya mahungu yo karhi yo olova lama humeleleke ya ntiyiso, xik.** atikili ya mahungu kumbe leswi nga humelelela swa ntiyiso Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa ya Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa vuthala bya dyondzo ya mimpfumawulo na mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kombisa swivangelo na switandzhaku	**U tsala mahungu yo olova lama humeleleke ya ntiyiso** • U tirhisa rimba laha swi faneleke • U hlawula mahungu lama faneleke • U lulamisa mhakankulu na vuxokoxoko byo seketela • U tirhisa mahlanganisi, masivi hi mfanelo **U tsala papila ro olova ra xinghana** • U tirhisa rimba ro tsala • U hlawula vundzeni bya mahungu lebyi faneleke • U kongomisa papila eka munhu loyi a faneleke, ku ya hi xikongomelo • U hlela leswi a swi tsaleke hi ku lulamisa ririmi, mahikahatelo na swihoxo swa mapeletelo	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa vutivi bya nxanxamelo wa xialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. • U ntlhantlha marito yo leha hi swiphemu swintsongontsongo, xik. tsu-tsu-ma **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxa eka ku twisisa ku tirhisa nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa marhavi ya maendli, xik. 'nga' ku kombisa ku koteka • U tirhisa maengeteri ya nkarhi (mundzuku, namuntlha) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **Ku hlaya xitshuriwa xa ta vanhu, xik; mapapila ya xinghana** • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kombisa swihlawulekisi, xik; xivumbeko, maxewetelo, na sw. na sw. **U hlaya switshuriwa swa swihangalasamahungu, xik. Swinavetiso/timphafulete/tiphositara** • U kombisa hungunkulu • U kanela matirhiselo ya xivumbeko xa xitsariwa, mihlovo leyi tirhisiweke, makandziyiselo na swifaniso • U twisisa hilaha swifaniso na marito swi tirhisiwaka ku hlohletela ku hlaya **U ehleketa hi xitshuriwa lexi a xi hlayeke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U endla nkomiso wa xitshuriwa hi swivulwa swintsongo • U nyika mavonelo eka xitshuriwa	**U tirhisa maendlelo yo tsala hi ku landzelela magoza** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • U hlela • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfampfarhuto wo hetelela lowu nga basa no hlayeka **Ku rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U endla nkomiso wa xitori lexi nga na rimba • U twisisa na ku tirhisa swivutiso Xik. U ehleketa hi yini? Hikokwalaho ka yini? • U tsundzuka leswi n'wi humeleleke na swiendleko hi ndzandzelelano wa kona **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka yo karhi	**U hlaya xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swo huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. Ku bvumba, u tirhisa vuthala bya dyondzo ya mimpfumawulo na mbangu • U kanela ntivomarito wuntshwa wo huma eka xitshuriwa lexi hlayiweke • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kombisa nhlokomhaka, mbangu na kungu **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo • U hlaya leswi n'wi humeleleke, xik. Dayari/leswi tsariweke/nghenisiweke eka dayari • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kombisa swihlawulekisi, xik. xivumbeko, maxewetelo, na sw. na sw. **U ehleketa hi xitshuriwa lexi a xi hlayeke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/va ri vambirhi** • U hlamusela mavonelo ya yena n'wini	**U tsala ku ehleketa hi yena n'wini,** xik. ku tsala dayari a tirhisa rimba • U tirhisa rimba leri lulameke • U tirhisa xitayili xa nkamafundza • U hlawula vundzeni lebyi faneleke nhlokomhaka • U vula swiendleko hi nxanxamelo lowu faneleke/wo lulama • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ririmi, mapeletelo, mahikahatelo lama faneleke na ku siya mintsalanganyo exikarhi ka tindzimana **Ku rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta yena eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito lama nga toloveleka hi ku lulama/nkahoxeko, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa vutivi bya nxanxamelo wa xialifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma marito eka dikixinari. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, wena, vona) • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamuselo swiendlo • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa vundhawu (ehenhla, ehansi) • U tirhisa mahlanganisi ku komba engetelo na ndzandzelerisano (kutani) • U tirhisa swivumbeko swa swivutiso, xik. I mani? I yini? Njhani? Hikokwalaho ka yini? • Maletere lamakulu, eka mavitavito, tinhlokomhaka na nkomiso wa maviti ya vanhu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mafanapeletwa (marito lama peletiwaka ku fana kambe ma ri na tinhlamuselo to hambana)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U yingisela na ku nyika ndzandzelelano wa swileriso** • U angula hi ku endla swileriso swa ndzandzelelano swo tika • Swileriso leswi a swi nyikiweke swa twala • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ku landzelelana ka swilo kahle **U hlamusela endlelo/magoza yo karhi** • Mahungu lama nyikiweke eka nhlamuselo ya twakala • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ku landzelelana ka swilo kahle • U twisisa minongoti na ku tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na tidyondzo tin'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu/ minkunguhato Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka vito, swifaniso na tinhlokomhaka to rhangela • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u hlaya hi ku hatlisa ku kuma mongo eka mahungu yo karhi • U twisisa swihlawulekisi swa swo voniwa, xik. Swiletelo, mimfungho, na sw. na sw. • U hlamusela mahungu eka xitshuriwa xo voniwa • U landzelela swileriso **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U endla xiphazamisamarito** • U tirhisa ntivomarito lowu amukelekaka • U peleta marito kahle • U nyika tinhlamuselo ta marito/u ma tirhisa eswivulweni **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla minkomiso ya xitshuriwa hi swivulwa swintsongo • U nyika mavonelo ya yena hi xitshuriwa	**U tsala nhlamuselo yo olova ya maendlelo yo karhi** • Mahungu lama nyikiweke eka nhlamuselo ya twala • U tirhisa mahlanganisi • U tsala hi ndzandzelelano lowu faneleke • U tirhisa ririmi ra mafundza • U tirhisa ntivomarito wa le ka tidyondzo tin'wana **U dirowa, a khavisa na ku hetisa xitshuriwa xo voniwa**, xik. Tichati/ matafula/tidayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu/ na swo kunguhatiwa • U engetela tilebulu leti lulameke • U nghenisa mahungu lama faneleke • U tirhisa marito ya nkoka **U tsala tinhlamuselo to olova hi ku tirhisa rimba** • Ku tilulamisela ku tsala: u dyondza tinhlamuselo to hambana • U hlawula minchumu/swilo leswi a nga ta swi hlamusela • U tirhisa swikombiso swo khomeka, leswi nga fanela • U tirhisa ntivomarito wo huma eka tidyondzo tin'wana • U tsala hi nkaqhato **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena** • U tsala swivulwa hi ku tirhisa marito kumbe tinhlamuselo ku kombisa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa xivumbeko xa riendli xo lerisa • U tirhisa nkarhi lowu nga hundza wo yisa emahlweni/nkarhi lowu nga hundza wo yisa emahlweni lowu hetisekeke • U twisisa xivumbeko xa nandzulo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lama fanaka hi tinhlamuselo, xik. (xiluva/bulomu)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 1				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U yingisela xitlhokovetselo/tinsimu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamusela hi nomo ku kombisa vanhu kumbe minchumu **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U nyika na ku landzelela swileriso hi mfanelo • U cincana na van'wana • U hetisa ntlangu hi nkarhi lowu a pimeriweke wona	**U hlaya switlhokovetselo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kanela hi nhlokomhaka na mhakankulu • U twisisa hi ku olova swiphemu swa le ka vutlhokovetseri, xik. Yelano wa mimpfumawulo, ndzandzelelano mimpfumawulo, ku yelana ka yona, vufananisi na vumunhuhati • U kanela marito yantshwa eka leswi a swi hlayeke eka xitshuriwa • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U fananisa switshuriwa leswi a swi hlayeke	**U tsala nhlamuselo ya munhu** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U kongomisa eka nhlamuselo ya xivumbeko • U tsala hi ndlela ya vutumbuluxi, a tirhisa mahlawuri na maengeteri • U hlela ntirho wa yena, a lulamisa swihoxo leswi a swi tsaleke **U tsala nhlamuselo ya nchumu/ xihari/ximilana/ndhawu** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U kongomisa eka nhlamuselo ya xivumbeko • U tsala hi ndlela ya vutumbuluxi, a tirhisa mahlawuri na maengeteri • U hlela ntirho wa yena, a lulamisa swihoxo leswi a swi tsaleke **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw. **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti • U sungula ku tirhisa maviti yo pfumala vunyingi, xik. Mapa, mati • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • Nkarhi wa sweswi lowu hlamuseleka swiendlo swa ntolovelo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano, xik. Mbutimahlanga

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Switshuriwa swo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U tekela enhlokweni mahungu lama faneleke • U rungula na ku tlhela u rungula nakambe switori **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya na ku kanela hi nhlokomhaka na ku languta swifaniso • U tirhisa maqhinga ya ku hlaya, xik. U bvumba, hi ku tirhisa vuthala bya mbangu • U kanela hi ntivomarito wuntshwa • U kombisa ku landzelelana ka swiendleko, mimbangu na swimunhuhatwa (xik. hlamusela matitwelo ya swimunhuhatwa, na swivangelo swa swiendlo swa swona) • U paluxa swivangelo na switandzhaku wa swiendlo swa swona • U tirhisa dikixinari **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U titoloveta ku hlaya • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika mavonelo na leswi swi yelanaka na vutomi bya yena hi leswi swi nga ebukwini	**U tsala xitori xo olova hi ku tirhisa rimba** • U tirhisa xivumbeko xa xitori eku endleni ka rimba • U tsala xivulwa xa kahle xo sungula xitori xa yena • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa yan'wana ya mahlawuri • U tsala a kombisa mahetelelo • U tshama eka nhlokomhaka a nga humi • U hlanganisa swivulwa swi va hi tindzimana hi ku tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahatelo lama lulameke • U tirhisa ntivoririmi, mpeleto na mahikahatelo lama faneleke • U tirhisa dikixinari ku kamba mpeleto na tinhlamuselo ta marito **U tsala ndzimana ku nyika na ku hlamusela mavonelo ya yena** • U tsala swivulwa swimbirhi ku ya eka swinharhu • U hlawula mahungu ya nkoka • U nyika mavonelo ya yena n'wini • U hlamusela hi ndlela yo twala **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta le ka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti yo pfumala vunyingi (mapa, mati) • U ya emahlweni u tirhisa masivikomba (xik. leswi, leswo, leti) • U ya emahlweni u tirhisa mahlawuri • U twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2			**U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka	
VHIKI RA 3-4	**U yingisela eka nhlamuselo ya nomo ya minchumu/swihari/swimilana/ tindhawu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa leswi swi nga xiswona • U hlamusela leswi swi nga swa swona • U hambanisa swphemu eka nchumu lowu hetisekeke • U dirowa na ku lebula • U tirhisa ntivomarito ku wu yelanisa na tidyondzo tin'wana **U xopaxopa na ku ntlawahata swilo** • U lemuka ku fana na ku hambana • U ava ku ya hi mintlawa • U hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini swi ri eka ntlawa wun'we • U tirhisa ntivomarito wo katsa tidyondzo tin'wana	**U hlaya switshuriwa swa mahungu ,** xik**.** swo huma eka tidyondzo tin'wana. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku tilulamisela ku hlaya: u kanela nhlokomhaka na ku pfuxeta ntivomarito wa nkoka • U hlaya ndzimana na ku lemuka mahungunkulu na xivulwa xa nhlokomhaka • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa xo voniwa tanihi tigirafu, swidirowiwa na matafula **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla minkomiso ya lewi a swi hlayeke hi swivulwa swintsongo	**U tsala nhlamuselo ya minchumu/ swihari/swimilana/tindhawu** • U katsa vuxokoxoko bya swilo lebyi faneleke • U kanela hi xivumbeko • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U hikahata hi mfanelo • U endla mpfapfarhuto, a kuma xivikontsundzuxo, a lulamisa/hlela a tlhela a swi tsala nakambe **U endla nkhaviso, a dirowa, a lebula xitshuriwa xo voniwa**, xik. Tichati/ matafula, dayigiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu/ minkunguhato: • U tirhisa mahungu ku suka eka xitshuriwa xo tsariwa kumbe xo voniwa • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa marito na swivulwana • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa maviti lama nga na vunyingi, xik. Mali, mati • U sungula ku tirhisa masivinene (mina, yena, wena) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri (lama rhangelaka maviti), xik. Leyintsongo mbyana • U ndlandlamuxa na ku tirhisa matirhiselo ya mahlanganisi • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, khwatsi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka		**U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw. **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa maviti lama nga na vunyingi, xik. Mali, mati • U sungula ku tirhisa masivinene (mina, yena, wena) • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa mahlawuri (lama rhangelaka maviti), xik. Leyintsongo mbyana • U ndlandlamuxa na ku tirhisa matirhiselo ya mahlanganisi • U sungula ku tirhisa maengeteri ya mukhuva, xik. Ngopfu, khwatsi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka ndzungulo wa leswi humeleleke** • U kombisa timhakankulu na vanhu • U hlamula swivutiso hi leswi swi nga humelela ro sungula, ra vumbirhi, a rungula xiendleko xin'we **U yingisela xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U nyika mavonelo ya yena ya xitori, a yelanisa na vutomi bya yena • U hlamusela mavonelo ya yena • U vutisa na ku hlamula swivutiso a nyika mavonelo, xik. Hikokwalaho ka yini ….. ? **U encenyeta swiyimo swa ntolovelo** • U tirhisa ririmi na swiendlo leswi faneleke • U lulamisa vundzeni hi ndlela yo twisiseka	**U hlaya switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka, na swifaniso • U hlaya ku kuma vuxokoxoko u tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo • U kombisa na ku nyika mavonelo hi kungu • U nyika swivangelo swa swiendlo • U twisisa ntivomarito • U hlamula swivutiso hi xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya switshuriwa swa mahungu ya munhu na swat a vanhu**, xik. Dayari ya yena n'wini kumbe papila • U angula hi timhakankulu • U hlaya ku kuma vuxokoxoko na ku vona xitayili xa nkalamafundza • U nyika mavonelo hi xivumbeko na mahetelelo	**U tsala papila ro olova ra xinghana** • U tirhisa rimba ro tsala • U tirhisa xitayili xa nkamafundza • U tsala tindzimana leti nga riki ehansi ka timbirhi • U tirhisa ntivomarito yantshwa na mahikahatelo leswi a swi dyondzeke • U tirhisa ntivoririmi lowu faneleke, mapeletelo, mahikahatelo, ku siya ntsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa vutivi bya tialifabete na maletere yo sungula ku kuma marito eka dikixinari. • Marito yo sungula hi bv, mpfh, **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U yamahlweni u tirhisa masivinene (xik. Mina, wena, vona) • U twisisa na ku tirhisa maendli ku hlamuselo swiendlo • U tirhisa marito ya vuhlanganisi ku komba engetelo na nandzelerisano (na) (ku landzela, ku nga si), • U tirhisa swivumbeko swa swivutiso, xik. I mani? I yini? Njhani? Hikokwalaho ka yini? • Maletere lamakulu, eka mavitavito, tinhlokomhaka na nkomiso wa maviti ya vanhu **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha (marito lama nga na tinhlamuselo to kanetana, xik. Hleka-rila) • Mafanapeletwana lama twarisiwaka kumbe ku peletiwa ku fana kambe ma ri na tinhlamuselo to hambana (m`ati`mba`, Màt`imba´)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U rungula switori kumbe a rungula nakambe	**U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U hlamusela hi ku hlamusela matitwelo ya yena ya xitshuriwa lexi a xi hlayeke • U yelanisa leswi a swi hlayeke na vutomi bya yena		
VHIKI RA 7-8	**U endla ndzavisiso wa tlilasi**, xik. U endla inthavhiyu ya tlilasi na vadyondzikuloni, a rhekhoda leswi va nga ta swi hlamula eka chati kumbe girafu • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U fambisa inthavhiyu kahle • U rhekhoda mahungu hi nkaqhato • U tirhisa xivumbeko xa mahungu kahle • U tirhisa marito ya nkoka na swivulwana **U yisa emahlweni mbulavurisano hi nhlokomhaka yo toloveleka** • U yingisela na ku nyika vadyondzikuloni nkarhi wa ku vulavula • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U nyika mavonelo ya yena, xik. Hikokwalaho ka yini...?	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa,** xik. Xikombankarhi na minongonoko ya thelevhixini/tichati/matafula/ swidirowiwa/mimepe ya miehleketo/ mimepe/swifaniso/tigirafu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • Ku tilulamisela ku hlaya: u kanela hi nhlokomhaka na ku pfuxeta marito ya nkoka ya ntivomarito • U hlaya ndzimana na ku kombisa mhakankulu na nhlokomhaka • U hlamula swivutiso swa le ka xitshuriwa na swo voniwa • U hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko bya mahungu yo karhi	**U tsala tinhlamuselo to olova** • U hlawula mahungu lama faneleke • U nyika swikombiso • U tsala swa mafundza swi tlhela swi twakala • U tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na tidyondzo tin'wana **U endla nongonoko wa swivutiso swa ndzavisiso wo olova** • U tsala swivutiso swi va erivaleni/swo twala • U siya swindhawana swo tsala tinhlamulo • U tirhisa swivumbeko swa swivutiso hi ndlela leyi lulameke **U tsala ndzimana yo hlamusela mavonelo ya yena** • U tsala 4 ku ya eka 5 wa swivulwa • U hlawula mahungu lawa ya nga fanela • U nyika mavonelo ya yena • U nyika nhlamuselo yo twala	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • U tirhisa xirhangi ku vumba vunyingi **Ku tirha hi marito** • U tirhisa xivumbeko xa riendli xo lerisa • U tirhisa nkarhi lowu nga hundza wo yisa emahlweni/nkarhi lowu nga hundza wo yisa emahlweni lowu hetisekeke • U twisisa xivumbeko xa nandzulo • U tirhisa maengeteri ya mukhuva • **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha (marito lama kanetanaka xik. yima-tshama)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 2				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U tlanga ntlangu wa ririmi** • U nyika na ku landzelela swileriso • U cincana na van'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya nhluto wa buku wo olova** • U kombisa swihlawulekisi swa nkoka, xik. nhlokomhaka, swimunhuhatwa, nkomiso ma mpimo wo kambela • U kombisa matirhiselo ya ririmi ku nyika timhaka ta ntiyiso na ku nyika mavonelo ya yena **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ololoxa xiphazamisamarito** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U peleta marito kahle • U hlamusela nhlamuselo ya marito/u tirhisa marito eswivulweni • U tirhisa dikixinari **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U pimanisa tibuku na switshuriwa leswi a swi hlayeke	**U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**Ku yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo kongoma • U kanela ximunhuhatwankulu • U tekela enhlokweni mahungu lama faneleke ya le ka chati: nongonoko wa swiendleko ku ya hi nkarhi • U endla nkomiso wa xitori **U yingisela nhlamuselo ya nomo ya tindhawu/swihari/swimilana/ minchumu/na sw. na sw.** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U kombisa tindzhawu • U tekela enhlokweni mahungu lama faneleke, xik. eka chati/tafula. • U kombisa leswi swi fanaka na leswi swi hambanaka hi swona **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U hlamusela leswi ku humeleleke kumbe swiendleko hi ku swi landzelerisa, a tirhisa mahlanganisi	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swi huma eka nhlokomhaka na swifaniso • U kanela swihlawulekisi swa xitshuriwa • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo, na ku endla minkumbetelo ya leswi a swi hlayaka • U hlamula swivutiso swo huama eka xitori • U kombisa na ku kanela mbangu na swimunhuhatwa • U kanela xivangelo na xitandzhaku eka xitori, xik. Ku humelerile yini loko....?, Hikokwalaho ka yini u ehleketa ..... ta humelela? • U angula eka leswi humaka eka xitori • U yelanisa/hlanganisa leswi a swi hlayaka na ta vutomi bya yena **U hlaya mapapila yo olova ya xinghana** • U kombisa mhakankulu ya xitori • U hlamula swivutiso swo kongoma/ olova • U kombisa swihlawulekisi swa xitshuriwa, xik. siku, maxewetelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wa buku wa xivumbeko xo karhi hi ku yi hlamusela hi nomo	**U tsala leswi nghenisiwaka eka dayari** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke bya nhlokomhaka • U tirhisa xivumbeko lexi faneleke tanihi rimba • U hlamusela swiendleko hi ku swi landzelerisa • U tirhisa mahlanganisi • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo, mahikahatelo, na ku siya mintsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, tirhisa dikixinari ya yena **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U aka eka matirhiselo ya mavitavito, xik. Lawa ya nga na maletere lamakulu • U tirhisa nkarhi wa sweswi ku hlamusela xitatimende xa nkarhi hinkwawo, xik. Dyambu ri pela evupeladyambu • U tirhisa nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni, xik. Jona u le ku hlayeni • U tirhisa xiaki "ta" ku kombisa nkarhi lowu taka, xik. Ku ta na mpfula namuntlha • U sungula ku tirhisa mahlanganisi ku komba swivangelo na switandzhaku, xik. (leswaku) **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Vamavizweni (marito lawa ya fanaka hi nhlamuselo, xik. Mufana/jaha)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U yingisela eka ku vulavula hi mhaka yo karhi** • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo tika • U kanela mhakankulu • U nyika mavonelo ya yena • U xixima van'wana hi ku va yingisela • U kondletela swirho swin'wana swa ntlawa ku seketela van'wana **U vulavula hi xihungwana lexi a xi lulamiseke** • U hlawula nhlokomhaka na vundzeni bya xihungwana • U tshama eka nhlokomhaka • U lulamisa vundzeni hi ku landzelelana **U hlengeleta mahungu, xik. u endla ndzavisiso wo olova** • U hlawula swivutiso leswi nga ta vutisiwa • U vutisa na ku hlamula swivutiso • U rhekhoda mahungu tanihi tinotsi ta le ka swivutiso leswi endliweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya mahungu yo huma eka switshuriwa leswi nga na swo voniwa**, xik. Tichati/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu. Xitshuriwa xo hlaya lexi humaka eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko bya nkoka • U vutisa swivutiso • U hlawula vuxokoxoko bya nkoka ku hlamula swivutiso • U endla nkomiso wa mimepe ya miehleketo eka xitshuriwa lexi a xi hlawuleke **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U endla xiphazamisamarito** • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U peleta marito hi mfanelo • U hlamusela tinhlamuselo ta marito a tlhela u ya tirhisa kahle eswivulweni **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nkomiso xitshuriwa hi swivulwa swa ntlhanu.	**U tsala xitshuriwa xa mahungu na ku hetisa/tatisa swo voniwa**, xik.Tichati/ matafula/dayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso/tigirafu Xitshuriwa xo hlaya xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlaya xitshuriwa lexi xi hlawuriweke • U tirhisa mahungu yo huma eka xitshuriwa lexi nga na tilebulu to voniwa, xik. Matafula/tichati kumbe tigirafu • U kombisa vuxaka exikarhi ka swo hambana swa tilebulu leti nga eka dayagiramu kumbe swin'wana swo voniwa **U cinca xitshuriwa xi ya eka xivumbeko xa swo mpfampfarhutiwa**, xik. U tirhisa mahungu ya tinotsi leti a ti hlengeleteke • U cinca mahungu ya ya eka xivumbeko xa swo mpfampfarhutiwa tanihi tigirafu kumbe matafula • U xopaxopa mahungu **U tsala xiviko xo koma xa mahungu** lawa a ya hlengeleteke • U pima nkoka wa mahungu na ku endla vuavanyisi a ri karhi nyika swivangelo swa mahungu lawa. • U tirhisa xivumbeko lexinene xa xiviko • U lulamisa tindzimana hi ku hetiseka, tanihi ku seketela hi nhlokomhaka na swivulwa swo seketela	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa rimbewu • U aka na ku tirhisa mahlawuri • U ndlandlamuxa eka ku tirhisa xitwananisi xa nhlokomhaka • U tirhisa nkarhi wa sweswi **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Marito lama welaka eka ndyangu wun'we, xik. 'Mbyana, ximanga', ya wela eka ndyangu wa 'swifuwo'

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela switori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U hlamula swivutiso swo olova/ kongoma • U nyika angulo wa yena, lowu yelanaka na vutomi bya yena • U hlamusela mavonelo ya yena • U ringanyeta tindlela tin'wana ta mahetelelo, maehleketelelo na mahlamuselelo **U tlhela a rungula xitori** • U tirhisa malongoloxelo ya swiendleko lama lulameke • U kongomisa kahle eka ximunhuhatwa xa xitori • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi dyondzisiweke eka tigiredi leti hundzeke • U ringanyeta mahetelelo man'wana	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka swifaniso • U kanela hi nhlokomhaka, kungu, swimunhuhatwa na mbangu • U kanela hilaha kungu eka xitori ri nga yimelaka mavonelo yan'wana ya swa misava • U hlamula swivutiso hi xitori • U komisa xitori hi nomo • U kombisa mahungu lamanene ya xitori **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya switlhokovetselo** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swivutiso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. u tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo • U humesa matitwelo/switwi leswi tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U kanela yelano wa mimpfumawulo eka xitlhokovetselo • U kanela mpimaniso wa swo karhi leswi swi nga kona eka xitlhokovetselo	**U tsala xitori xo olova a tirhisa matsalelo yo landzelela magoza a ri yexe** • U hlawula vundzeni lebyi tsakisaka • U tirhisa xivumbeko xa xitori tanihi rimba • U tirhisa masungulo, exikarhi na le makumu • U hlamusela swiendleko hi ndzandzelelano • U tirhisa nkarhi wa riendli lowu faneleke a hlanganisa swivulwa hi "na" na "loko" • U tirhisa mahikahatelo yo hambanahambana, ku katsa na mimfungho yo tshaha • U tirhisa mintsalanganyo exikarhi ka tindzimana **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U kuma xivikontsundzuxo hi vundzeni na ntivoririmi na ntivomarito • U kamba mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, a tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U tirhisa nkomiso wa marito, xik. Nkulukumba – Nkul. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa masivinene (mina, wena) • U aka eka matirhiselo ya mahlawuri a nga si dyondzisa maviti, xik. Mbyana leyitsongo • U tirhisa maengeteri ya ndhawu (exikolweni, eJoni) • Nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni, xik. Khensani u le ku dyeni • U tirhisa nkarhi lowu hundzeke wo yisa emahlweni kumbe nkarhi lowu hundzeke lowu hetisekeke wo yisa emahlweni **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • U engetela swirhangi na swilandzi eka rito

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela risimu/xitlhokovetselo xo olova.** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka mhakankulu • U kanela mhakankulu • U swi yelanisa na vutomi bya yena/ leswi a swi tokoteke • U kombisa yelano wa mimpfumawulo • U hlamusela switwi leswi/ tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U yimbelela risimu eka tindzimana leti hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi vutitwi u ri karhi u kombisa ku swi twisisa • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U fananisa xitshuriwa na vutomi bya yena	**U tsala ku titsakisa,** xik. Xitlhokovetselo xa mintila ya mune kumbe swivulwa leswi nga na yelano wa mimpfumawulo • U hlawula nhlokomhaka • U tsala swivulwa swa mintila ya yelano wa mimpfumawulo hi nhlokomhaka • U tirhisa xifananisi xin'we **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U yingisela na ku landzelela swileriso,** Xik. Maendlelo ya xo karhi. • U endla nkumbetelo wa leswi swi nga ta landzela eka nkarhi lowu taka • U kanela vuxokoxoko bya xitshuriwa xo karhi • U kanela ku landzelelana ka swileriso • U kanela xivumbeko xa riendli leri tirhisiweke **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U landzelela swileriso hi nkhaqhato • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • U va na xiave eku vulavuleni na ku nyika nkarhi eka van'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa maendlelo**, xik. Rhisipi/swileriso swa xikambisiso xa sayense/swa phurojeke. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi na xa le ka ya mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba eka nhlokomhaka na lavisisa xitshuriwa, xik. vundzeni, pheji ra nongonoko • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko hi ku angarhela • U hlamusela swo voniwa • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U hlamusela leswi swi lavaka ku endliwa • U kanela vuxokoxoko bya xitshuriwa xo karhi • U kanela xivumbeko xa xitshuriwa • U kanela ku landzelelana ka swileriso • U landzelela swileriso	**U tsala xitshuriwa xa mahungu,** xik. Switshuriwa swo huma eka tidyondzo tin'wana • U tsala tindzimana timbirhi kumbe tinharhu • U hlengeleta mahungu hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa xivulwa xa nhlokomhaka na swo seketela • U tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na tidyondzo tin'wana • U tirhisa rirmi ra mafundza • U katsa vuxokoxoko byo karhi • U tirhisa riendli ra xitwisiwo hi mfanelo **U endla nkomiso wa mepe wa miehleketo wa xitshuriwa xo koma** • U kombisa tipoyinti tinharhu ta nkoka • U lulamisa mahungu hi ndlela leyinene • U tirhisa mimfungho/swidirowiwa/ na swin'wana swo mpfampfarhutiwa swo huma eka xitshuriwa • U kombisa vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka swiphemu swa lexi dirowiweke eka xifaniso na swo mpfampfarhutiwa • U tirhisa ntivomarito lowu faneleke • U xiyaxiya mapeletelo ya marito • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito • Nkomiso wa marito, xik. Tatana yi va Tat. Manana yi va Man. TV yi va Thelevhixini **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U aka eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi lowu hundzeke • U sungula ku tirhisa masivinene, (xik. Mina, wena, yena, hina, vona) • U sungula ku tirhisa masivintalo ya –swa (swanga, swavo) • U tirhisa tinxaka ta mahlawuri • U twisisa na ku tirhisa maendli **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8		**U hlaya switshuriwa swa mahungu leswi katsaka tidyondzo hinkwato** swo fana na xiviko xo koma/ nhlamuselo yo suka eka dyondzo yin'wana • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba hi nhlokomhaka na ku lavisisa xitshuriwa, xik. Vundzeni, pheji ra nongonoko • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko byo karhi • U hlamusela swo voniwa • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U nyika timhakankulu na vuxokoxoko byo seketela **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyika timhakankulu • U kanela swihlawulekisi swa switshuriwa swin'wana leswi hlayiweke, xik. Tibuku to seketela leti nga na tipheji ta vundzeni na nongonoko wa tona	**U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza** • U bubutsa byongo hi ku tirhisa, xik. mimepe ya miehleketo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U xiyaxiya mapeletelo • U tsala mpfapfarhuto wo hetelela **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	

GIREDI YA 6 KOTARA YA 3				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 9-10	**U teka xiave eka mbulavurisano hi nhlokomhaka leyi nga toloveleka** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi nga fanela na ku swi hlamula • U yisa emahlweni mbhurisano wa vona • U hlamusela mavonelo ya yena • U xixima miehleketo ya van'wana • U kondletela vadyondzi van'wana ku vulavula hi ririmi leri ro engetela **U tlanga ntlangu wo olova** • U tirhisa vundzeni na ririmi leri faneleke • U tirhisa marito ya muvulavuri • U hluvukisa/tumbuluxa ndlela leyi twalaka yo hlamusela leswi xitori xi vulavulaka hi swona • U tirhisa rito na matitwelo na swikoweto ku humesa nhlamuselo • U twarisa marito hi ndlela yo twala na ku va swi ri leswinene **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya ntlangu** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya hi ku bvumba hi nhlokomhaka • U tirhisa maqhinga yo hlaya • U kombisa mongo wa xitori • U kanela swimunhuhatwa, mbangu na swiendlo • U hlamusela matitwelo lawa ya tlhontlhiweke hi xitshuriwa lexi a xi hlayeke • U kanela swihlawulekisi swa xitshuriwa ngopfungopfu mahikahatelo na xivumbeko xa xona **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla u ri karhi u kombisa vutiwi na ku twisisa ka yena ka xitshuriwa • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U hlamusela hi ku komisa naswona hi nomo xiviko xa buku leyi a yi hlayeke, leyi nga na vundzeni na xivumbeko lexi faneleke • U nyika mavonelo ya yena	**U tsala tsalwa ra xitori xo koma**, u tirhisa xitayili xa matsalelo ya nkamafundza • U hlawula swimunhuhatwa leswi faneleke • U hluvukisa mbulavulo na swiendlo hi ndlela leyi faneleke • U tirhisa marito ya muvulavuri • U tirhisa mimfungho ya mahikahatelo leyi faneleke, xik. Hikombirhi, mimfungho ya xihlamalo na swivutiso **U tirhisa maendlelo yo tsala hi ku landzelela magoza** • U bubutsa byongo hi ku tirhisa mimepe ya miehleketo • U humesa mpfapfarhuto wo sungula • U kuma xivikontsundzuxo na mpfuxeto • U hlayisisa u ri karhi u lulamisa swihoxo • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U aka eka vutivi bya dyondzo ya mipfumawulo ku peleta marito, xik. U aka marito ya ndyangu wun'we lawa ya fambelenaka na leswi ya twarisiwaka no vonakisa xiswona. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa tinxaka to hambana ta mahlawuri • U ndlandlamuxa ku tirhisa maengeteri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Homonimi (marito lawa ya twarisiwaka kumbe ku peletiwa ku fana, kambe ya hambana hi tinhlamuselo, xik. Nsele – nsele, matimba – matimba

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso leswi faneleke na ku hlamula swivutiso • U endla nkomiso ya xitori • U hlamula na ku sungula ku vutisa na ku hlamula swivutiso swo bohana, xik. hikokwalaho ka yini a nga...? U ehleketa yini ....? • U kanela swa ndhavuko, swa ta vanhu, na ku xopaxopa timhaka exitorini, a cinca na ririmi loko swi fanerile **U rungula xitori xa yena** • U hlawula vundzeni na nhlokomhaka leswi faneleke • U lulamisa swiendlo hi ku swi landzelerisa • U vula swimunhuhatwa swa le xitorini • U tirhisa mahlanganisi **U andlala nhluto wa buku hi nomo** • U hlawula vundzeni na xivumbeko leswi faneleke • U hlamusela mavonelo ya yena • U andlala xitshuriwa hi nkhuluko na vutitwi	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya na vuthala byo kuma tinhlamuselo ta marito yantshwa • U kanela kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U kanela ndzandzelelano wa swiendlo, a hlamula swivutiso swa leswi nga humelela ro sungula na ravumbirhi • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo tika, xik. Hikokwalaho ka yini a nga....? u ehleketa leswaku .....? • U hlamusela mavonelo ya yena • U kanela hilaha swimunhuhatwa kombisaka mavonelo yo karhi ya misava • U kanela nkoka wa swifaniso swo voniwa eka leswi swi endliwaka • U kanela tindlela tin'wana to hlamusela swimunhuhatwa	**U tsala xitori xo olova** • U tirhisa xivumbeko xa xitori tanihi rimba • U tirhisa ririmi ro lava miehleketo ngopfungopfu leri nga na ntivomarito wo hambanahambana • U hlanganisa swivulwa swi va hi tindzimana a ri karhi a tirhisa masivi, mahlanganisi na mahikahitelo lama faneleke • U tirhisa ntivoririmi, mapeletelo na mahikahatelo lama faneleke • U tirhisa minkarhi hi mfanelo • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, u tirhisa dikixinari ya yena n'wini • U aka eka vutivi marito yo voniwa na marito lawa ya tirhisiwaka ngopfu **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U twisisa na ku tirhisa maviti, xik. (Buku – tibuku • U aka eka masivikomba, xik. (Lexi, lexo, lexiya, lexiyani) • U aka eka matirhiselo ya mahlawuri , xik. Mbyana leyitsongo • U tirhisa xivumbeko xa ndzeriso xa riendli, xik. Yima! • U tirhisa nkarhi lowu hundzeke wo yisa emahlweni kumbe nkarhi lowu hundzeke lowu hetisekeke wo yisa emahlweni • U tirhisa maengeteri ya nkarhi, xik. mundzuku, tolo **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Maritofularha (marito lawa ya kanetanaka hi nhlamuselo, xik. Mufana na nhwanyana)

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 1-2	**U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U hlaya papila ra xinghana** • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba swi kongomisiwe eka ku hlaya hi ku hatlisa ku kuma hungu hi ku angarhela • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u ri karhi u tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma tinhlamuselo ta marito mantshwa • U kombisa mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kanela hi xikongomelo xa papila • U kanela xivumbeko xa papila **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi vutitwi u ri karhi u kombisa ku twisisa • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U tlhela a rungula xitori hi swivulwa swa 5 kumbe 6.		

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4	**U teka xiave eka mbhurisano/ nkanerisano** • U kanela vukahle na vubihi • U tirhisa minongoti na ntivomarito. Leswi yelanaka na tidyondzo tin'wana • U cincana na van'wana • U xixima mavonelo ya van'wana • U hlohlotela/kondletela van'wana ku vulavula **U yingisela na ku kanela mbulavulo** • U kanela timhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U rhekhoda mahungu yo karhi eka chati kumbe mimepe ya miehleketo **U tlanga ntlangu wa ririmi** • U landzelela swileriso hi nkaqhato • U tirhisa ntivomarito wo hambanahambana • U cincana na van'wana na ku nyika nkarhi eka van'wana **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa mahungu,** xik. Swi huma eka tidyondzi tin'wana hi ku angarhela. Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya:a hlaya na ku kanela hi nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya: xik. a hlaya hi ku hatlisa ku kuma mahungu yo karhi • U lemuka ntirho wa swifaniso na swithombe eku vumbeni ka nhlamuselo • U hlamula swivutiso hi xitshuriwa • U kombisa leswi pfumaka na leswi swi nga pfuniki • U komisa ndzimana leyi nga na rimba **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U hlaya na ku ololoxa xiphazamisamarito** • U peleta marito hi mfanelo • U kombisa ku twisisa tihlamusela ta marito • U tirhisa ntivimarito lowu nga fanela	**U tirhisa mahungu yo huma eka switshuriwa swo voniwa,** xik. Tichati/ matafula/dayagiramu/mimepe ya miehleketo/mimepe/swifaniso na tigirafu **ku ta tsala xitshuriwa:** • U tsala tindzimana timbirhi kumbe tinharhu • U lulamisa mahungu a tlhela a ya longoloxa • U peleta na ku hikahata hi mfanelo **U tsala xitshuriwa xa mahungu xo voniwa** • U endla nkomiso wa mepe wa miehleketo wa xitshuriwa xo koma • U lulamisa swo pfuna na leswi nga pfuniki etafuleni **U tsala tinhlamuselo leti nga na swikombiso** • U hlawula swiphemu leswi faneleke ku swi hlamusela • U tirhisa swikombiso swo khomeka • U hlawula mahungu lawa ya faneleke • U tirhisa ntivomarito lowu yelanaka na le ka tidyondzo tin'wana U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito **U rhekhoda/tsala marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma rito eka dikixinari **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U sungula ku tirhisa rifuwi, xik. Xa mina, xa yena, swa hina, swa yena • U aka eka ku twisisa na ku tirhisa nkarhi wa sweswi • U tirhisa mahlanganisi ku komba engetelo, xik. Kutani, ku nga si • U vumba swivulwankatsano • U twisisa na ku tirhisa maritorungulwa • U tirhisa hefemulo ku hambanisa maviti eka nongonoko • U tirhisa mimfungho yo tshaha ya marito ya muvulavuri **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 3-4		**U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U hlamusela vutitwi hi switshuriwa leswi hlayiweke • U hlamusela hilaha xitshuriwa xi yelanaka hakona na ta vutomi bya yena		
VHIKI RA 5-6	**U yingisela eka xitori** (Hlawula eka xitori xa sweswi xo ka xi nga ri xa ntiyiso/ndhavuko/ndzungulo wa leswi ku humeleleke/swa mafenya/ milorho/swa matimu) Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U vutisa swivutiso na ku swi hlamula hi mfanelo • U endla nkomiso wa xitori • U hlamula na ku sungula ku vutisa na ku hlamula swivutiso swo tika, xik. Hikokwalaho ka yini...? U ta vona njhani...? • U kanela swa ndhavuko, swa ta vanhu, na ku xopaxopa timhaka exitorini, a cinca na ririmi loko swi fanerile • U tirhisa minkarhi ya maendli leyi dyondziweke eka tigiredi ta le hansi, xik. nkarhi lowu hundzeke na lowu taka	**U hlaya xitori** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya:a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya: u tirhisa vuthala bya mbangu ku kuma nhlamuselo ya marito • U kanela hi kungu, mbangu na swimunhuhatwa • U kanela hi ku landzelelana ka swiendlo, a hlamula na swivutiso hi leswi humeleleke ro sunguala, ravumbirhi na ravunharhu • U vutisa na ku hlamula swivutiso swo tikanyana, xik. Hikokwalaho ka yini...? U swi vona njhani....? • U kombisa na ku hlamusela mavonelo ya yena	**U tsala nhluto wa buku** • U hlawula vundzeni na xivumbeko leswi faneleke • U hlamusela na ku kombisa mavonelo ya yena • U katsa nhlokomhka, swimunhuhatwa a endla na nkomiso **U tsala papila ra xinghana** • U hlawula vundzeni lebyi faneleke • U tirhisa rimba loko ntsena swi fanerile • U kongomisa mahungu hi mfanelo • U lulamisa mahungu hi ndlela leyi faneleke • U tsala vito ra yena eku heteleleni • U tirhisa xitayili xa nkamafundza lexi kombisaka xikongomelo xo karhi	**Mapeletelo** • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na tinhlamuselo ta marito • Marito lawa ya welaka eka ndyangu wun'we, xik. Bandi na buruku swi wela eka tinguvu, khavhara na pheji swi wela eka Buku. **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U tirhisa xivumbeko xa xivutiso, Mani? Yini? Rini? Xihi? Hikokwalaho? Njhani? • U tumbuluxa na ku tirhisa mahlanganisi yo komba xivangelo na xikongomelo • U tirhisa nkarhi lowu wa ha taka, xik. 'Ndzi ta n'wi vona mundzuku' • U tirhisa marito ya xivulavuri • U tirhisa mimfungho yo tshaha ya marito ya xivulavuri emahlweni

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 5-6	**U yingisela xitlhokovetselo** Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • U tsundzuka mhakankulu • U kanela mhakankulu ya leswi a swi yingiseke • U yelanisa na leswi n'wi humeleleke • U kombisa yelano wa mimpfumawulo na marito lawa ya sungulaka hi mimpfumawulo yo fana • U kombisa na ku hlamusela (xik. Vufananisi) • U hlamusela switwi leswi tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U yimbelela risimu kumbe mintila leyi hlawuriweke **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka • U rungula swiendleko kumbe leswi a swi voneke eka nongonoko wo hlamula swivutiso swa leswi humeleleke ro sungula, ra vumbirhi na ravunharhu hi ndzandzelelano lowu faneleke	**U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U hlaya switlhokovetselo • Ku tilulamisela ku hlaya; a bvumba ku suka eka nhlokomhaka na swifaniso • U tirhisa maqhinga yo hlaya, xik. U tirhisa vuthala bya mbangu • U hlamula swivutiso hi xitlhokovetselo • U kombisa switwi leswi tlhontlhiweke hi xitlhokovetselo • U kanela yelano wa mimpfumawulo na ndzandzelelano wa mimpfumawulo eka xitlhokovetselo • U kanela vufananisi eka xitlhokovetselo **U titoloveta ku hlaya** • U hlayela ehenhla hi ndlela yo nyanyula u ri karhi u kombisa ku twisisa • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U endla nhluto wa buku lowu nga na xivumbeko hi nomo	**U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U bubutsa byongo • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka • U tirhisa dikixinari ku kamba mapeletelo na nhlamuselo ya marito **U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	**Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
VHIKI RA 7-8	**U teka xiave eka mbulavurisano** • U vutisa swivutiso leswi nga fanela na ku swi hlamula • U yisa emahlweni mbhurisano wa vona • U hlamusela mavonelo ya yena • U xixima miehleketo ya van'wana • U kondletela vadyondzi van'wana ku vulavula hi ririmi leri ro engetela **U teka xiave eka nkanerisano** • U ehleketa na ku hlamusela leswi kotekaka • U tirhisa leswi nga na swipimelo • U cincana na van'wana • U xixima mavonelo ya van'wana • U hlohlotela/kondletela van'wana ku vulavula **U titoloveta Ku yingisela na Ku vulavula** (Hlawula xin'we ku titoloveta masiku hinkwawo) • U hlaya xitlhokovetselo • U tlanga ntlangu wa ririmi • U nyika na ku landzelela swileriso/ swiletelo swa matlhelo • U kanela hi nhlokomhaka	**U hlaya xitshuriwa xa swihangalasamahungu** Magazini atikili/xiviko xa mahungu Xitshuriwa xo huma eka buku ya mudyondzi kumbe buku yo hlaya kumbe Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) • Ku tilulamisela ku hlaya: u bvumba leswi xitshuriwa xi vulavilaka hi xona hi ku xi languta • U tirhisa maqhinga yo hambanahambana yo hlaya, xik. U hlaya hi ku hatlisa ku kuma vuxokoxoko byo karhi na mahungu hi ku angarhela • U hlamula swivutiso • U kanela mhakankulu na vuxokoxoko byo karhi • U kanela xivumbeko/vuandlalo na ku khavisiwa ka buku/xitshuriwa • U pimanisa xivumbeko na ku khavisiwa ka yona na phephahungu **U endla nghingiriko wo kambela ntwisiso hi xitshuriwa (swanomo kumbe swo tsala)** U titoloveta ku hlaya • U hlayela ehenhla hi mavulelo yo amukelekaka ya marito, nkhuluko, na matitwelo	**U tsala xiviko xa mahungu xo olova u tirhisa rimba** • U katsa mahungu lawa ya faneleke • U nghenisa mahungunkulu eka xiviko xa yena • U hluvukisa mahungu hi ku ya longoloxa • U tirhisa mahlanganisi na ku lulamisa tindzimana kahle • U tirhisa xivumbeko lexinene xa xiviko • U tirhisa ntivoririmi, ntivomarito, mapeletelo na mahikahatelo **U khavisa phositara** • U nghenisa mahungu lawa ya faneleke • U nghenisa xifaniso laha swi faneleke • U tirhisa xivumbeko xa maandlalelo ya phositara • U khavisa hi ku tirhisa swihlawulekisi swo fana na muhlovo na vukulu byo hambana byo tsala maletere (fonto) • U andlala swi saseka, swi vonaka eka mpfapfarhuto wo hetelela **U tirhisa matsalelo yo landzelela magoza:** • U tsala mpfapfarhuto wo sungula • U endla mpfuxeto • A hlela • U endla mpfapfarhuto wo hetelela • U andlala mpfapfarhuto wo hetelela wo basa no vonaka/hlayeka	**Mapeletelo** • U peleta marito ya ntolovelo hi mfanelo, u tirhisa dikixinari ya yena • U tirhisa vutivi bya nongonoko wa alifabete na maletere yo sungula ya rito ku kuma rito eka dikixinari **Ku tirha hi marito na swivulwa** • U sungula ku tirhisa mahlanganisi • U tirhisa marito yo pimanisa, xik. Onge, swange, kasi • U tirhisa mimfungho ya swivutiso • U tirhisa mimfungho yo tshaha **Ntivomarito eka mbangu** • Marito lawa ya humaka eka switshuriwa swa ku hlaya swin'we kumbe xitshuriwa lexi hlayiweke hi un'weun'we • Mavitinkatsano, xik. Xigidavusiku, xihahampfhuka.

GIREDI YA 6 KOTARA YA 4				
VUSWIKOTI	**KU YINGISELA NA KU VULAVULA (SWANOMO)**	**KU HLAYA NA KU LANGUTISA**	**KU TSALA NA KU ANDLALA**	**SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**
		U hlaya na ku kombisa ku twisisa swihangalasamahungu swa xitshuriwa xo mpfampfarhutiwa, xik. phositara na xinavetiso • Ku tilulamisela ku hlaya:a kanela swifaniso • U hlamusela mahungu ya leswi a swi hlayeke • U kanela xikongomelo xa xitshuriwa • U kanela swin'wana swa matirhiselo ya ririmi • U lemuka na ku kanela swihlawulekisi swo khavisa buku swo fana na mihlovo, na vukulu byo hambana kumbe swo kandziyisiwa tanihi vukulu bya matsalelo ya marito (fonto) • U kanela xivumbeko xa buku • U fananisa switshuriwa swo hambanahambana, xik. phositara na xinavetiso **U ehleketa hi switshuriwa leswi hlayiweke hi nkarhi wa ku hlaya a ri yexe/na ku hlaya hi vambirhi** • U nyikana mavonelo hi switshuriwa	**U rhekhoda marito na tinhlamuselo ta wona eka dikixinari ya yena n'wini** • U tsala swivulwa a tirhisa marito kumbe ku hlamusela hi ndlela yo humesa nhlamuselo, na sw. na sw.	
VHIKI RA 9-10	**MAKAMBELELO YO SONGA DYONDZO**			

XIYENGE XA 4: MAKAMBELELO

4.1 MANGHENELO

Ku kambela i maendlelo lawa ya kunguhatiweke ya yaka emahlweni yo kombisa, hlengeleta na ku hlamusela mahungu hi tlhelo ra matirhelo ya vadyondzi, va ri karhi va tirhisa maendlelo yo kambela yo hambanahambana. Swi katsa magoza ya mune: ku hlengeleta na ku teka vumbhoni bya ku humelela, ku hlela/hlahluva vumbhoni lebyi, ku rhekodiwa leswi kumiweke na ku tirhisiwa ka mahungu lawa ku ta twisisa na ku pfuna ku hluvukisa vadyondzi leswaku va ta antswisa endlelo ro dyondza na ku dyondzisiwa.

Makambelelo ya fanele ya va ya nkamafundza (Makambelelo ya ku dyondza) na ya mafundza (Makambelelo ya ku dyondza). Eka hinkwaswo leswi, xivikontsundzuxo xi fanele ku tshama xi ri karhi xi nyikiwa eka vadyondzi ku antswisa ntokoto wo dyondza.

Makambelelo eka tindzimi ya ya emahlweni naswona ya seketela ku kula na ku ndlandlamuka eka vadyondzi. Ya tlhela ya va xiphemu xa nkoka xa ku dyondzisa na ku dyondza tanihi leswi ya nyikaka xivikontsundzuxo eka ku dyondzisa na ku dyondza. Ya fanele nakambe ya pfanganisiwa/nghenisiwa eka ku dyondzisa na ku dyondza ematshan'wini ya ku ma teka ya ri xiphemu xo hambana na swin'wana. Ku ya emahlweni, makambelelo ya ku pfanganisa swiphemu swo hambanahambana swa ririmi ya fanele ya tolovetiwa. Xikombiso, ku nga sunguriwa hi hi ku hlaya swo karhi kutani ku endliwa xikambelantwisiso. Swivutiso swa ririmi swo kambela vutivi swi nga nyikiwa swi kongomisiwe eka xitshuriwa xexo. Hi xitshuriwa xa le ndzhaku ka ku hlaya, vadyondzi va nga komberiwa ku angula eka xona , xikombiso, hi ku tsala papila hi timhaka leti nga vuriwa eka xitshuriwa kumbe ku tsala xitshuriwa xa vutumbuluxi hi vundzeni bya xona. Ku songa nghingiriko lowu, minkanerisano yi nga endliwa hi nhlokomhaka kutani hi ndlela leyi ku fikeleriwa vuswikoti hinkwabyo bya ririmi eka nghingiriko wun'we.

Ku kambela vuswikoti bya ririmi byo hambana a swi fanelanga ku tekiwa swi ri migingiriko yo hambana kambe swi va nghingiriko wun'we lowu hlanganisiweke. Tirhubiriki ta makambelelo ti fanele ku fikelela vuswikoti byo hambana bya ririmi eka ntirho.

Vuswikoti bya vadyondzi *bya ku yingisela*, *vuswikoti bya swanomo, ku kota ku hlamula swivutiso, ku nghenelela eka minkanerisano* na vuswikoti bya ku tsala loku rhekhodiweke laha swi faneleke byi fanele ku tekeriwa enhlokweni masiku hinkwawo.

Swi na nkoka nakambe leswaku *ku twisisa ka* vadyondzi ka leswi va swi *hlayaka* ku kamberiwa, ku nga ri ntsena vuswikoti bya vona byo lemuka na ku ntlhantlha marito. Ku kambela ku hlaya ku fanele ku humelela minkarhi yo tala ku nga ri ntsena kan'we. Makambelelo ya mafundza ya ku hlaya ya fanele ku kongomisa eka ku hlayela ehenhla na migingiriko leyi nga ta kombisa leswaku mudyondzi u twisise ku fika kwihi, xikombiso, ku rungula xitori nakambe kumbe ku hlamula swivutiso.

Makambelelo ya ntirho lowu tsariweke wu ta kongomisa swintsongo eka vuswikoti bya mudyondzi bya ku hundzisa nhlamuselo, ku katsa na leswaku va tsale swona hi ndlela yihi, xikombiso, swivumbeko swa ririmi na matirhiselo, mapeletelo na mahikahatelo hi ndlela leyi lulameke. Makambelelo hinkwawo ya fanele ku lemuka leswaku ku dyondza ririmi swi ta teka nkarhi wo leha na leswaku vadyondzi va nge humesi ntirho lowu lulameke hi nkarhi wo sungula/wun'we. Hikwalaho magoza yo hambanahambana ya ku tsala ya fanele ku kamberiwa.

Loko ku nyikiwa ntirho wa makambelelo ya mafundza, ku ta va na nkongomiso eka vuswikoti byo karhi, xikombiso Ku yingisela na Ku vulavula kumbe Ku hlaya kumbe Ku tsala. Hambiswiritano, hi ku va ku dyondza ririmi swi nga maendlelo lama pfanganisiweke, ku ta tirhisiwa vuswikoti byo tlula byin'we. Swivumbeko swa ririmi swi ta kamberiwa

eka mbangu. Swi fanele ku tiyisisiwa leswaku makambelelo a ya endliwi ntsena tanihi ntirho wo tsala, kambe ya pfumelela ntirho wo endla kunene na swanomo. I swa nkoka ku kambela leswi vadyondzi va swi twisisaka ku nga ri leswi va nga swi belaka enhlokweni, kutani ke, a ku kamberiwe vuswikoti eka mbangu, xik; vadyondzi va nga peleta mavito ya vona hi ndlela leyi lulameke hi nkarhi wa xikambelwana hi Ravuntlhanu, kambe xana va swi kota ku tirhisa marito walawo va ma peletile kahle loko va tsala/rhekhoda mahungu ya vona vinyi kumbe xitori?

Ku dyondzisa na makambelelo ya tindzimi ya fanele ku katsa vadyondzi hinkwavo, na maqhinga ya fanele ku kumiwa ku pfuneta vadyondzi hinkwavo ku kuma na ku humesa switshuriwa swa ririmi. Vadyondzi van'wana lava nga na ku tikeriwa eka ku dyondza va nga tsandzeka ku fikelela swin'wana swa swikongomelo tanihi laha swi kombisiweke eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo.

Ku humelela ka vadyondzi va Ririmi ro Engetela ro Sungula swi ya hi makambelelo ya minkarhi hinkwayo ya nkamafundza na xivikontsundzuxo xo huma eka mudyondzisi loko va tirha hi switshuriwa na migingiriko. Nkunguhato wa ku dyondzisa wu humesa vundzeni, vuswikoti na maqhinga lama lavekaka eka ku dyondzisa na ku dyondza hi lembe. Leswi hi swona swi nga ta kamberiwa hi swiyimo leswi engetelekaka swa nhluvuko (ku ya emahlweni). A hi hinkwaswo leswi nga dyondzisiwa swi lavaka ku kamberiwa swa mafundza. Hambiswritano, swi na nkoka leswaku ku humelela/ku ya emahlweni ka vadyondzi ku kamberiwa hi nongonoko wo kambela wa mafundza na wa nkamafundza, tanihi leswi swi pfunetaka eka ku kunguhata.

Nongonoko wa makambelelo wu pfumelela makambelelo yo songa dyondzo, lowu nga tirhisaka xivumbeko xa xikambelwana kumbe xikambelo, hi ku hela ka kotara yin'wana na yin'wana. Ntirho lowu wu nga ta kamberiwa wu fanele wu endliwile eka kotara hinkwayo. Swiyenge swa makambelelo swi fanele swi va eka tilevhele to hambana ta matwisiselo ku tiyisisa ku hlela ka ntiyiso.

4.2 KU KAMBELA KA NKAMAFUNDZA KUMBE KA SIKU NA SIKU

Ku kambela ku dyondza swi na xikongomelo xa ku tshamela ku hlengeleta mahungu ya ku humelela ka mudyondzi leswi nga ta tirhisiwa ku antswisa ku dyondza.

Ku kambela ka nkamafundza swi landzelerisiwa siku na siku eka ku kamba ku humelela/ku ya emahlweni ka mudyondzi. Leswi swi endliwa hi ku xiyaxiya mintirho ya vona, minkanerisano, swo kombisiwa hi ndlela yo voniwa, khonferense ya mudyondzi-mudyondzisi, na ku vulavurisana ka nkamafundza etlilasini, na sw. na sw. Makambelelo yo pfumala mafundza ya fanele ku va hi ndlela yo olova tanihi ku pfa dyondzo yi yimisiwa ku ta vona loko vadyondzi va ri eku landzeleleni kumbe ku ta kanela na vona loko va ri eku dyondzeni. Makambelelo ya vuswikoti bya ririmi ya ta va hi xivumbeko xa ku xiyaxiya, switoloveto, migingiriko ya swanomo na ku vika, swikambelwana, ku hlayela ehenhla na swivumbeko swin'wana swa makambelelo. Nkambelo wa nkamafundza wu fanele ku tirhisiwa ku nyika xivikontsundzuxo eka vadyondzi na ku pfuneta/tivisa nkunguhato wa ku dyondzisa, kambe a wu lavi ku rhekhodiwa. A swi fanelanga ku tekiwa swi hambanile na migingiriko ya ku dyondza leyi humelelaka etlilasini naswona u nga tirhisa migingiriko ya wena yo dyondza yo tala ku kambela hi nkamafundza matirhelo ya vadyondzi. Eka minkarhi yin'wana, u nga lava ku lulamisa migingiriko ya muxaka wo karhi wa makambelelo ku hlohletela vadyondzi ku dyondza, ku fana na swikambelwana swa ku peleta swa minkarhi hinkwayo. Vadyondzi kumbe vadyondzisi va nga maka mintirho leyi.

Ku ringanyetiwa leswaku ku tirhisiwa mavhiki mambirhi lama yo sungula ya kotara ku endla makambelelo ya beyizilayini/masungulo ya vadyondzi. U fanele nakambe u tirhisa migingiriko leyi nyikiweke eka mavhiki mambirhi lama yo sungula ya minkunguhato ya ku dyondzisa ku endla makambelelo lama. Leswi swi ta ku pfumelela ku kuma leswi vadyondzi va wena va nga ta lava swona loko u ri karhi u ya emahlweni.

Ku tikambela na makambelelo ya tintangha/vadyondzikuloni ku endla leswaku vadyondzi va va na xiave eku tikambeleni. Leswi i swa nkoka tanihiloko swi pfumelela vadyondzi ku dyondza na ku ehleketa hi matirhelo ya vona vinyi. Mbuyelo wa mintirho ya makambelelo ya nkamafundza ya masiku hinkwawo a yi fanelanga ku rhekhodiwa handle ka loko mudyondzisi a swi lava hi ndlela yaleyo. Hambiswiritano, vadyondzisi lava tsakelaka ku hlayisa tirhekhodo ta vona ta nkamafundza ta ndlela leyi vadyondzi va nga ya emahlweni hi yona eka swiyenge swo hambana swa dyondzo, ku va pfuneta ku kunguhata na ku tiyisisa leswaku mudyondzi un'wana na un'wana u hluvukisa vuswikoti lebyi lavekaka na ntwisiso. Mimbuyelo ya makambelelo ya mintirho ya siku na siku a yi tekeriwi enhlokweni eka ku ya emahlweni/pasa na ku kuma tisetifikheti ka vadyondzi.

4.3 MAKAMBELELO YA MAFUNDZA

Mintirho hinkwayo leyi endlaka nongonoko wa makambelelo wa mafundza ya lembe yi vuriwa Makambelelo ya Mafundza. Mintirho ya makambelelo ya mafundza yi makiwa na ku rhekhodiwa swa ximfumo hi mudyondzisi hi xikongomelo xa ku ya emahlweni. Mintirho hinkwayo ya makambelelo ya mafundza yi fanele ku modaretiwa hi xikongomelo xo tiyisisa nkoka na ku tiyisisa leswaku mimpimo leyi faneleke ya fikeleriwa.

Makambelelo ya mafundza ya nyika vadyondzisi ndlela leyinene ya ku hlela ndlela leyi vadyondzi va yaka emahlweni ha yona eka giredi na le ka dyondzo yo karhi. Swikombiso swa makambelelo ya mafundza swi katsa swikambelwana, swikambelo, mintirho yo endla, tiphurojeke, ku vika swanomo, swo kombisiwa (swo fana na ku rungula xitori nakambe, ku fananisa), na swo endliwa va ri karhi va nyikiwa timaraka (swo fana no tlanga ntlangu), switsalwana, ku nghenelela eka mintirho ya swanomo (swo fana na n'wangulano, mimbulavurisano, minkanerisano), mintirho yo tsariwa (yo fana na ku hetisa phepha ro tirhela eka rona, ku tsala tindzimana kumbe tinxaka tin'wana ta switshuriwa), na sw. na sw.

Xikongomelo xa ku endla Nongonoko wa Makambelelo (NWM) i ku tiyisisa leswaku i ya ntiyiso, tshembekile, ya le xikarhi na ku va ya enerile hi ku nyika ndzetelo lowu nga erivaleni, hi tinxaka ta migingiriko na tiphesente leti nga averiwa vuswikoti bya ririmi eka ntirho wo karhi. Wu fanele nakambe wu kombisa/fikelela xikongomelo xa makambelelo, hileswaku, ndlela leyi mintirho yi kombisiwaka ha yona.

Eka makambelelo ya mafundza, tirhisa memorandamu (xikombatinhlamulo), tirhubiriki, nongonoko wo kambisisa na swikalo swa mpimo ku katsa na switirho swa makambelelo leswi faneleke ku xiyaxiya, kambela na ku rhekhoda tilevhele/swiyimo swa vadyondzi swa ku twisisa na vuswikoti. Hlawula xitirho xa makambelelo lexi nga fanela muxaka wa nghingiriko. Xikombiso, rhubiriki hi yona yi nga fanela ku kambela xitsariwa xa vutumbuluxi ku tlula memorandamu. Memorandamu yi fanerile eka xikambelwana xa mapeletelo kumbe eka nghingiriko wa xikambelantwisisa xo hlaya.

4.3.1 Swilaveko swa makambelelo ya mafundza ya Ririmi ro Engetela ro Sungula

Nongonoko wa makambelelo ya mafundza wa tiGiredi ta 4-6 wu na mintirho ya nkombo (7) leyi endlaka 75% ya timaraka to pasisa na xikambelo xa ku hela ka lembe xin'we xa 25%.

Swilaveko swa makambelelo ya mafundza ya Ririmi ro Engetela ro Sungula hi leswi landzelaka:

- Mintirho mimbirhi ya makambelelo ya mafundza yi fanele ku endliwa eka kotara yin'wana na yin'wana ya tinharhu leto sungula NA wun'we eka kotara ya vumune. Wun'we wa mintirho leyi wu fanele wu va xikambelo xa le xikarhi ka lembe. Ntsengo hinkwawo wa mintirho ya mafundza wu fanele ku va nkombo. Mintirho leyi ya nkombo ya mafundza yi endla 75% ya ntsengo hinkwawo wa Ririmi ro Engetela ro Sungula eka tiGiredi ta 4, 5 na 6. Maraka leyi ya makambelelo ya mafundza yi ta katsa xikambelo xa le xikarhi ka lembe.
- Ntirho wo sungula wa makambelelo ya mafundza eka kotara yin'wana na yin'wana wu fanele ku va wu endliwile exikarhi ka kotara, hi leswaku, vhiki ra vu5. Ntirho wa vumbirhi wa makambelelo ya mafundza eka

kotara yin'wana na yin'wana wu fanele ku va wu endliwile hi ku ya eku heleni ka kotara.

- Ku ta va na xikambelo hi ku hela ka lembe lexi nga ta endla 25% ya timaraka.
- Ntirho wun'wana na wun'wana wa makambelelo ya mafundza wu fanele ku endliwa hi migingiriko leyi kambelaka Ku yingisela na Ku vulavula, Ku hlaya na Ku langutisa, Ku tsala na Ku andlala, na Swiaki na Milawu ya Matirhiselo ya Ririmi; naswona wu fanele ku humelela hi nongonoko wa masiku yo hlayanyana. Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi swi fanele ku kamberiwa eka mbangu wo karhi.
- Mintirho ya makambelelo ya mafundza yi fanele ku kambela swiyenge swo hambana swa vuswikoti bya ririmi leswaku swiyenge swa nkoka swi ta kamberiwa hi ku famba ka kotara na lembe. Tiyisisa leswaku swiyenge leswi swi kamberiwile hi ndlela ya nkamafundza na xivikontsundzuxo xi nyikiwile eka mudyondzi a nga si kamberiwa swa mafundza.
- Makambelelo hinkwawo eka Xiyimo xa le Xikarhi i ya le xikolweni.

4.3.2 Tinxaka ta makambelelo ya mafundza ya vundzeni bya Ririmi ro Engetela ro Sungula

Tinxaka ta makambelelo leti tirhisiwaka ti fanele ku fambelana na malembe na ku kula ka vadyondzi. Ku tumbuluxa ka mintirho leyi ku fanele ku angarhela vundzeni bya dyondzo na ku katsa mintirho yo hambanahambana leyi nga tumbuluxiwa ku fikelela swikongomelo swa dyondzo. Yi fanele ku leteriwa hi vutivi na vuswikoti lebyi endliweke eka kotara. Tirhisa mikunguhato ya kotara eka giredi yin'wana na yin'wana ku hlawula tinxaka ta migingiriko na nhlengelo wa vuswikoti lebyi lavekaka eka xiphemu xin'wana na xin'wana xa mintirho ya makambelelo ya mafundza. Xikombiso, loko u seta ntirho wa vutumbuluxi eka giredi ya 4 eka kotara ya 1, nakona u lava vadyondzi ku tsala xitlhokovetselo, u nga va langutela ntsena ku 'tsala swivulwa leswi nga leha ku fana leswi nga na mimpfumawulo leyi yelanaka", tanihileswi ku nga ta va leswi u swi dyondziseke. Loko u seta xitshuriwaxa mahungu va fanele ku tsala hi ku tirhisa rimba leri faneleke. Swi tano na le ka Ku Yingisela na Ku Vulavula, u nge vutisi vadyondzi ku nyika mbulavulo wo koma eka giredi ya 4, kotara ya 1 tanihileswi sweswo swi dyondzisiwaka emahlweninyana.

Makambelelo ya mafundza ya fanele ku katsa mimpimo yo hambnahambana ya ku twisisa tanihilaha swi kombiwaka hakona laha hansi. Tinxaka to hambanahambana ta swivutiso ku fana na swivutiso leswi tinhlamulo ta swona ti kumiweke eka leti longoloxeke, tinhlamulo to koma, to pimanisa na swivutiso swo kongoma ti fanele ku tirhisiwa.

Tafula ra Mimpimo ya ntwisiso

Mimpimo ya ntwisiso	Nghingiriko	Phesente ya ntirho
Nhlamuselonene / nhlamuselo yo kongoma **(Mpimo wa 1)** **Ku lulamisa nakambe** **(Mpimo wa 2)**	Swivutiso leswi tirhaka hi mahungu lawa ya nga lo tlangandla eka xitshuriwa. • Vula swilo/vanhu/tindhawu/swiphemu... • Vula swa ntiyiso/swivangelo/tipoyinti/miehleketo... • kombisa swivangelo/vanhu/…..... • Longoloxa tipoyi/swa ntiyiso/mavito/swivangelo..... • Hlamusela ndhawu/munhu/ximunhuhatwa ... • Yelanisa mhangu/xiphemu/ntokoto..... Swivutiso leswi lavaka ku xopaxopa, ku katsakanya kumbe ku lulamisa mahungu lama vuriweke eka xitshuriwa. • Komisa timhakankulu/miehleketo/ku pfumela/ku kaneta … • Ntlawahata leswi fanaka/… • Nyika ku fana/ku hambana … • Nyika angarhelo wa …..	**Mimpimo ya 1 na 2: 40%**
Nkumbetelo **(Mpimo wa 3)**	Swivutiso leswi lavaka leswaku mudyondzi a tirha hi mahungu lawa ya nga lo tlangandla eka xitshuriwa ku ya hi ntokokoto wa yena n'wini. • Hlamusela hungunkulu … • Pimanisa miehleketo/mavonelo/swiendlo … • Xana xikongomelo/mavonelo/nhlohletelo/xivangelo xa mutsari (kumbe ximunhuhatwa…… • Hlamusela xivangelo/xitandzhaku xa … • Xana xiendlo/ku kanela/vonelo, na sw. na sw. swi humesa yini hi murunguri/ mutsari/ximunhuhatwa ….. • Xana xigego/xifananisi/vuyimeri swi kucetela njhani ntwisiso wa wena … • Xana u vona ku ri ku ta va yini mbuyelo/nkucetelo, sw. na sw. wa xiendlo/ xiyimo …	**Mpimo wa 3: 40%**

Mimpimo ya ntwisiso	Nghingiriko	Phesente ya ntirho
Ku hlela **(Mpimo wa 4)**	Swivutiso leswi swi tirha na ku ahlula mayelano na nkoka. Leswi swi katsa ku ahlula mayelano na ntiyiso, ku tshembhisa, swa ntiyiso na mavonelo ya munhu, ku twala (lojiki) na maehleketelo, na timhaka to fana na ku laveka na ku amukeleka ka swiboho na swiendlo mayelano na mahanyelo lawa ya amukelekaka. • Xana u vona onge leswi swi nga humelela swa tshembhisa/swi na ntiyiso/ swa koteka …? • Xana mavekelo ya mhaka hi mutsari ya na ntiyiso/ya twala/xi hela kahle … • Hlamusela/nyika vonelo hi vuxoperi eka xiendlo/xikongomelo/swiringanyeto/ switandzhaku … • Xana wa pfumelelana na vonelo/xitatimende/nhlamuselo….. • Hi mavonelo ya wena xana mutsari/murunguri/ximunhuhatwa a swi fanerile ku pimanyeta ku bumabumela leswaku ….(seketela nhlamulo ya wena). • Xana mavonelo/mahanyelo/swiendlo/swa ximunhuhatwa swa amukeleka eka wena. Seketela nhlamuo ya wena. • Xana swiendlo/mavonelo ya ximunhuhatwa swi komba yini hi yena eka mbangu wa swa nkoka swa misava? • Kanela hi ku xopaxopa eka vuahluri bya swa nkoka eka xitshuriwa.	**Mimpimo ya 4 na 5: 20%**
Ku tlangela (Mpimo wa 5)	Swivutiso leswi swi kongomisiwa eka nhlohletelo lowu ku kambela swa miehleketo na swa vuxongi bya xitshuriwa swi nga na nhlonhletelo hakona eka mudyondzi. Swi kongomisa eka ku angula ka nyanyulo eka vundzeni, ku tixaxameta na swimunhuhatwa kumbe timhangu, na ku tlhontlheka eka matirhiselo ya ririmi hi mutsari (ku fana na ku hlawula marito na vuyimeri). • Kanela miangulo ya wena eka xitshuriwa/mhangu/xiyimo/ntlimbo. • Xana u twela ximunhuhatwa? Xana a wu ta va u endlile yini loko a wo va eka xiyimo lexi fanaka? • Kanela/Nyika vonelo hi matirhiselo ya ririmi ya mutsari … • Kanela hi ku tirhiseka ka xitayili/manghenelo/mahetelelo/swigego/matirhiselo ya vutlhokovetseri …..	

4.4 NONGONOKO WA MAKAMBELELO

Nongonoko wa makambelelo wu endliwile ku hangalasa mintirho yo kambela ya mafundza eka tidyondzo hinkwato exikolweni eka kotara hinkwayo.

Swilaveko swa dyondzo

Swilaveko swa ku hlengeleta ntirho lowu swi kombisiwile hi tiphesente. Laha nongonoko wu kombisaka 20 wa tiphesente eka vuswikoti bya ririmi swi vula leswaku maavelo ya timaraka yo hetelela ya vuswikoti bya ririmi byebyo ya fanele ya va 20 wa tiphesente ya ntsengo ku nga ri 20 wa timaraka. Swikolo a swi bohiwi ku tirhisa mpimo wo karhi wa timaraka leti averiweke vuswikoti byo karhi bya ririmi, ntsena loko va landzelela mpimo wa ntirho wun'wana na wun'wana ku ya hi phesente leyi averiweke eka nongonoko wa makambelelo. Xikombiso, eka Giredi ya 4, xikambelwana xa vutivi bya ririmi xi nga setiwa xi va 20 wa timaraka kumbe ku tlula, ntsena loko mpimo wo hetelela wu nga hundzi lowu nga kombisiwa eka nongonoko wa makambelelo.

Eka ku tsala swiphemu swin'wana swa ku tsala hi ku landzelela magoza swi fanele ku kamberiwa kan'we hi kotara. Ku leha ka switshuriwa swo tsala tanihi laha swi kombisiweke eka Xiyenge xa 3.3 ku fanele ku landzeleriwa.

Swikambelo

Vundzeni bya xikambelo byi fanele ku humesiwa ku suka eka ntirho lowu endliweke ku nga si fika xikambelo naswona wu fanele wu va nhlawulo wa vuswikoti na migingiriko leyi nga ta pfumelela mudyondzi ku komba leswaku u lulamile ku tirha hi ntirho lowu eka nkarhi/lembe leri taka.

Xikambelo xi ta va na leswi landzelaka:

- Xikambelantwisiso xo hlaya, ku katsa na ntirho wa ntivomarito
- Ku tsala xitshuriwa xo koma xa vutumbuluxi, ku katsa matirhiselo lama faneleke ya xivumbeko, ntivoririmi, mahikahatelo na mapeletelo
- Ku tsala switsalwambiko swo koma (mahungu/vuhangalasamahungu/swa ta vanhu(ku hanyisana), ku katsa na matirhiselo lama faneleke ya xivumbeko, ntivoririmi, mahikahatelo na mapeletelo
- Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi ku komba vutivi na matwisiselo ya ntivoririmi, mahikahatelo na mapeletelo
- Vuswikoti bya Ku yingisela na Ku vulavula a byi nga kamberiwi tanihi xiyenge xa xikambelo tanihi leswi swi kambelekaka kahle hi ku famba ka nkarhi wo leha. Hambiswiritano, ku languteriwile leswaku maraka leyi nga kongomisiwa eka makambelelo ya mafundza lama endliweke eka Ku yingisela na Ku vulavula, yi ta averiwa tanihi maraka ya xikambelo.

Matafula lama landzelaka ya nyika swilaveko swa makambelelo ya mafundza eka Tindzimi to Engetela to Sungula:

Tafula ra Nongonoko wa Makambelelo

KOTARA YA 1					
Giredi ya 4		**Giredi ya 5**		**Giredi ya 6**	
Ntirho wa 1	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**
U yingisela na ku vulavula hi xitori/ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela kumbe leswi humeleleke swa ntiyiso	20	U yingisela na ku vulavula hi xitori/ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela kumbe leswi humeleleke swa ntiyiso/a va na xiave eka mbulavurisano kumbe ku encenyeta	15	U yingisela na ku vulavula hi xitori/ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela kumbe leswi humeleleke swa ntiyiso/a va na xiave eka mbulavurisano kumbe nkanerisano	15
U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitori/timhaka leti humeleleke ta ntiyiso/xiviko xa mahungu	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitori/timhaka leti humeleleke ta ntiyiso/xitshuriwa xa mahungu	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitori/timhaka leti humeleleke ta ntiyiso/xitshuriwa xa swa vanhu	20
U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10
U tsala ndzimana: ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela a tirhisa rimba/nhlamuselo ya vanhu a tirhisa rimba	25	U tsala ndzimana: ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela/nhlamuselo ya vanhu/hungu	30	U tsala tindzimana tinharhu leti kongomisiweke eka nkongomelo wa xitori	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**
Ntirho wa 2	**%**	**Ntirho wa 2**	**%**	**Ntirho wa 2**	**%**
U yingisela na ku nyika swileriso/u hlaya xitlhokovetselo kumbe u yimbelela risimu hi ku komba ntwisiso	20	U yingisela na ku nyika swileriso/u hlamusela maendlelo/u hlaya xitlhokovetselo kumbe u yimbelela risimu hi ku komba ntwisiso	20	U yingisela na ku nyika swileriso/u hlamusela maendlelo/u hlaya xitlhokovetselo kumbe u yimbelela risimu hi ku komba ntwisiso	20
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa maendlelo/xitlhokovetselo/risimu	30	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa maendlelo/xitlhokovetselo/risimu	30	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitlhokovetselo/risimu	30
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20
U tsala swileriso swo olova a tirhisa rimba/ xitlhokovetselo xo olova lexi nga na rimba	30	U tsala swileriso/ndzungulo wa leswi humeleleke swa ntiyiso/xitlhokovetselo xo olova lexi nga na rimba	30	U tsala nhlamuselo ya maendlelo yo olova/ tinhlamuselo to olova a tirhisa rimba/ nhlamuselo ya munhu/nchumu/na sw. na sw.	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**

KOTARA YA 2					
Giredi ya 4		**Giredi ya 5**		**Giredi ya 6**	
Ntirho wa 1	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**
U yingisela na ku vulavula hi xitshuriwa xa mahungu kumbe xitori/nyika na ku landzelela swiletelo swa matlhelo/hlamusela nchumu/	20	U yingisela na ku vulavula hi xitshuriwa xa mahungu/xitori ku katsa na ku rungula xitori nakambe	15	U yingisela na ku vulavula hi nhlamuselo ya minchumu/swiharhi/na sw. na sw./u yingisela ndzungulo wa leswi humeleleke un'wana kumbe ku teka xiave eka encenyeto	15
U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitori	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitori	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitori/xitshuriwa xa swa vanhu	20
U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10
U komisa xitshuriwa xa mahungu/u tsala xitori a tirhisa rimba	25	U tsala nhlamuselo ya minchumu/swimilana/ sw. na sw. leyi nga na rimba/u tsala xitori a tsala xitori a tirhisa rimba	30	U tsala nhlamuselo ya minchumu/swimilana/ na sw. na sw./u tsala papila ra xinghana/	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**
Ntirho wa 2 (xikambelwana xa Khotavuxika/xikambelo)	**%**	**Ntirho wa 2 (xikambelwana xa Khotavuxika/xikambelo)**	**%**	**Ntirho wa 2 (xikambelwana xa Khotavuxika/xikambelo)**	**%**
Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30	Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30	Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30
Papila ra 2 (tiawara ti2): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu Ku tsala - tindzimana	30 15 25	Papila ra 2 (tiawara ti2): Ku tsala:Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu Ku tsala - tindzimana	30 15 25	Papila ra 2 (awara yi1): Ku tsala: Ku tsala- tindzimana	30
				Papila ra 3 (awara yi1): Ku tsala Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu	 25 15
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**

Xiya: Maraka ya Papila ra 1 yi ta va makambelelo yo songa ya ku dyondza/ku ya emahlweni ka mudyondzi ku fika eka nkarhi wa xikambelo.

KOTARA YA 3					
Giredi ya 4		**Giredi ya 5**		**Giredi ya 6**	
Ntirho wa 1	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**
U yingisela na ku vulavula hi xitshuriwa xa mahungu kumbe xitori/teka xiave eka mbulavurisano/hlaya switlhokovetselo	20	U nyika mbulavulo wo koma/rungula xitori nakambe	15	U nyika mbulavulo wo koma/rungula xitori nakambe	15
U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa lexi lulamisiweke	10
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitshuriwa xo voniwa/xitori/ xitlhokovetselo	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa/xitori/ xitlhokovetselo	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa/xitori/ xitlhokovetselo	20
U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10
U tsala nkomiso wa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na rimba/xitori u tirhisa rimba	25	U hetisa xitshuriwa xo voniwa/u endla nkomiso wa mepe wa miehleketo/u tsala xitori xo olova lexi nga na n'wangulano	30	U hetisa xitshuriwa xo voniwa/u tsala xitori xo olova	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**
Ntirho wa 2	**%**	**Ntirho wa 2**	**%**	**Ntirho wa 2**	**%**
U yingisela xitshuriwa xa mahungu/u yingisela na ku hlamusela tindhawu kumbe swimilana, na sw. na sw./ U encenyeta xiyimo lexi nga toloveleka	20	U teka xiave eka mbulavurisano/ntlangu	20	U yingisela na ku landzelela swileriso/teka xiave eka mbulavurisano/ntlangu	20
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa swo voniwa/xitshuriwa xa swa maendlelo/ ntlangu	30	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa swa maendlelo/xitshuriwa xa mahungu/ ntlangu	30	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa swa maendlelo/xitshuriwa xa mahungu/ ntlangu	30
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	20
U tsala xitshuriwa xa mahungu/n'wangulano/ nhluto wa buku lexi nga na rimba	30	U tsala xitshuriwa xa mahungu/n'wangulano wo koma kumbe tsalwa ra ntlangu lexi nga na rimba	30	U tsala xitshuriwa xa mahungu/tsalwa ra ntlangu wo koma	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**

KOTARA YA 4					
Giredi ya 4		**Giredi ya 5**		**Giredi ya 6**	
Ntirho wa 1	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**	**Ntirho wa 1**	**%**
U yingisela tiInthavhiyu kumbe mbulavulo wa ntshungu/u yingisela kumbe u nyika mahungu/ntwisiso wa xitori	20	U teka xiave eka nkanerisano/rungula xitori	15	U teka xiave eka nkanerisano/u yingisela xitori	15
U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10	U hlayela ehenhla xitshuriwa xa xijumana	10
Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15	Swiaki na milawu ya matirhiselo ya ririmi eka mbangu	15
Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu lexi nga na swo voniwa/xitshuriwa xo voniwa/xitori lexi nga na n'wangulano/ dayari	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa vuhangalasamahungu/phositara/xitori	20	Ku hlaya xikambelantwisiso xa xitshuriwa xa mahungu/xitori/xitlhokovetselo	20
U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10	U ehleketa hi switori/xitshuriwa lexi a nga hlaya a ri yexe	10
U tsala ndzimana leyi nga na rimba/ switshuriwa swa ta vanhu/u endla xitshuriwa xa swo voniwa xik. Phositara/xitori lexi nga na n'wangulano	25	U tsala xitshuriwa xa mahungu lexi nga na rimba/ndzungulo wa leswi nga n'wi humelela/ endla phositara/u tsala nhluto wa buku lowu nga na rimba	30	U tsala xitshuriwa xa mahungu/tinhlamuselo na swikombiso/nhluto wa buku/papila ra xinghana	30
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**
Ntirho wa 2 (Xikambelo xa ku hela ka lembe)	**%**	**Ntirho wa 2 (Xikambelo xa ku hela ka lembe)**	**%**	**Ntirho wa 2 (Xikambelo xa ku hela ka lembe)**	**%**
Papila ra 1: Swanomo: Ku hayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30	Papila ra 1: Swanomo: Ku hayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30	Papila ra 1: Swanomo: Ku hayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30
Papila ra 2 (tiawara ti2): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu Ku tsala – switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko	 30 15 25	Papila ra 2 (tiawara ti2): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu Ku tsala – switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko	 30 15 25	Papila ra 2 (awara yi1): Ku tsala: Ku tsala - Switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko	30
				Papila ra 3 (awara yi1): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu	 25 15
Ntsengo	**100**	**Ntsengo**	**100**	**Ntsengo**	**100**

Xiya: Maraka ya Papila ra 1 yi ta va makambelelo yo songa ya ku dyondza/ku ya emahlweni ka mudyondzi ku fika eka nkarhi wa xikambelo.

Tafula ra Makambelelo ya le Xikolweni (MYX) na Swikambelo ra Tigiredi ta 4 na 5

<table>
<tr><th colspan="5">Nongonoko wa Makambelelo</th></tr>
<tr><th colspan="5">MYX hi Kotara</th></tr>
<tr><td rowspan="2">MYX
75%</td><td>Kotara ya 1:
Mintirho yi2</td><td>Kotara ya 2:
Ntirho wun’we
+
Xikambelo xa le xikarhi ka lembe lexi nga na 2 wa mapapila:
Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula
Papila ra 2 (tiawara ti 2): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya, Ririmi eka mbangu na ku tsala – switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko</td><td>Kotara ya 3:
Mintirho yi2</td><td>Kotara ya 4:
Ntirho wun’we</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td>Xikambelo xa ku hela ka lembe lexi nga na 2 wa mapapila:
Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula
Papila ra 2 (tiawara ti2): Ku tsala:
Xikambelantwisiso xo hlaya, Ririmi eka mbangu na ku tsala – switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko</td></tr>
<tr><td>SWIKAMBELO
25%</td><td colspan="3"></td><td></td></tr>
</table>

Tafula ra Makambelelo ya le Xikolweni (MYX) na Swikambelo ra Giredi ya 6

<table>
<tr><th colspan="5">Nongonoko wa Makambelelo</th></tr>
<tr><th colspan="5">MYX hi Kotara</th></tr>
<tr><td>MYX
75%</td><td>Kotara ya 1:
Mintirho yi2</td><td>Kotara ya 2:
Ntirho wun’we
+
Xikambelo xa le xikarhi ka lembe lexi nga na 2 wa mapapila:
Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula
Papila ra 2 (awara yi 1): Ku tsala: Switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko
Papila ra 3 (awara yi 1): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya na Ririmi eka mbangu</td><td>Kotara ya 3:
Mintirho yi2</td><td>Kotara ya 4:
Ntirho wun’we</td></tr>
<tr><td>SWIKAMBELO
25%</td><td colspan="3"></td><td>Xikambelo xa ku hela ka lembe lexi nga na 2 wa mapapila:
Papila ra 1: Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula
Papila ra 2 (awara yi1): Ku tsala: Switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko
Papila ra 3 (awara yi 1): Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya na Ririmi eka mbangu</td></tr>
</table>

Matafula ya Xivumbeko xa mapapila ya xikambelo ya Tigiredi ta 4-6

Tigiredi ta 4 na 5

Nkomiso lowu ringanyetiweke wa mapapila ya xikambelo xa le xikarhi ka lembe na xa ku hela ka lembe eka Tindzimi to Engetela to Sungula eka Tigiredi ta 4 na 5 wu hi ndlela leyi:

PAPILA	NHLAMUSELO	%: GR.4 NA 5
1	Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30
2 **(tiawara ti2)**	Ku tsala: Xikambelantwisiso xo hlaya, Ririmi eka mbangu Ku tsala – Switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko	 30 15 25
NTSENGO WA XIKAMBELO		100

Giredi ya 6

Nkomiso lowu ringanyetiweke wa mapapila ya xikambelo xa le xikarhi ka lembe na xa ku hela ka lembe eka Tindzimi to Engetela to Sungula eka Giredi ya 6 wu hi ndlela leyi:

PAPILA	NHLAMUSELO	%: GR.6
1	Swanomo: Ku hlayela ehenhla, ku yingisela na ku vulavula	30
2 **(awara yi1)**	Ku tsala – switshuriwa swa vutumbuluxi na switshuriwa swa switsalwambiko	30
3 **(awara yi1)**	Xikambelantwisiso xo hlaya Ririmi eka mbangu	25 15
NTSENGO WA XIKAMBELO		100

Xivumbeko lexi ringanyetiweke xa papila rin'wana na rin'wana ra xikambelo xa Tigiredi ta 4 na 5

PAPILA	XIYENGE	%	
1	**Swanomo: ku hlaya/ku yingisela/ku vulavula**	**Gr 4**	Gr 5
	A : Ku hlayela ehenhla	15	15
	B: Ku yingisela na ku vulavula: mbulavulo lowu lulamisiweke/mbulavulo lowu nga lulamisiwangiki/mbulavurisano/Inthavhiyu/njhekanjekisano/ntlangu/encenyeto/ minkanerisano/xikambelantwisiso xo yingisela/ku encenyeta hi ku tirhisa swirho	15	15
	NTSENGO WA PAPILA RA 1	**30**	**30**
2 (tiawara ti2)	**Ririmi eka mbangu**	**GR4**	**GR5**
	A : Xikambelantwisiso (Switshuriwa swo hambanahambana swi nga tirhisiwa ku katsa switshuriwa swo voniwa kumbe swo dirowiwa)	30	30
	B : Ririmi ▪Swivumbeko swa ririmi (marito na swivulwa) swi fanele ku kamberiwa eka mbangu ku tirhisiwa switshuriwa swo hambanahambana	15	15
	Ku tsala		
	A : Xitshuriwa xa vutumbuluxi xin'we Tigiredi ta 4-6: xitshuriwa xa ndzungulo/nhlamuselo ku katsa na ndzungulo wa leswi n'wi humeleleke (Lemuka leswaku nomboro ya marito na tindzimana ta tigiredi to hambana ti kombisiwile)	15	15
	B: Xitshuriwa xin'we – xitshuriwa xa xitsalwambiko Mapapila yo ya eka maphephahungu/mapapila ya mafundza yo kombela, ya xivilelo, nchavelelo, yo rhamba, yo khensa, hoyozela, & mapapila ya bindzu/ mapapila ya xinghana/tiatikili ta timagazini & tikholomu/timemorandamu/timinete & tiajenda, tiatikili ta maphephahungu na tikholomu/matimu/Swiviko (swa mafundza & nkamafundza)/minhluto/mimbulavulo yo tsariwa ya mafundza & nkamafundza/ ntsalwavutitivisi/mahungu ya vahleri/tiburochara/tiInthavhiyu to tsariwa/ min'wangulano/ndzungulo wa timhaka ta ntiyiso/switshuriwa swa maendlelo/	10	10
	NTSENGO WA PAPILA RA 2	**70**	**70**
	NTSENGO HINKWAWO	**100**	**100**

Xivumbeko lexi ringanyetiweke xa papila rin'wana na rin'wana ra xikambelo xa Giredi ya 6

PAPILA	XIYENGE	%
1	**Swanomo: ku hlaya/ku yingisela/ku vulavula**	
	A : Ku hlayela ehenhla	15
	B: Ku yingisela na ku vulavula: mbulavulo lowu lulamisiweke/mbulavulo lowu nga lulamisiwangiki/ mbulavurisano/Inthavhiyu/njhekanjekisano/ntlangu/encenyeto/minkanerisano/xikambelantwisiso xo yingisela/mbulavulo wo ndhundhuzela/ku encenyeta hi ku tirhisa swirho	15
	NTSENGO WA PAPILA RA 1	**30**
2 (awara yi1)	**Ririmi eka mbangu**	
	A : Xikambelantwisiso (Switshuriwa swo hambanahambana swi nga tirhisiwa ku katsa switshuriwa swo voniwa kumbe swo dirowiwa)	25
	B : Ririmi • Swivumbeko swa ririmi (marito na swivulwa) swi fanele ku kamberiwa eka mbangu ku tirhisiwa switshuriwa swo hambanahambana	15
	NTSENGO WA PAPILA RA 2	**40**
3 (awara yi1)	**Ku tsala**	
	A : Xitshuriwa xa vutumbuluxi xin'we Tigiredi ta 4-6: xitshuriwa xa ndzungulo/nhlamuselo/ndzungulo wa leswi n'wi humeleleke (Lemuka leswaku nomboro ya marito na tindzimana ta tigiredi to hambana ti kombisiwile ehansi ka 3.3.2 ya xitsariwa lexi)	15
	B: Xitshuriwa xin'we – xitshuriwa xa xitsalwambiko xo lehanyana Mapapila yo ya eka maphephahungu/mapapila ya mafundza yo kombela, ya xivilelo, nchavelelo, yo rhamba, yo khensa, hoyozela, & mapapila ya bindzu/mapapila ya xinghana/tiatikili ta timagazini & tikholomu/timemorandamu/timinete & tiajenda (swi vutisiwa swi hlanganile), tiatikili ta maphephahungu na tikholomu/matimu/Swiviko (swa mafundza & nkamafundza)/minhluto/ mimbulavulo yo tsariwa ya mafundza & nkamafundza/ntsalwavutitivisi/mahungu ya vahleri/ tiburochara/tiInthavhiyu to tsariwa/min'wangulano/ndzungulo wa timhaka ta ntiyiso/switshuriwa swa maendlelo (Lemuka leswaku nomboro ya marito ya tigiredi to hambana ya kombisiwile ehansi ka 3.3.2 ya xitsariwa lexi)	15
	NTSENGO WA PAPILA RA 3	**30**
	NTSENGO HINKWAWO	**100**

4.5 KU RHEKHODA NA KU VIKA

Ku rhekhoda i endlelo leri mudyondzisi a tsalaka mintirho ya vadyondzi ehansi eka ntirho wo karhi lowu wu kamberiweke. Swi kombisa ku ya emahlweni ka ku dyondza ka mudyondzi laha a kombisaka ku va a kumile vutlhari lebyi hlamuseriwaka eka Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na makambelelo xa Rixaka. Ku rhekhodiwa ka mintirho ya vadyondzi ku fanele ku komba vumbhoni bya mudyondzi bya ku ya emahlweni na ku dyondza eka giredi ya yena na ku tlakuseriwa eka giredi leyi taka. Ku rhekhoda mintirho ya vadyondzi yi fanele ku tirhisiwa ku kambisisa nhluvukiso leswi swi endliweke hi mudyondzisi na vadyondzisi eku dyondzeni na ku dyondzisi.

Ku rhekhoda i endlelo ro tihlanganisa na migingiriko ya mudyondzi, mutswari, xikolo, na swirho swin'wana. Migingiriko ya mudyondzi yi nga vikiwa hi tindlela to hlaya. Leswi swi ta katsa tikhadi to vika, ku hlangana na vatswari, ku endzela exikolweni, khonferense ya mutswari-mudyondzisi, riqingho, mapapila, mapapila ya mahungu ya tlilasi kumbe xikolo. Vadyondzisi eka mintlawa hinkwayo va vika hi ku tirhisa tiphesente etlhelo ka dyondzo. Mipimo ya nkombo ya vuswikoti bya mudyondzi yi hlamuseriwile kahle eka nongonoko wo sukela eka giredi R - 12 eka tafula leri nga ehansi

TIKHODI NA TIPHESENTE TO RHEKHODA NA KU VIKA

MPIMO WA KHODI	NHLAMUSELO WA VUSWIKOTI	PHESENTE
7	Vuswikoti bya le henhla swinene	80 – 100
6	Vuswikoti bya le henhla	70 – 79
5	Vuswikoti byo amukeleka	60 – 69
4	Vuswikoti bya ringana	50 – 59
3	Vuswikoti bya mpimo wa le xikarhi	40 – 49
2	Vuswikoti bya le hansi	30 – 39
1	A nga fikelelangi	0 - 29

Tsundzuka: Xikalo lexi xa mipimo ya nkombo xi fanele ku va na swo kombisa hi swona mipimo a leswi swi yi hlamuseleke hi ku twisiseka.

Vadyondzisi va ta rhekhoda timaraka ta ntiyiso etlhelo ntirho wun'wana na wun'wana hi ku tirhisa phepha ro rhekhodela na xiviko lexi tsariweke na hi tiphesente eka khadi yo vika.

4.6 NDZINGANISO/NXOPELO/MODAREXINI YA MINTIRHO YO KAMBELA

Ndzinganiso/modarexini swi yimela endlelo leri vonaka leswaku mintirho yo kamberiwa yi va kahle, vutirheki na vutshembeki. Ndzinganiso wu fanele ku tirhisiwa eswikolweni, disitiriki, xifundzhankulu na le tiko hinkwaro. Swi fanele ku endliwa kan'we hi kotara.

Ndzinganiso/modarexini wu fanele ku vona leswaku makambelelo ya kahle, ya tirheka, ya tshembeka, na ku ringanela. Vutshembeki hiloko makambelelo ya ntirho lowu dyondzisiweke wu fikelerile swikili leswi kombisiweke eka tsalwa ra Xitatimendhe xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo. Ntirho wu languteriwa ku pima vuhumeleri eka swikili swo karhi. Loko u vutisa swivutiso swo lava ntwisiso, hileswaku u lava ku kambela vadyondzi ku ntlhantlha na ku katsakanya mahungu yo huma eka xitshuriwa ku nga ri ku vutisa sivutiso swo lava mahungu ya swin'wana na swin'wana.

Vandzinganisi/timodaretara va le swikolweni va fanele ku nyika mbhumabumelo wa swihlawulekisi leswi kongomisiweke eka swilaveko leswi ku endlela leswaku ku titoloveta hi ku kambela ku ta fikeleriwa. Ndzinganiso wu nga ka wu nga landzelerisiwi tanihi switoloveto ku kambela nomboro ya mintirho na loko memorandamu yi tirhisaiwiele hi mfanelo.

Eka tindzimi swi vula leswaku mundzinganisi u ta nyika swibumabumelo leswinene, laha eka swona ku nga ta va na mpimo wo vutisa swivutiso swo twisiseka, mhaka ya ku tsala, swihlawulekisi swa switirhisiwa swo kambela na nkarhi wo tiantswisa wo tindlandlamuxa laha ku nghenelela ka mudyondzisi na tibuku ta mudyondzi na vumbhoni bya mudyondzi bya vuswikoti.

Maendlelo lama ya ndzinganiso ya fanele ku tiyisisa leswaku mimpimo leyi nyikiweke ya fana eka titlilasi hinkwato ta giredi, na tigiredi hinkwato ta xiyimo (phase). Xikombiso, mpimo wa 3 lowu nyikiweke hi mudyondzisi un'we wu fanele ku yimela levhele yo fana ya vuswikoti na vutivi tanihi mpimo lowu nyikiweke hi mudyondzisi un'wana. Hikwalaho swi na nkoka ku va Tinhloko ta Tindzawulo ku endla ndzinganiso wa le xikolweni hi minkarhi hinkwawo.

4.7 VUANGARHETO

Tsalwa leri ri fanele ku hlayiwa xikan'we na:

4.7.1 *National policy pertainang to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12* ; na

4.7.2 Tsalwa ra pholisi ra, *National Protocol for Assessment Grades R-12 .*

DLILOSARI

1) Angarhela – Ku katsa, hi xitalo, swilo hinkwaswo

2) Angula – Hlamula, ku va na rito eka mhaka

3) Dikixinari – Xihlamuselamarito

4) Dlilosari – Nxaxamelo wa marito kumbe matheme lama tirhisiweke eka xitsariwa, na tinhlamuselo ta wona

5) Dyondzo ya le hansi – Tidyondzo ta xikolo to sukela eka Giredi ya R ku fika eka Giredi ya 12

6) Encenyeta – Vuyelela leswi vuriweke kumbe leswi endliweke hi un'wana kumbe hi xin'wana

7) Fayili ya Switirhisiwa swa Mudyondzisi (FSM) - Fayili leyi mudyondzisi a hlengeletaka kumbe ku fayila swi tirhisiwa leswi a nga ta swi tirhisa

8) Fonimi – Letere leri vangaka ku cinca ka nhlamuselo ya marito lama fanaka hi mpeleto

9) Hlela – Ku pima nkoka, ku lavisisa ntiyiso wa mhaka, ku pfuxeta switshuriwa hi xikongomelo xo swi antswisa

10) Tumbuluxa – Antswisa, kurisa

11) Inthavhiyu – Ku vutisa swivutiso ku lava ku kuma ntiyiso wa xiheri lowu munhu a nga na wona mayelana na timhaka to karhi

12) Ku andlala – Ku veka timhaka erivaleni, ku hlamusela timhaka

13) Ku dyondza ka nkarhi na nkarhi – Ku va munhu a tshama a ri karhi a dyondza minkarhi hinkwayo

14) Ku hlaya swin'we – Ku hlaya hi mintlawa ya mbirhimbirhi kumbe ku tlula

15) Kungu – Pulani

16) Ku kunguhata – Ku lulamisela ku endla xo karhi kumbe ku endla mpfapfarhuto

17) Ku tirhisa marito yo tika – Ku tirhisa marito lama nga twisisekiki

18) Ku tsala swin'we – Ku tsala hi mintlawa yi mbirhimbirhi kumbe ku tlula

19) Ku va na xiave kumbe ku teka xiave – Ku hoxa xandla eka migingiriko yo karhi

20) Ku yisa mburhisano emahlweni – Ku yisa mhaka emahlweni kusuka laha yi gimetiweke kona

21) Kombisa (ndzemuko) – Ku tsundzuka xanchumu lexi u nga tshama u xi vona; ku tiva xo karhi loko u xi vona

22) Mafundza – Ku landzelela maendlelo yo karhi lama vekiweke/amukelekaka

23) Makambelelo yo aka mudyondzi – I makambelelo man'wana lama tirhisaka hi xikongomelo xo kombisa mudyondzi mbuyelo wa leswi a swi kumeke

24) Makambelelo ya le xikolweni (MYK) – Makambelelo lawa ya lulamisiwaka hi vadyondzisi va xikolo xexo

25) Makambelelo yo kamberiwa hi tintangha – I makambelelo laha vadyondzi va nyikiwaka nkarhi wo kambelana mintirho ya vona vini

26) Makambelelo yo andlalela – I makambelelo man'wana na man'wana lama lavisisaka mpimo wa vutivi bya mudyondzi na leswi a nga kotaka ku swi endla

27) Makambelelo yo katsakanya – I makambelelo ya mafundza lama endliwaka hi ku hela ka n'hweti, kotara kumbe yuniti

28) Makambelelo yo nyika mintirho – I makambelelo yo nyika vadyondzi mintirho yo karhi ku kambela vuswikoti na vutshila bya vona

29) Makambelelo yo tikambela – I makambelelo laha mudyondzi a nyikiwaka nkarhi wo kambela ntirho wa yena n'wini

30) Makambelelo yo tirhisisa swikambelwana – I makambelelo lama hlengeletaka vumbhoni bya mudyondzi hi ku landzelela maendlelo yo karhi naswona vadyondzi va kamberiwa hi nkarhi wun'we hi ndlela yo fana

31) Makambelelo yo xiyaxiya –I makambelelo yo teka vumbhoni bya mudyondzi nkarhi wun'wana na wun'wana lowu a nga eku dyondzeni

32) Makambelelo yo xopaxopa swiphiqo – I makambelelo man'wana na man'wana lama tirhisaka ku paluxa swirhalanganyi na ku lava tindlela to swi lulamisa

33) Manyokanyokana – Matsalelo yo gombonyoka lawa van'wana va nga kotiki ku ya hlaya

34) Mbangu – Ndhawu kumbe matshamelo ya swilo eka switshuriwa, ndhawu laha ririmi ri tirhisaka kona

35) Mbulavurisano – Maendlelo man'wana na man'wana lama tirhisaka ku nyiketana na ku hangalasa mahungu exikarhi ka vanhu

36) Mbulavurisano wo nyiketana – Ku vulavula hi ku siyerisana

37) Mbuyelelo – Ku vuyelela mpfumawulo / letere / rito / xivulwa

38) Mfanelo – Ku va swilo swi ri hi ndlela leyi swi lavekaka hi yona kumbe leyi amukelekaka

39) Mfuwo – Swilo swa ndhavuko

40) Milawu – Milawu ya matsalelo na mapeletelo

41) Misinya – Milawu

42) Moya – Xiyimo lexi muvulavuri a nga eka xona

43) Mpfanganiso – Nkatso kumbe vuxaka bya swilo swo hambanahambana hi ndlela yo nghenelelana

44) Mpfelelo wa marito – Ku tumbuluxa ka marito yo huma eka man'wana

45) Mpfumawulo – Mpfumawulo lowu vumbaka xiphemu xa mbulavulo wa vanhu

46) Mpimaniso – Ku kuma ku fana na ku hambana

47) Mpimohansi - minimamu

48) Mpimohenhla - makizimamu

49) Ncino – Mbuyelelo wa mimpfumawulo leyi fanaka

50) Ndzima – Ku leha ka ntirho lowu faneleke ku endliwa

51) Ndzungulo – Ku rungula timhaka leti nga humelela

52) Nkamakholo – Xigaririmi xo pfumala nyanyulo

53) Nkanakaniso – Nhlamuselo leyi nga riki erivaleni

54) Nkandzinganelo – Ku ka vanhu va nga khomiwi ku fana

55) Nkatsakanyo – Nkomiso wa timhaka hi marito ya yena n'wini

56) Nkhapelano – Ku komba ku nyiketana ka mithwaso kumbe swiyenge swa mithwaso eka magondzo yo dyondza

57) Nkhaqato – Ku tirhisa kumbe malongoloxelo ya timhaka hi ndlela leyi amukelekaka na hi mfanelo

58) Nkhetekanyo – Ku ava swilo ku ya hi vuxaka bya swona

59) Nkhulukelano – Ku komba vuxaka na vun'we bya miehleketo kumbe timhaka eka xitshuriwa

60) Nkhuluko – Mavekelo ya timhaka hi ndlela yo ka yi nga ri na ku kanakana

61) Nkongomelo – Mongo wa mhaka kumbe dyondzo ya mhaka kumbe mhakankulu

62) Nkongomo – Leswi munhu a kongomeke ku swi endla, leswi a langutaneke naswona ntsena

63) Nsongavutivi – Buku kumbe xikatsa xa tibuku lexi nyikaka timhaka hi xiyenge xin'wana na xin'wana xa vutivi kumbe tinhlokomhaka to hambanahambana (ensayitlilophediya)

64) Ntivomatsalelo – Dyondzo ya milawu ya matsalelo na mapeletelo ya ririmi

65) Ntivontsalo – Dyondzo ya ku tsala maletere na mimfungho ya ririmi

66) Ntlangu – Encenyeto - migingiriko yo encenyeta eke ntlangu

67) Ntlawahata – Ku ava swilo ku ya hi vuxaka bya swona

68) Ntokoto – Ku tiva swilo hi ku va u swi vonile kumbe u swi endlile yena n'wini handle ko twa hi van'wana

69) Ntshikilelo – Ku tiyisisa mhaka yo karhi / ku tshikelela mhaka yo karhi

70) Nxopaxopo wa xihenhla – Ku langutisa hungu ro karhi xihenhla; ku nga ri hi vuxokoxoko

71) N'watindzimi – Munhu loyi a tivaka tindzimi to tlula rin'we; mudyondzi(si) wa swa tindzimi

72) Peletwana – Xiphemu xa rito lexi ku hefemuriwaka endzhaku ka xona loko rito ri twarisiwa hi ku nonoka, xik: rito 'nonoka' ri na mapeletwana manharhu, ku nga: no-no-ka

73) Phewa – Mhaka yo ka yi nga twali

74) Phofula – Ku humesa matitwelo

75) Qhinga – Ndlela yo kongoma yo endla swo karhi

76) Rimba ra mithwaso – Xitirho xo pima vuswikoti bya munhu

77) Rimba ra ntirho – Pulani ya ntirho

78) Ririmi ra le kaya – Ririmi leri mudyondzi a ri tirhisaka laha a kuleleke kona naswona leri a ri tivaka na ku ri vulavula handle ko tilumaluma. Mudyondzi a nga ha va na tindzimi to tlula rin'we ta le kaya

79) Ririmi ra mfanelo – Ku vula timhaka hi ndlela leyi amukelekaka

80) Ririmi ra swikoweto – Ku tirhisa swirho ku vula mhaka, ku fana na ririmi leri tirhisaka hi timbheveve

81) Ririmi ro engetela – Ririmi rin'wana na rin'wana leri dyondzisiwaka ku engetela Ririmi ra le Kaya

82) Swa nomo – Leswi runguriwaka/vuriwaka hi nomo

83) Swiaki swa ririmi – Swihluvi swa mbulavulo ku katsa marito man'wana

84) Swiaki swa swivulwa – Swiphemu hinkwaswo leswi tirhisaka ku vumba swivulwa ku nga va swinembeletwana kumbe swihluvi swa mbulavulo

85) Swihlamuselamarito – Tidikixinari na tibuku minongonoko yin'wana ya tinhlamuselo

86) Swihoxaxandla – Vanhu lava nga na xiave eka timhaka to karhi

87) Switirhisiwa kumbe switirho – Swilo leswi tirhisaka loko ku endliwa swilo swo karhi tanihi ku tsala, ku vulavula na swin'wana na swin'wana

88) Switiviso – Timhaka leti tivisiwaka vanhu hi nomo kumbe ti tsariwile

89) Tinxaka ta swivulwa – Swivulwa swi na tinxaka to hambanahambana to fana na swivulwa swa ntolovelo, swivulwa leswi nga ka nandzulo na swivulwa swo vutisa

90) Tsotsosela – Ku tshikelela

91) Vaamukeri va mahungu – Vayingiseri, vahlaleri na vahlayi va switshuriwa

92) Vamavizweni – Marito ya tinhlamuselo to fana

93) Vambanisa – Longoloxa na ku veketela minchumu yo karhi eka ndhawu yin'we hi xikongomelo xo lava ku vona kumbe ku kuma ku yelana kumbe vuxaka bya yona

94) Vitonkomiso – Vito ro twarisiwa hi maletere kumbe mapeletwana yo sungula yo fana na HURIRIXI (Huvo ya Rixaka ya Ririmi ra Xitsonga)

95) Vonelo – Matwisiselo ya mhaka

96) Vufanisi – Marito yo humesa swifaniso swa le miehleketweni ku fana na xigego, xihlambanyiso na swin'wana

97) Vugimuntsongo – Mpimo wo karhi wa xiyimo xa le hansi lowu fikelelekaka

98) Vugimunkulu – Mpimo wo karhi wa xiyimo xa le henhla lowu fikelelekaka

99) Vundzeni – Leswi faneleke ku dyondzisiwa

100) Vutshila – Vuswikoti kumbe vuxongi

101) Xifaniso – Mpfapfarhuto wo yimela xo karhi lexi voniwaka

102) Xiletelo xa makambelelo – Xitirho xo letela lava kambelaka matirhelo ya mudyondzi eka ntirho wo karhi (rhubiriki)

103) Ximunhuhatwa – Mutlangi eka xitshuriwa

104) Yelanisa – Ku komba ku yelana ka swilo

105) Xiphokhama – Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo

106) Xiphorikhama – Xitatimende xa Pholisi ya Rixaka ya Kharikhulamu na Makambelelo